

Devrimci teori olmaksızın devrimci bir hareket olamaz.

V. İ. Lenin, *Ne Yapmalı?*

Devrimci Marksizm

Sayı: 9 - Mart 2009

Üç aylık Teorik / Politik dergi
(Yerel, süreli yayım)

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Şiar Rişvanoğlu

Yönetim Yeri: Kuruköprü Mah., Özler Cad.,
Özden İş Merkezi, No.41 K.2 D.38 Seyhan/ADANA

Baskı: Yön Matbaacılık
Güven Sanayi Sitesi,
B Blok No: 366 Topkapı - İSTANBUL
Tel: 0212 544 66 34

Yurtdışı Fiyatı: 12 Avro Kıbrıs Fiyatı: 8 YTL

Fiyatı: 8 YTL (KDV Dahil)

Devrimci Marksizm

Teorik / Politik Dergi

Mart 2009

İÇİNDEKİLER

	Bu Sayı	4
Kutlu Dane	Su Hizmetlerinde Dönüşüm	7
Sungur Savran	V mi, U mu, Şarlo L'si mi?	41
Ersen Olgaç	Bir Fırtınadan Kalan Miras: 1968	49
Ergun Aydınöğlu	Türkiye'de "1968": Kurgu ve Gerçek	73
Sungur Savran	1968: Bir Devrimci Dalganın Adı	85
Serhat Kerim	Sönen İşçi Devleti Mi, Sönmeyen Revizyonizm Mi?	101
Lev Davidoviç Trotskiy	"Sürekli Devrim" Teorisi Üzerine Tarihsel Göndermeler	111
Lev Davidoviç Trotskiy	Ekim Ayaklanması Aslında Nasıl Gerçekleşti?	115

Bu Sayı

“Aklın karamsarlığına karşı iradenin iyimserliği”. İtalyan devrimci Antonio Gramsci’nin veciz ifadesini 29 Mart 2009 Yerel Seçimleri’nin öncesinde olduğumuz şu günlerde sık sık hatırlamamız gerekiyor. Türkiye işçi hareketinin dağınık ve örgütsüz, sosyalist hareketin ise güçsüz olduğu bu dönemde işçi sınıfı ve ezilenler açısından güçlü bir alternatifin ortaya çıkması zor görünmekte. Şüphesiz çeşitli il ve ilçelerde işçi sınıfı ve ezilenlerden yana son derece önemli bazı çalışmalar yapılmakta. Fakat bu tekil çabalar henüz ülke sathına yayılmış değil. *Devrimci Marksizm Yayın Kurulu* bu seçimlerde olmasa bile önümüzdeki süreçlerde devrimci bir işçi partisinin mevcut durumu değiştirebilecek yegâne güç olduğunu vurgulama ihtiyacını duymaktadır. Geçen sayımızda Yayın Kurulu imzasıyla yayınlanan analizde, dünyanın içine girmiş olduğu kriz dolayısıyla “yakın tarihin bir evresi bitmekte, başka bir evresi başlamakta” tespitini yapmış ve sınıf mücadelelerinin yeni bir döneme girmekte olduğunu belirtmiştik. Türkiye’de de işçi sınıfının uzun uykusundan uyanmaya başladığına dair biriken bazı göstergeler mevcut. Dolayısıyla karamsarlığa kapılmanın gereği yoktur. Fakat özgür yarınları yaratabilmek için her alanda var gücümüzle çalışmak koşuluyla...

Bu sayının içeriğine gelince; *Devrimci Marksizm*’in 9. sayısı, Marksist hareketin tarihinde son derece eksik bırakılan bir alan hakkında derinlikli bir çalışma ile açılıyor. Çevre sorunu sosyalist hareketin bütününde olduğu gibi devrimci Marksist hareket içinde de uzun yıllar ihmal edilen bir konudur. Kutlu Dane çevre sorunu içinde görülebilecek bir konuyu “Su Sorunu”nu, su hizmetlerinin metalaşma serüvenini devrimci Marksist bir metodoloji etrafında tartışmakta. Bilindiği gibi, uluslararası tekellerin suyun metalaştırılması çabasının platfor-

mu olan Dünya Su Forumu'nun beşinci toplantısı 16-22 Mart 2009 arasında İstanbul'da yapılıyor. Buna karşı işçi hareketinin de içinde yer aldığı çeşitli muhalif etkinlikler de düzenleniyor. Dane'nin yazısının bu bağlamda su mücadelesi-ne ilgi duyan herkes için son derecede yararlı olacağına inanıyoruz.

“Ekonomi tıkırında, ekonomi tıkırında, kriz var kriz var bunalım var, ekonomi tıkırında ekonomi tıkırında, işveren zor durumda, işçiyi bağına basar, reva mı bu efendim, bunalım bundan doğar, demek ki ne yapmalı, paradan at bir sıfır, artsın öyle fiyatlar, işçi fazla at gitsin...” Timur Selçuk'un unutulmaz şarkı sözleri, bu derginin ve onun öncülü diğer bazı devrimci Marksist yayınların öngördüğü biçimde sürekli doğrulanıyor. Sungur Savran ekonomik krizin analizini ve doğurabileceği politik sonuçları uzun yıllardır çeşitli ortamlarda söylemekte ve yazmakta. Savran'ın bu sayıda okuyacağınız yazısı, krizin milliyetçilik ve devlet müdahaleciğini artıracak etkiler yaratmanın yanı sıra sınıf mücadelelerini yükseltecek bir imkânı da barındırdığına dikkat çekmesi bakımından önem taşıyor.

Bu sayının dosya konusu “68”. 68 hiç şüphesiz tüm dünyayı kasıp kavuran bir yılın adı. Gerek dünyada gerekse de Türkiye'de 1968 için pek çok şey yazıldı söylendi. Türkiye'de Marksizmin sesi olmayı önüne koymuş bir yayın olan *Devrimci Marksizm*'in geçtiğimiz yıl 40. yılını geride bırakan bu önemli tarihsel dönemci masaya yatırması, onu bir analize tâbi tutması kaçınılmazdı. İşte bu nedenle bu tür bir dosya yapma ihtiyacı hissettik. İki dergimize ilk kez yazmakta olan üç yazarımız yazılarını 2008 yılı içinde teslim ettikleri halde, daha önce planlanmış olan tempoda yaşanan aksaklık 68 dosyasının 2009'a sarkmasına yol açtı. Bundan dolayı yazarlarımızdan özür dileriz. Ancak 68 gibi bir tarihsel dönemin önemi yıldönüleriyle sınırlanamayacağı için, bu dosyanın okurlarımız açısından büyük anlam taşıyacağına inanıyoruz.

Dosyanın ilk yazısı Ersen Olgaç'ın. Olgaç bu yazıda 68'i dış dinamiklerin ürünü bir hareket olarak analiz etmenin eksik olacağını, doğru değerlendirmenin Türkiye'nin iç dinamiklerinin analizi üzerinden şekilleneceğini belirtiyor. Olgaç'ın yazısı, 40.yılı dolayısıyla 68 üzerine yapılan tartışmalarda, bir yandan milliyetçiliğin bir yandan da liberalizmin medyanın da desteğiyle kurmuş olduğu hegemonyaya bir meydan okuma. Yazar 1968'in devrimci karakterinin bir kez daha altını çiziyor.

Dosyanın ikinci yazısı Ergun Aydınoglu'na ait. Aydınoglu'nun yazısı 68'in esas olarak iki ülkede önem taşıdığı, dünyanın geri kalan bölümünde bir 68'den bahsetmenin anlamlı olmadığı fikrini işliyor. Yazı, bu iki ülkenin, Fransa ve Çekoslavakya'nın o dönemdeki siyasi durum değerlendirmesi ile başlıyor ve daha sonra diğer ülkelerin değerlendirilmesi ile sürüyor. Aydınoglu'nun yazısının ikinci odak noktası ise Türkiye siyasal hayatı üzerinde 68'in rolü, ağırlığı. Bu

Devrimci Marksizm

noktada Aydınöğlu, öteki iki yazarımızın görüşlerine karşıt bir sonuca ulaşılıyor: “Türkiye’nin ‘1968’i yoktur. Bu açıdan olsa olsa ‘1960’lar’ı olduğu söylenebilir.”

Dosyanın kapanış yazısı Sungur Savran’ın. Savran’ın yazısı iki ana bölüm etrafında kurgulanmış durumda. İlki dünyada 1968’in tarihsel gelişme içindeki yerinin politik analizi, diğeri ise Türkiye’de 1968. Savran’ın yazısının ayırt edici yönü her iki bölümde de bu dev politik dalgayı işçi sınıfı hareketiyle sürekli ilişkilendirmeye çalışması. Bu yazı dünya ülkeleri içinde gelişen 68 cereyanını yansıttığı gibi meselenin işçi hareketinin yükseliş dalgası üzerinden şekillenme serüvenini ortaya koymakta.

Devrimci Marksizm, içinde filizlendiğı devrimci Marksist hareketin kültürünü devraldığını her fırsatta söylemekten çekinmedi. Bu kültür içinde var olan en temel noktalardan biri dergimizde yayınlanan yazılara ilişkin yapılan değerlendirmelere sayfalarında yer vermek. Eleştiriye açık olmak... Bu sayıda 1. sayımızda Cenk Ötküner tarafından kaleme alınan “TKP’nin *Gelenek*’i: Revizyondan Reddiyeye” adlı yazıya yönelik yapılan bir değerlendirmeye yer vereceğiz. Bu eleştiri Serhat Kerim tarafından yapılmış ve bizlere yayınlanma talebiyle gönderilmiş durumda. *Devrimci Marksizm Yayın Kurulu* bu talebi bu sayıda yerine getirmiş bulunuyor. Elbette devlet tartışması dergimiz sayfalarında devam edecek.

Dergimiz, sosyalist hareketin geçmişiyile bağları kurmak için arşiv niteliğindeki yazılara yer vermeye devam ediyor. Trotskiy’in *Rus Devrim Tarihi* başlıklı kitabının orijinalinde yer alan, ama Türkçe basımına konulmamış olan çok önemli eklerin ilk ikisini 5. ve 6. sayımızda yayınlamıştık. Bu sayıda yer alan metinlerle birlikte bu çabamız tamamlanıyor. Okur, bu metinlerin ilkinde, Trotskiy’in Sovyetler Birliği’nde 30’lu yıllarda iktidara yükselmiş olan bürokrasiye karşı savunduğı görüşlerin son derecede özlü bir sergilemesini bulacak. İkinci metin ise, Ekim devriminin nasıl gerçekleştirildiğı, iktidarın nasıl alındığı konusunda bürokrasinin yarattığı tahrifatı, Stalin’in kendisinin 1920’de yaptığı bir konuşmadan hareketle çürütüyor.

Bir sonraki sayıda buluşmak umuduyla...

Su Hizmetlerinde Dönüşüm: Bir Durum Değerlendirmesi

Kutlu Dane

Giriş

Yenilenebilir temiz su, yeryüzündeki toplam su miktarının çok küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Buna karşılık, yeryüzündeki temiz su kaynaklarının dünya nüfusuna oranla yetersiz kalması gibi bir durumdan henüz söz edilemez. Dünya üzerinde güneş tarafından sağlanan enerji ile oluşan hidrolojik döngü, dünya nüfusunun ihtiyaçlarını birkaç kez karşılayacak kadar temiz su sağlamaktadır. Ancak, temiz su kaynaklarının coğrafi dağılımındaki dengesizlikler nedeniyle, bazı durumlarda ihtiyaçların karşılanması sağlanamamaktadır (Jackson et al, 2001, s. 1027 – 1034). Bu nedenle, örneğin Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) verilerine göre 1 milyarın üzerinde insan bugün temiz içme suyundan yoksun yaşamaktadır. Ayrıca günde 3900 çocuğun temiz içme suyu ve yeterli kanalizasyon altyapısından mahrum olmalarından kaynaklanan hastalıklardan hayatını kaybettiği bilinmektedir (Langford, 2005, s. 273).

Bir ülkenin sahip olduğu su varlıklarının yeterli olup olmadığı, “yıllık yenilenebilir tatlı su miktarının” ölçülmesi ile bulunmaktadır. Bu miktar yıllık 1000 m³’ün altına düştüğünde, “su kıtlığından” söz edilmektedir. 1670 m³’e kadar olması durumunda ise “su baskısı” söz konusu olmaktadır. Bu anlamda 2050 yılına kadar 54 ülkenin su sıkıntısı yaşıyor duruma geleceği tahmin edilmektedir. Orta Doğu, Kuzey Çin, Afrika’nın büyük bir bölümü, Kaliforniya gibi pek çok alanda su kaynakları şimdiden tükenmek üzeredir (TMMOB, 2007). Küresel anlamda bakıldığında su kullanımında da dengesizlikler olduğu açıktır. Dünya üzerindeki temiz su kaynaklarının kullanımının %85’i, dünya nüfusunun %12’si tarafından gerçekleştirilmektedir (Kartal, 2008).

Üstelik küresel ısınma olgusu, bu süreci hızlandıracak gibi görünmektedir. Her ne kadar bazı ılıman bölgeler ile kutup bölgeleri küresel ısınma sonucunda daha fazla yağış alacak gibi görülse de, diğer bölgelerin çoğu için bu durumun tersinin söz konusu olması beklenmektedir (Jackson et al, 2001, s. 1037).

Bu yazının amacı, su kaynaklarının işletilmesi, suyun pazarlanması ve insan topluluklarının suya olan gereksinimlerinin giderilmesi süreçlerinde özellikle son 30 yılda meydana gelen dönüşümün sonuçlarının değerlendirilmesidir. Konu, aşağıda ağırlıklı olarak kentsel temiz su temini noktasında ele alınacak, tarımsal sulama ve kentsel kanalizasyon ve arıtma gibi konulara daha düşük yoğunluklu olarak değinilecektir. Bunun nedeni, özellikle tarımsal sulama konusunun tarım kesiminin sorunları ile bütünleşik bir biçimde ele alınmasının gerekli olduğunun düşünülmesi, kentsel anlamda da içme suyu temini dışındaki hizmetlerin aşağıda açıklanacak olan yapıya entegre olduğunun görülmüş olmasıdır. Bu nedenle bu konulara sadece yeri geldiğinde değinilecektir.

Su Hizmetinin Metalaştırılması: İdeolojik Arka Plan

The Economist dergisi tarafından 2003 yılı Temmuz ayında yayınlanan ve su hizmetlerini konu alan incelemede, suyun geçtiğimiz yüzyıl boyunca yanlış yönetildiği ve düşük fiyatlandırıldığı ileri sürülmüştür (Bond, 2004, s. 7). Bu yaklaşım, suya ilişkin günümüzde uygulama alanında giderek güçlenen ve suyu bir meta olarak gören anlayışın bir yansımasıdır ve aşağıda “meta yaklaşımı” olarak ele alınacaktır. Literatürde bu yaklaşımın hâkim olmasının nedeni, içerdiği iktisadi ve sosyal çıkarsamaların toplumsal açıdan mükemmel bir sonuç yaratması değildir kuşkusuz. Hatta tam tersine su alanındaki metalaşmanın sonuçları aşağıda ele alınacağı üzere korkunçtur. Ama küresel su endüstrisi, kentlerin çevresinde dizilmiş insanların musluklarını kapatırken,

akademideki ve uluslararası kuruluşlardaki kalemlere para akıtan muslukları sonuna kadar açmaktadır.

Literatürde, su alanında yaşanan küresel sorunlara ilişkin çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. En genel ifadesi ile dört yaklaşımdan bahsedilebilir; (1) Meta Yaklaşımı, (2) Kamusal Yaklaşım, (3) Yerelci-sivil toplumcu yaklaşım, (4) Sosyal Haklar-İnsan Hakları Yaklaşımı.

Öncelikle, su hizmetlerinin tarihsel olarak ne şekilde sunulduğuna ilişkin bir ön bilgi vermek yerinde olacaktır. Sanayi devrimi sonrası kentsel içme suyu hizmetlerinin örgütlenmesi genellikle dört ana döneme ayrıştırılarak incelenmektedir. Başlangıçta su hizmetleri özellikle Avrupa’da özel kesim tarafından yürütülmekte iken, sonraları kamu kesimi tarafından yürütülmeye başlanmıştır (Prasad, 2006, s. 670).

1. Sanayi devrimi – 19. yy ortaları: Sanayi devriminin etkisi ile kırsal alanlardan kentlere göç yaşanırken, su teminine yönelik hizmetler özel kesim tarafından sunulmuş ve bunun bedelini ödeyebilecek zengin kesimlere yönelik olmuştur.

2. 19. yy ortaları – 1. Dünya Savaşı: Kentlerde su temini ile ilgili yetersizliklerden kaynaklanan sağlık sorunları, bu konuda önlem alınmasını gerektirmiştir. Böylelikle (özel kesim tamamıyla ortadan kalkmasa da) su alanında belediyelerin uygulamalarının sayısında önemli artışlar görülmüştür.

3. Birinci Dünya Savaşı sonrası – 1970’lere kadar: Su ve bunun yanında elektrik ve iletişim gibi alanlarda devletlerin daha aktif olduğu dönemdir. Bazı ülkelerde su hizmetleri yönetimleri kamulaştırılmış, bazılarında ise belediyelerin aktif rolü devam etmekle beraber merkezi yönetimlerin su yatırımlarındaki rolü artmaya başlamıştır.

4. 1980 sonrası: Kamu kesiminin su hizmetlerindeki rolü azaltılmış, bunun yerini özelleştirmeler almıştır. Bu dönemde çevre konusundaki bilinç kamu kesiminin elindeki su yönetimlerine karşı kullanılmış, özelleştirmeler su “israfının” giderilmesinin bir yolu olarak sunulmuştur (Çınar, 2006, s. 45 – 50).

Aslında başta sayılan yaklaşımlardan meta yaklaşımı haricindeki diğer üçü, kısmen de olsa bu yaklaşıma karşıt olarak geliştirilmişlerdir. Meta yaklaşımı, 1980’lerden itibaren uygulama alanında baskın olan yaklaşımdır ve IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar ile özellikle Avrupa’lı su şirketleri tarafından desteklenmektedir. Bu yaklaşıma göre evsel, sınai ve tarımsal su kullanımı “fiyatlandırılmalıdır”. Fiyatlandırma mekanizmasının aşırı tüketimi engelleyerek su kaynaklarının kullanımını etkin bir hale getireceği savunulmaktadır. Diğer yandan meta yaklaşımına göre suyun dağıtımı da piyasalaştırılmalıdır. Kamu bütçesi üzerindeki borç kısıtları dolayısıyla

yeni su yatırımlarına girişemeyen ülkeler için, su hizmetlerinin “etkin sunumunu sağlamak amacıyla” özelleştirme ve piyasalaştırma süreçlerinin işletilmesi kaçınılmaz görülmektedir. Mal yaklaşımı, su kaynaklarının da kamu mülkiyetinden alınarak özel mülkiyete verilmesi gerektiğini savunmaktadır (Langford, 2005, s. 274).

Dolayısıyla meta yaklaşımı, temelde bir metalaştırma süreci başlatmayı ve bunun sonucunda su hizmetleri yönetiminin özel kesime devredilmesini hedef olarak göstermektedir. Bu yaklaşım, 1990’larla beraber hız kazanmıştır. 1970’lere kadar (yine kapitalizm koşullarında olmakla beraber) suyun kamusal kuruluşlar tarafından yönetilmesi söz konusu iken, bu yeni süreçte su hizmetleri sunumunun özel kesime devredilmesinin ardında, kamunun ekonomideki rolüne ilişkin 1980 sonrasında güçlü bir biçimde dile getirilen ve “Washington Konsensüsü” olarak adlandırılan yaklaşım yatmaktadır. Buna göre devletler diğer tüm alanlardaki kontrollerini olduğu gibi, su gibi doğal kaynaklar üzerindeki sorumluluklarını da özel kesime devretmelidirler (Barlow ve Clarke, 2002). Meta yaklaşımı, geleneksel sosyal politikaların yerine sınırlı bir refah devleti, esnek bir emek piyasası ve kısıtlı maliye politikaları öneren bir yaklaşımın doğal uzantısıdır (Prasad, 2006, s. 669).

Bununla beraber, özelleştirmelere karşı yükselen toplumsal muhalefetin etkisiyle, bahsedilen süreç bu kadar rahat işletilememektedir. Bunun yerine, özelleştirme sürecine yeni isimler verilmekte, yeni yöntemler denenmektedir; kamu-özel sektör ortaklığı, özel sektör katılımı vd. (Yılmaz, 2006). Dünya Bankası ve diğer kredi kuruluşlarınca su hizmetleri alanında finanse edilmekte olan özelleştirme projelerinin büyük çoğunluğunda kamu-özel sektör ortaklığı adlandırılması görülmektedir. Bu adlandırma, “kamu katılımı”, “demokrasi” ve “şeffaflık” gibi kavramları akla getirmekte ve bir meşruiyet etkisi yaratmaktadır. Diğer yandan aynı adlandırmanın kamu kaynaklarının özelleştirmelere aktarılması mekanizmasını “gizlediği” de ortadadır (Shiva, 2007, s. 116). Dünya Bankası, bu ortaklıkların ne şekilde gerçekleştirileceğine dair yayınladığı “Su ve Kanalizasyon Hizmetlerinde Özel Katılım İçin Araçlar” adlı yayın ile yol gösterici rolünü üstlenmiştir (Kayır, 2007, s. 33).

Bu yöntemler, değişik özelleştirme yöntemleri olarak değerlendirilebilir. Eğer su hizmeti tamamen özelleştiriliyorsa, bu durumda kamu kesiminin sorumluluğu tamamen ortadan kalkacaktır. Bunun yerine, kamu kesimi – özel kesim ortaklığı söz konusu olduğunda ise, suyun mülkiyeti kamu kesiminde olmakla beraber, dağıtım konusunda özel kesim sorumlu olmaktadır. Kamu kesimi ile özel kesimin ortak olduğu durumlar genellikle, devletlerin su hizmetlerine yeterli kaynağı ayıramadıkları az gelişmiş ülkeler için savunulmaktadır. Diğer yandan bu ortaklıklarda kamu kesimine önemli bir denetim görevi

düşüyor olsa da, bu denetimin etkin bir biçimde sağlanması da mümkün görülmemektedir (Kartal, 2008).

Kamu-özel sektör ortaklıklarına uluslararası kuruluşlar tarafından milyarlarca dolar yardım sağlanmaktadır. Bu yardımlar, ilgili ülkelerde (veya yerelerde) su ihalelerini almak için çok düşük fiyatlar veren su şirketlerine sağlanan sübvansiyonlardan başka bir şey değildir (Shiva, 2007, s. 116). Aşağıda bu süreci yöneten kurumsal yapı daha ayrıntılı olarak ele alınacak olsa da, özellikle Hizmet Ticareti Genel Anlaşması'nın (GATS) su alanındaki hükümlerine kısaca bakmak yararlı olacaktır.

Anlaşmanın 1994 yılında kabul edilen şeklinde 11 hizmet dalı ve 155 alt hizmet dalı kapsamıştır. Bunların arasında su hizmetleri yer almamaktadır. Ancak 2000 yılında başlayan müzakerelerde yeni hizmet dallarının tanımlanmasına devam edilmektedir. Su hizmetleri de “çevre hizmetleri” olarak anılan bir hizmet kolunun altında kendisine yer bulmuş durumdadır (Yılmaz, 2006). Bu yerleştirme, Avrupa Birliği (AB) tarafından yapılan önerilerin eseridir¹. Birlik, su hizmetlerini çevre hizmetleri başlığı altına koydurarak, su hizmetlerinin piyasalaşmasında kendi çıkarlarının olduğunu çok açık bir biçimde göstermiştir (Hayırsever ve Topçu, 2008, s. 285). Diğer yandan GATS'ın “stand-still” adı verilen ve imzacı ülkelerin geri dönüşlerini ağır yaptırımlara bağlayan prensibi, su hizmetlerinin bir kez GATS gereğince özelleştirilmesi sonucunda bir daha geriye dönüşün olmadığı anlamına gelmektedir (Yılmaz, 2006).

AB üyesi ülkelerde ve birlik yönetiminde de suyun özelleştirilmesine yönelik önemli bir açılım sağlanmakta olduğu görülmektedir. Örneğin GATS kapsamında “çevre hizmetleri” hakkındaki müzakereler devam ederken, AB Komisyonu, bünyesindeki ülkelerde faaliyette bulunan su şirketlerine, sürece ilişkin taleplerinin sorulduğu bir anket yollamıştır. Anket sonucunda bu şirketlerin, örneğin girdikleri ülkelerdeki yerel firmalarla eşit koşullarda çalışmalarını, çalışmalarının yasal olarak güvence altına alınmasını ve kârlarının transferlerinin garanti altına alan anlaşmalar yapılmasını talep ettikleri görülmektedir (Yılmaz, 2006).

Diğer yandan, su hizmetlerinin özelleştirilmesini içeren tek anlaşma GATS değildir. Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA) da ben-

¹ AB Komisyonu, 2006 Şubat ayında bir açıklama yaparak, evsel kullanıma yönelik olan su hizmetinin GATS kapsamında bu görüşme turunda değerlendirilmeyeceğini belirtmiştir. Burada AB içerisindeki toplumsal muhalefetin etkisi büyüktür. Ama şuna da dikkat edilmelidir ki, su hizmeti (1) sadece evsel kullanıma ilişkin boyutu ile görüşmelere alınmayacaktır, (2) sadece bu turda görüşmelere alınmayacaktır. Yani gelecekte aynı sürecin işleyeceği çok açıktır.

zer hükümler içermektedir. NAFTA'ya göre doğal ve suni sular ile havalandırılmış sular çok açık bir biçimde ticarete konu olabilen mallar olarak tanımlanmıştır (Shiva, 2007, s. 124).

Peki, su kaynaklarının/hizmetlerinin metalaştırılması, kapitalizmin kendi rasyonalitesi açısından mümkün müdür? Yani, bu kaynaklar üzerinde mülkiyet haklarının belirlenmesi mümkün müdür? Bu soruya şu şekilde yanıt verilebilir: bir su havzasından buharlaşan suyun, nereye yağmur olarak düşeceği önceden bilmek mümkün değildir. Buharlaştırma-yağmur döngüsü sırasında bu takip imkansız bir hal almaktadır. Dolayısıyla toprak mülkiyetinden farklı olarak su mülkiyetinde bir belirsizlik söz konusudur (Yılmaz, 2008). Kamu ekonomisi disiplininin yaklaşımı ile düşünüldüğünde, suyun bir “küresel kamusal mal” olduğu, dolayısıyla burjuva iktisadının yaklaşımı ile düşünüldüğünde bile “etkin” sunumunun mümkün olmadığı ortadadır. O halde mal yaklaşımı ile amaçlananın ideolojik hegemonya açısından çok şık bir kavram olan “etkinlik” olmadığı söylenebilir.

Küresel su sorunlarına yönelik geliştirilen ikinci yaklaşım “kamusal yaklaşımdır.” Bu yaklaşıma göre su kaynakları kamu kesiminin yönetim ve denetiminde olmalıdır. Kamusal yaklaşım en azından su alanındaki özelleştirmelerin sona ermesi gerektiğini savunmaktadır (Langford, 2005, s. 275). Bu yaklaşıma göre, kamu kesimi su hizmetinin fiyatlandırılmasına ilişkin süreçteki tekel rolünü yitirmemelidir. Ayrıca su kaynaklarının mülkiyeti her zaman kamu kesiminde olmalı ve su hizmetleri de her zaman kamu kesimi birimleri tarafından sunulmalıdır. Kamu kesimi, su hizmetlerinin fiyatlandırılmasında maliyetleri göz önüne almak zorunda değildir. Bunun yerine, çapraz sübvansiyon yöntemi ile maliyetin çoğunluğu varlıklı kesimlere ödettirilebilmektedir (Topçu, 2007, s. 19).

Meta yaklaşımını savunanların iddialarından belki de en önemlisi, kamu kesiminin su hizmetini sunmada başarısız olduğu ve bunun da su israfına yol açtığıdır. Bununla beraber literatürde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kamu ve özel kesim su hizmetleri yönetimlerinin karşılaştırmalı performansını konu alan araştırmalarda, verimlilik açısından bu iki kesim arasında kayda değer bir farklılık saptanamamıştır (TMMOB, 2007).

Bununla beraber, kamusal yaklaşım tek başına ele alındığında meta yaklaşımına anlamlı bir karşı çıkış değildir. Herşeyden önce bu yaklaşım, kamu iradesini bu süreçte edilgen bir unsur olarak tanımlamaktadır. Oysa su hizmetinin özelleştirilmesi sürecinde çoğu ülkede hükümetler pro-aktif roller üstlenmektedirler. Dolayısıyla ortada bir irade uyumsuzluğu bulunmuyor iken, kamu kesiminin tekrar su hizmetlerini sunma rolünü üstlenmesini talep etmek en azından “eksik” bir argümandır.

Su sorunlarına ilişkin geliştirilen bir diğer yaklaşım ise “yerelci-sivil toplumcu” yaklaşımdır. Bu yaklaşım ise su hizmetlerinin sunumunda yerel yönetimleri ve sivil toplum kuruluşlarını ön plana çıkarmaktadır. Yerelci-sivil toplumcu yaklaşımın ardında yerelleşme teorisinin yattığı, bu yaklaşımı savunanların “hizmette halka yakınlık” (subsidiarity) gibi ilkelerden yola çıkmakta oldukları kolaylıkla tahmin edilebilmektedir. Bu yaklaşıma göre suyun özelleştirilmesi de suyun yönetiminin merkezi idareye verilmesi de istenilir değildir. Su yönetimi, bu hizmetten yararlanmakta olan topluluklara hiyerarşik açıdan ne kadar yakın bir yönetim tarafından verilirse, sonuç o kadar etkin olacaktır.

Bununla beraber, benzer bir yaklaşım Dünya Bankası tarafından da dile getirilmektedir. Dünya Bankası, merkez yönetimlere bir yandan suyun ticarileştirilmesi için baskı yaparken, diğer yandan da su hizmetlerinin yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluğuna verilmesi yönünde talepler ileri sürmektedir. Bu talepler, şeffaflık, hesap verilirlik, mali özerklik ve katılımcılık gibi unsurlara dayandırılmaktadır (Topçu, 2007, s. 23). Uygulamada da su hizmetinin sunumu artan oranda belediyelere ve diğer yerel yönetim organlarına bırakılmakta, kaynak yetersizliği nedeniyle özelleştirmelerin önü açılmaktadır. Yani bu yaklaşım bir bakıma meta yaklaşımının önünü açan bir geçiş aşaması oluşturmaktadır.

Küresel su sorunlarına ilişkin geliştirilen yaklaşımların sonuncusu ise “sosyal haklar-insan hakları yaklaşımı” olarak adlandırılabilir olan yaklaşımdır. Bu yaklaşım suyun karşılanması gereken önemli bir gereksinim olduğundan hareketle, yeterli içme suyuna ulaşımın kesin ve pazarlık yapılamaz bir insan hakkı olduğunu savunmaktadır (Langford, 2005, s. 275). Suyu erişim hakkı, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin 3. maddesini oluşturan yaşam hakkının bir unsuru olarak görülmektedir. Bu yorumun en önemli temeli, suyun insanca yaşamak için en önemli koşul olmasıdır (Kartal, 2008). Sosyal haklar yaklaşımı çoğu zaman kamusal yaklaşım ya da yerelci yaklaşımla uyumludur (Topçu, 2007, s. 23).

Hak kavramı şu açıdan önemlidir; eğer su hizmetleri bir “hak” olarak değil, bir “ihtiyaç” olarak tanımlanırsa, bu durumda metalaşmanın önü açılmış olunacaktır (Kartal, 2008). Diğer yandan BM tarafından ortaya konulan “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi”nde su hakkına ilişkin bazı noktalar bulunmaktadır. (11. ve 12. madde) Buna göre, su hakkı, diğer hakların kullanılması açısından temel bir koşuldur. Yine su hakkına ilişkin olarak BM sözleşmesi bazı kıstaslar belirlemiştir; sağlanan suyun yeterli ve sürekli olması, güvenli olması, ekonomik açıdan erişilebilir olması bunlardan sayılabilir.

Bu “hak” kavramının somut unsurları ise şunlardır; suyun yeterli kalite ve miktarda olması, bireylerin evlerinin içinde ya da yakınında sunulması, suya eşit erişim olanağının tanınması (yaşlıların, kadınların ve engellilerin olanaksızlıklarının göz önüne alınması) ve suyun fiyatının, erişebilirliğini engellemeyecek düzeyde olması. Ayrıca, su hakkının kullanılmasında kamu kesimine önemli görevler düşeceği belirtilmektedir. Bunlar yukarıda anılan ilgili BM yönetmeliği tarafından da sıralanmışlardır. Bunların ilki, su hakkına uymak ya da saygı göstermektir. Bu ilke, örneğin bir bölgenin ya da başka bir ülkenin susuz kalmasına neden olmamak ya da borcu olan su abonesinin suyunu kesmemek şeklinde ele alınabilir. Eğer bir kişinin suyu kesiliyorsa, o halde o kişinin mutlaka alternatif ve yeterli kaliteye – miktara sahip bir su kaynağı olması gerekmektedir. Diğer yandan, kaçak yapılaşma olan bölgelere su verilmesi, çoğu kez bu bölgelerin resmi makamlarca tanındığı anlamına geldiği düşünüldüğünden, bu bölgelere su hizmeti sağlanmamaktadır. Ancak bir bireyin suya erişim hakkı, onun oturduğu evin durumu ile ilgili değildir. Kamu kesiminin ikinci bir görevi korumadır. Bu görev, bireylerin ya da kurumların, diğerlerinin su hakkını engellemesinin önüne geçilmesidir. Örneğin, petrol şirketlerinin su kaynaklarını kirletmesine karşı devletin sorumluluğu bulunmaktadır. Kamu kesimine bu anlamda yüklenen son görev ise, elindeki tüm kaynakları kullanarak su hakkının sağlanmasına çalışmaktır. Bu görev, suya erişimi genişletmek için bir plan ve strateji oluşturulmasını da içermektedir (Langford, 2005, s. 277 – 280).

Kamu kesimi ise, uygulamada bu görevleri yüklenmek bir yana, bunun aksine neoliberal politikaları tüm hızıyla ortaya koymakta ve bu doğrultuda su hizmetlerinde özelleştirmeler gerçekleştirmekte ya da planlamaktadır. Öte yandan, suya erişimin ya da su hizmetlerinden yararlanmanın bir “hak” olarak sunulması yeterli bir tanımlama olarak görülmemektedir. Bunun en önemli nedeni, “hak” kavramının kendisinin barındırdığı sorunlardır. Marx’ın ilk yazılarından itibaren pek çok kez demokratik hakların sağlanmasına önem verdiği bilinmektedir. Yahudi sorunundan basın özgürlüğüne bu durum örneklerle zenginleştirilebilir. Yine bu bağlamda hakların önemsenmemesi, bu haklara karşı sürdürülen saldırılara karşı pasif kalınmasına yol açan eğilimler yaratabilme potansiyeli açısından da tehlikelidir (Talbot, 2005). Yine de haklar konusu, tarihsel ve mücadeleye içkin bağlamından koparılmış bir biçimde ele alındığında tehlikeli bir noktaya işaret etmektedir. “Su hakkı” konusunda da durum aynıdır. “Halkın su hakkı” ya da kısaca “su hakkı” denilen kavram önemlidir. Ama bu hakkın sağlayacağı eşitlik, yine kapitalist toplumun eşitsizliğine dayanmaktadır. Bunu bir adım öteye götürebilmek için, sorunu sınıfsal olarak da ele almak gerekmektedir. İstihdam edilmiş ya da edilmemiş

üyeleriyle bütün bir işçi sınıfı açısından durumun kavranmasıyla, burjuva sınıfı açısından durumun kavranması farklı olacaktır. Dolayısıyla tek başına “su hakkı” mücadeleyi son noktaya götürebilecek bir açılım sağlamamaktadır.

Su hizmetlerine ilişkin ileri sürülen yaklaşımlar arasından kamucu yaklaşım ve hak yaklaşımı, meta yaklaşımından ve kısmen de bu yaklaşıma hizmet ettiği için yerelci/sivil toplumcu yaklaşımdan ayrı tutulmalıdır. Bu alanda ileri sürülebilecek bir Marksist yaklaşım, kamucu yaklaşım ve hak yaklaşımının bazı öğelerini kullanabilecektir. Ancak yine de, bu yaklaşımların ufuklarının kaçınılmaz olarak sınırlı oluşundan hareketle, su hizmetleri alanında yaşanan tartışmalara Marksist araçlarla yaklaşılmasını sağlayacak bir yaklaşımın inşa edilmesi oldukça önemlidir. Bizim buradaki amacımız, böyle bir teoriye temel olabilecek verileri ortaya koymak ve su hizmetleri alanında bütünlüklü bir Marksist yaklaşımın inşasının ancak zaman içerisinde ve kolektif bir çabayla geliştirilebileceğine işaret etmekle sınırlıdır.

Su Hizmetlerinin Metalaşması: Kurumsal Arka Plan

Küresel su politikaları, akademik çevrelerin “bilimsel” öngörülleri doğrultusunda kendiliğinden ortaya çıkmamaktadır kuşkusuz. Bu politikaların yürütücüsü olan aktörler, su hizmetlerinin yürütülmesi noktasında benzer yaklaşımlara sahip olan bir çok uluslararası/ulusal kurum ve kuruluştur. Ancak bunlar sadece benzer ideolojik perspektife sahip örgütler değildir. Bunlar arasında yoğun organik ilişkilerin varlığından da söz edilebilir. Dolayısıyla aşağıda açıklanacak olan kurumsal yapının bir örgütler listesinden çok, merkezinde uluslararası tekelleci sermayenin bulunduğu piramit şeklinde bir şebeke olarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır. Bu şebekenin kendi içerisindeki (hem uluslararası kuruluşları hem de firmaları kapsayan) iş birliği, en küçük ölçekli yerel düzeylerde bile yaygınlaştırılmaya çalışılmaktadır (Salihoğlu, 2006, s. 6).

Su konusunda küresel ölçekte gerçekleştirilen girişimler 1970’li yıllara dayanmaktadır. 1972 yılında Uluslararası Su Kaynakları Birliği, ABD merkezli olarak ve su alanında faaliyet gösteren özel kesimin girişimleri sonucunda kurulmuştur. Bu oluşum, Dünya Su Konseyi adı verilen ve günümüzde küresel su politikalarının belirlenmesi açısından önemli bir yere sahip olan oluşumun kurulmasında da ön planda yer almıştır (Yılmaz, 2008).

Dünya Su Konseyi, dünya su devi Suez, Kanada yardım kuruluşu CIDA ve Mısır hükümetinin girişimleriyle, 1996 yılında Marsilya’da düzenlenen bir toplantının sonucunda kurulmuştur (Bond, 2004, s. 20). Konseyin başlıca görevleri arasında; su ile ilgili kritik konuları belirlemek, su kaynaklarının yöne-

timinde ve stratejilerin geliştirilmesi aşamasında karar alıcılara yol göstermek ve sınır aşan sular gibi çatışmalı konularda çözüme katkı sunmak, su talebinin yönlendirilmesi için etkin politikaların ve stratejilerin oluşturulmasını sağlamak yer almaktadır (Kayır, 2007, s. 36). Konsey, aşağıda kendisi hakkında daha ayrıntılı bilgi verilecek olan Dünya Su Forumu'nun düzenleyicisi olması açısından önemlidir. Bu forum, su hizmetleri yönetimi ile ilgili küresel politikaların belirlenmesi amacıyla üç yılda bir değişik yerlerde toplanmaktadır.

Bununla beraber, Dünya Su Konseyi, su hizmetlerinin özelleştirilmesi konusunda çalışmalar yürüten tek kuruluş değildir. Daha pek çok kuruluşun adı buraya eklenebilir. Dünya Bankası, BM kalkınma programı ve İsveç yardım örgütü tarafından kurulan Küresel Su Ortaklığı (Global Water Partnership) bunlardan biridir. Kurumun takipçileri arasında kalkınma bankaları, uluslararası finans kuruluşları ve özel su firmaları bulunmaktadır. Kurum aynı zamanda çok taraflı yatırım bankaları, Uluslararası Finans Kurumu, Citibank, Lazard Freres, ABD Ex-Im Bankası, Suez ve Thames gibi su devleri ile çeşitli devletlerin temsilcilerinden ve Uluslararası Şeffaflık (Transparency International) ve Su Yardımı (WaterAid) gibi sivil toplum örgütlerinden oluşan bir ekiple beraber Dünya Altyapı Finansmanı Heyeti'ni² oluşturmaktadır. Bu heyetin belirttiği görüşler de şaşırtıcı olmayacak bir biçimde, küresel su yatırımcılarına uluslararası mali kuruluşlar tarafından daha fazla garanti verilmesi ve ülkelerin de su transfer ve baraj yatırımları için "borçlanmaya" devam etmeleri yönündedir (Bond, 2004, s. 19-21).

1999 yılında kurulan "Dünya Su Birliği" ise, daha sonraları Dünya Bankası, ABD kredi ajansı ve Avrupa Kalkınma Bankası'nın temsilcileri tarafından desteklenmiştir. Kurum, özelleştirme kelimesinin kullanılmasının rahatsız edici olduğunu, bu yüzden terminolojinin değiştirilerek kamu-özel işbirliği adının kullanılmasını tercih etmektedir ve bu anlamda özelleştirmeyi savunduğu açıktır (Bond, 2004, s. 20).

Bunun yanında Dünya Bankası'nın da su hizmetlerinin özelleştirilmesi konusunda önemli bir kurumsal yapı olduğu unutulmamalıdır. Dünya Bankası, 1960'lardan beri ülkelere "kamusal su hizmetlerini geliştirmeleri" için krediler vermektedir. Bununla beraber 1990'larla beraber su hizmetlerinde özel kesimin rolü hızla artmıştır. 1997 yılında en üst düzeye çıkmıştır (Prasad, 2006, s. 681). Kyoto'da düzenlenen su forumundan önceki birkaç yıl içinde Dünya Bankası'nın su sağlama projelerine 20 milyar dolar verdiği ve bunların "üçte birinde" "su hizmetlerinin özelleştirilmesinin" kredi koşulu olarak dayatıldığı bilinmektedir (Bond, 2004, s. 20). Bu kredilerin en büyük kullanıcısı %20'lik pay ile güney Asya ülkeleridir. Benzer bir durum IMF için

² Tamamı erkek üyelerden oluşmaktadır.

de geçerlidir. Örneğin 2000 yılında IMF tarafından dağıtılan 40 kredinin 12 tanesinde su hizmetlerinin kısmen ya da tamamen özelleştirilmesi koşulu yer almaktadır (Shiva, 2007, s. 119).

Su politikaları alanında etkin olan bir diğer örgüt ise Birleşmiş Milletler'dir. Kuruluşun su alanında önemli çalışmaları bulunmaktadır; Gündem 21, Milenyum Kalkınma Hedefleri, Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi vb. Bunlar temiz içme suyuna erişim konusunda bir takım hedefleri işaret etmektedirler. Bununla beraber BM içerisinde su alanında en önemli örgütlenme "Dünya Su Değerlendirme Programı" adı verilen yapıdır. Bu program ve yayınladığı iki yıllık raporlar, küresel su politikaları üzerinde oldukça önemli etkiye sahiptir. Program ile istenenin işletme uygulamaları ve su kaynakları politikalarının daha iyi anlaşılması için gerekli araçların sağlanması olduğu belirtilmektedir (Salihoğlu, 2006, s. 8).

AB'nin de su alanında belirli politikaları ve bu politikaların yürütücüsü olan kurumları bulunmaktadır. Birliğin su politikasının en önemli unsuru "su çerçeve direktifi" olarak isimlendirilen belgedir. Bu belgenin içeriğinde su kaynakları yönetimine birliğin yaklaşımı saptanmaktadır. Diğer yandan 2002 yılının Mayıs ayında alınan bir karar, AB'nin su alanına bakışını açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Bu karara göre su alanında "yönetişimi" geliştirmek amacıyla kurumsal güçlenme kapasite inşasının destekleneceği belirtilmekte, su alanında arz odaklı yaklaşımdan talep odaklı yaklaşıma geçilmesi gerekliliği vurgulanmakta, bu geçişin "suya ekonomik bir değer katılmasını" da içerdiği vurgulanmaktadır. Ayrıca AB metinlerinde de özel kesim – kamu kesimi ortaklığına ve tüketici-yatırımcı çıkarlarının korunmasına vurgu yapılmaktadır (Salihoğlu, 2006, s. 9 – 11).

Küresel su şirketleri, su alanındaki kurumsal yapılanmanın en son ve en önemli halkasını oluşturmaktadırlar. Bu şirketler, çoğu kez çok uluslu şirketler olarak adlandırılmaktadır. Bu adlandırma, şirketlerin arkalarındaki gücün yanlış anlaşılabilmesine neden olmaktadır. Şöyle ki, bu şirketlerin hareket alanlarında, arkalarındaki devletler büyük destekler sağlamaktadır. Yine bu şirketler öncelikle bu ülkelerin iç pazarlarında güçlenmiş, daha sonra küresel anlamda yayılmaya başlamışlardır (Salihoğlu, 2006, s. 15). Arkalarındaki devletler haricinde, yukarıda sayılan uluslararası kuruluşlar da önerdikleri ve uygulanmasını sağladıkları politika açılımları ile bu şirketlere destek olmaktadır. Su hizmetlerinin artan oranda bu şirketlere bırakılmasının sonuçları açıktır; yüksek kârlar, yüksek su fiyatları, ödeyemeyen müşterilerin sularının kesilmesi, anlaşmalarda gizlilik, düşük su kalitesi, yolsuzluk ve rüşvet (Barlow ve Clarke, 2002). Bu sonuçların tamamı ya da önemli bir kısmı, belirtilen şirketlerin girdikleri her ülkede ortaya çıkmaktadır.

Küresel ölçekte su hizmetleri yönetimi alanında faaliyet gösteren dev şirketler arasında pazarın büyük bölümünü elinde tutan iki şirketin Avrupa menseli olduğu bilinmektedir: Suez (Fransa), ve Vivendi (Fransa). Bunlara bir de Thames Water (İngiltere) eklenebilir.

Tablo 1: Küresel Su Devlerinin Anatomisi

Şirket	Bilgiler
Suez Lyonnaise des Eaux (Fransa) (diğer adıyla Ondeo*)	Yaklaşık 120 ülkede su alanında faaliyet yürütmektedir. 91 milyon kişiye su hizmeti, 49 milyon kişiye kanalizasyon hizmeti sunmaktadır. Özellikle Latin Amerika'da su hizmetleri alanında önemli etkinliği vardır. Arjantin'deki Aquas Argentinas firması bunun en önemli örneklerindedir. Güney Afrika'da 1992 yılından beri faaliyet göstermektedir. Diğer pek çok Afrika ülkesinde de faaliyetleri bulunmaktadır. Ondeo'nun gelirlerinin %68'i Avrupa'dan, %15'i Kuzey Amerika'dan, %8'i Orta ve Latin Amerika'dan elde edilmektedir. Şirketin 2730 yerel su otoritesi ile sözleşmesi bulunmaktadır ve şirket 1255 içme suyu üretim tesisi ile 1581 atık su işleme tesisini işletmektedir.
Vivendi Environment (Fransa)	Şirket, pek çok alanda faaliyet gösteren Vivendi Universal'in çevre hizmetleri kolunu oluşturmaktadır. Suez gibi bu şirket de yaklaşık 120 ülkede faaliyette bulunmaktadır. Latin Amerika'da Suez'den sonra ikinci en büyük firmadır. En etkin olduğu ülke Brezilya'dır. Afrika'da Gabon, Nijer ve Burnika Faso'da faaliyetleri vardır. Avrupa'da Prag kentinin su sözleşmesi bu firmaya verilmiştir.

* Ondeo, Suez Enviroment firmasının su hizmetleri kolu olarak tanımlanmaktadır.

Vivendi ve Suez, dünya su pazarının yaklaşık %70'ini ellerinde tutmaktadırlar. Bu firmalar bir yandan yeni satın almalarla büyürken, diğer yandan faaliyet alanlarında çoğu kez rekabetten kaçınarak bir çok şehirde ortak yavru şirketler kurabilmektedirler. Vivendi 37, Suez ise 33 ihalede diğeri lehine yüksek teklif vermiştir. Bu şirketlerin pazardaki baskın gücü, aşağıda sıralanan diğer şirketleri de bunlarla işbirliği yapmaya zorlamaktadır.

Thames Water (İngiltere - Almanya) Bir Alman elektrik şirketi olan RWE tarafından satın alınmıştır. Şili ve Meksika gibi ülkelerde su şirketlerinde hisseleri vardır. Bunun yanında bazı Avrupa ülkelerinde Vivendi ve Suez ile ortaklıkları bulunmaktadır. Thames Water'in yatırımları ABD ve Avrupa'da yoğunluktadır. Almanya ve İngiltere'nin yanı sıra İspanya ve Hırvatistan'da da önemli yatırımları vardır.

Biwater (İngiltere) 1968'de kurulmuştur. Temiz su ve atık su alanında faaliyet göstermektedir. Malezya, Polonya, Hong Kong, Almanya, Meksika, Filipinler, Kongo vb ülkelerde faaliyet göstermektedir. Panama'da elde ettiği su imtiyaz sözleşmesi ile ilgili önemli rüşvet iddiaları ortaya atılmıştır.

United Utilities (İngiltere) Estonya'nın başkenti Tallin'e su hizmetleri sağlayan AS Tallina Vesi'de International Water ile birlikte ortaklığı bulunmaktadır.

Saur (Fransa) Fransa'nın en büyük üçüncü, dünyanın en büyük dördüncü su işletmecisidir. Afrika'da dört ülkede su sözleşmesi, iki ülkede de elektrik sözleşmesi bulunmaktadır. Son dönemde Mozambik'ten çekilmiş, Zimbabve'de planladığı bir teklifi geri çekmek zorunda kalmıştır. Suez ve Vivendi ile yaptığı ortaklıklarla pazarda tutunmaya çalışmaktadır.

Devrimci Marksizm

Anglian Water (İngiltere)	Arjantin, Şili ve Brezilya’da Suez ve Vivendi ile ortaklıkları bulunmaktadır. Suez ve Vivendi ile yaptığı ortaklıklarla pazarda tutunmaya çalışmaktadır.
Acea (İtalya)	Roma kentinin su ve enerji hizmetleri kuruluşudur. Latin Amerika’da iki su sözleşmesi bulunmaktadır. Ayrıca elektrik sektöründe de Suez firması ile ortaklığı bulunmaktadır.
International Water (ABD - İtalya)	%50’sine İtalyan firması Edison SPA sahiptir. Firmanın halen Ekvador’da bir su imtiyaz sözleşmesi bulunmaktadır.

Kaynaklar: (Shiva, 2007, s. 125 – 126), (Ulusoy, 2007, s. 148-149), (Salihoğlu, 2006, s. 17 – 27), (Prasad, 2006, s. 681)

Tabloda bilgileri yer alan şirketlerin hakim oldukları küresel su piyasası, bu şirketlerin ortaklıkları ve işbirlikleri dolayısıyla tekelleşmenin en üst düzeyde olduğu piyasalar arasındadır. RWE adlı Alman enerji devinin Thames Water’ı satın almasının ardından Suez’in de Gaz de France adlı enerji devi ile birleşme amacıyla masaya oturması, bu tekellerin güçlerini göstermesi açısından önemlidir (Salihoğlu, 2006, s. 21). Sonuçta dünya su pazarına sadece iki büyük su tekeli ile bunların sahibi olan (ya da olacak olan) enerji devleri hakimdir.

Bu şirketlerin en önemli silahı, girdikleri pazarda kendilerine ödeme garantilerinin sunulmasıdır. Örneğin Vivendi firmasının temsilcilerine göre risklerin “makul olarak paylaştırılması” ve firmanın “makul bir kâr elde etmesinin garanti edilmesi” sağlanırsa firma ilgili ülkeye yatırım yapabilecektir. Özellikle Dünya Bankası, bu garanti konusunun altını çizmekte ve kamu kesimi-özel kesim ortaklığı olarak sunulan projelerde risklerin çok yüksek olduğunu belirterek kendisinin örneğin Orta Doğu ve Kuzey Afrika’da bazı projelerde bazı risk garantileri sağlayabileceğini duyurmuştur. Örneğin 1990’ların sonunda Gazze’de Suez şirketinin bir girişimini tamamıyla finanse etmiştir (Ulusoy, 2007, s. 145).

Dünyadan Bazı Örneklerle Su Hizmetlerinin Durumu

Dünya genelinde bu şirketlerin uygulamalarına bakıldığında ortaya oldukça “vahim” bir tablo çıkmaktadır. Ancak, herşeye rağmen özelleştirme süreci Dünya Bankası ve sayılan diğer kuruluşların nezaretinde uygulanmaya devam edilmektedir. Hükümetler ise bu sonuçları görmezden gelmekte, özelleştirmelerin kaçınılmaz olduğunu ileri sürerek küresel su devlerini artan bir oranda ülkelerine çağdırmaktadırlar.

İngiltere’de önceleri büyük oranda belediyeler tarafından olmakla beraber dağıntık bir halde yürütülen su hizmetleri, 1974 yılında ulusal düzeyde birleştirilmiş ve kamu kesimi tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Thatcher yönetimi altında 1984 yılında British Telecom ve 1986 yılında British Gas gibi dev boyutlu özelleştirmeler gerçekleştirmiş olan İngiltere’de 1989 yılında da su hizmetleri yönetimi kamu kesiminin elinden alınarak özel kesime bırakılmıştır. Henüz 1989 yılında sektörde 50.000 çalışanı bulunan 29 firma faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu firmalar, su havzaları boyutunda dev monopollerdir. Su konusunda Muhafazakâr Parti’ye muhalefet yürüten İşçi Partisi de başa geldiğinde, 1990’larda vadettiği “yeniden kamulaştırmanın” oldukça uzağında politikalar uygulamıştır. Sonuçta İngiltere’de ve Galler’de su hizmetlerinin yönetimi, zaman içerisinde ödeme gücü ilkesinden, yararlanma ilkesine ve kamusalda özele kayan bir tablo ortaya koymuştur (Bakker, 2001, s. 144-156).

İngiltere ve Galler’deki özelleştirme süreci sonrasında su faturalarında yaklaşık %46 oranında bir artış gerçekleşmiştir. Bu süreçte su şirketlerinin savunuları, AB tarafından getirilen yeni standartlara uyum için bu artışın yapılmak zorunda olduğu noktasında olmuşsa da, aynı dönemde aynı standartlara tabi olan İsveç’in kamusal su hizmetleri yönetiminin maliyetlerinin (getiri oranının İngiltere’nin üçte biri oranında olmasına rağmen) İngiltere’nin oldukça altında olduğu bilinmektedir. Aynı durum İngiltere’nin yanı başındaki İskoçya için de geçerlidir (Dore et al, 2004, s. 43 – 44). Aynı süreç, sadece su kesintilerinin ve su faturalarına yansıyan ücretlerin artmasına yol açmakla kalmamış, ayrıca suyun özelleştirilmesinden bu yana toplam 20 akarsu, aşırı kullanım sonucunda kurumuştur (Ulusoy, 2007, s. 150).

Fransa’da İngiltere’den farklı olarak özelleştirmelerde su kaynaklarının kamu elinde kalmasına devam edilmektedir. Ancak, bu kaynakların işletim hakkı özel kesime verilmektedir. Özelleştirmenin sonuçları açısından ise fazla bir farklılık olduğu söylenememektedir. Belediyelerin önceden sunmakta oldukları su hizmetinin fiyatına göre, özel kesim tarafından sunulan su hizmeti %40 daha pahalı olarak gerçekleşmiştir. Bununla beraber, Fransa’da özelleş-

tirme sonrasında da çapraz sübvansiyonların sürmesi gibi nedenlerle sudaki fiyat artışının tüketicilere daha az yansıdığı belirlenmiştir (Dore et al, 2004, s. 49).

United Water adlı şirket, 1998 yılında ABD'nin Atlanta kentinin su hizmetlerini üstlenmiştir. Şirket ve kent yönetimi arasında 20 yıllık bir kontrat yapılmış olmasına karşılık, kent yönetimi tarafından, aradaki sözleşmenin 2003 yılında sona erdirilmesine karar verilmiştir. Bunun en önemli nedeni, Suez'e bağlı şirketin kent yönetiminden sözleşmedeki 428 milyon dolara, daha sonradan doğan bazı masrafları için 80 milyon dolar daha eklemeye çalışması ve ayrıca yapmadığı işler için 37 milyon dolarlık ek bir maliyet çıkarması olarak gösterilmektedir. Ayrıca özelleştirme sonrasında su faturalarında yıllık ortalama %12'lik bir artış gerçekleşmiştir (Public Citizen, 2003, s. 3).

Bulgaristan'da International Water ile Sofya Belediyesi tarafından kente su sağlamak üzere kurulan şirket, sözleşmeyi takiben üç ay içinde su fiyatlarını %25,5 oranında arttırma talebinde bulunmuştur. Kent yönetiminin bunu onaylaması üzerine şirket, sözleşme hükümlerinde ilk üç yıl su fiyatlarının arttırılmasının yasaklanmış olmasına karşılık bu zammı gerçekleştirmiştir (Ulusoy, 2007, s. 158).

Hindistan'da "özelleştirilen akarsular" polis tarafından "su hırsızlığına" karşı korunmaktadır. Endonezya'nın Cakarta kentinde yaşanan özelleştirme macerası, Dünya Bankası'nın su hizmetlerinin özelleştirilmesi konusunda övgüler düzdüğü "yönetişim" anlayışının aslında ne kadar sahte olduğunun gösterilmesi açısından önemlidir. 1990'larda Dünya Bankası, su ile ilgili altyapı yatırımlarının finansmanı için 92 milyon dolar kredi vermeyi kabul etmiştir. Bunun karşılığında Thames Water şirketi (Suharto diktatörlüğü altında yönetilen) ülkeye girip, diktatörün en yaşlı oğlunun şirketi ile beraber çalışmaya başlamıştır. Ortada kamuoyuna açıklanan herhangi bir açık arttırma süreci yokken, Dünya Bankası, bu diktatörlük altında yaşanan özelleştirme sürecini "iyi yönetişim" olarak tanımlamıştır (Public Citizen, 2003, s. 6).

Güney Afrika'da özelleştirme sonrasında günlük 25 litreye kadar suyun kullanımı ücretsiz olarak sağlanmaktadır. Bu uygulama başta olumlu gibi görülse de, bu limitin birey bazında değil aile bazında belirlenmesi ve yoksul bölgelerde bu uygulamanın sürmesini sağlayacak fonların olmaması nedeniyle olumlu olmaktan gayet uzak olduğu ortaya çıkmıştır (Langford, 2005, s. 277). Ayrıca şirketler, bazı bölgelere günde sadece üç ya da dört saat su vermektedirler. Bunun yanında, su hizmetinin verildiği pek çok noktada da musluklardan 90 dakika boyunca sadece "hava" geldiği, ama bu havanın da saatlerdeki sayacı döndürerek su faturasına eklendiği bilinmektedir (Public Citizen, 2003, s. 8).

Şili’de su hizmeti çok kesin bir biçimde fiyatlandırılmış durumdadır. Ancak yoksulların suya erişiminin sağlanması için kamu kesimince su firmalarına bazı sübvansiyonlar sağlanmaktadır. Bununla beraber, yoksul kesimin sadece %60’ının bu uygulamadan yararlanabildiği bilinmektedir. Ayrıca pek çok orta sınıf ailesi de bu haktan bir şekilde yararlanmaktadır (Langford, 2005, s. 277). Buna karşılık Dünya Bankası tarafından Şili’de su hizmetlerini yürüten özel sektör kuruluşu Fransız Suez’e %33’lük kar marjını garanti eden bir kredi koşulu sağlanmıştır (Shiva, 2007, s. 117).

Arjantin’de 2000’li yılların başında yaşanan krizden önce gerçekleştirilen su özelleştirmeleri, su tekellerinin korunmasına yönelik olarak fiyatların dolara endekli olması koşulunu içermiştir. Krizden sonra bu endeksleme sürdürülemez hale geldiğinde Suez’in ısrarı üzerine firmanın Arjantin’deki kuruluşu olan Aquas Argentinas’a Arjantin Merkez Bankası tarafından, borçlarını ödemesinin garanti edilmesini temin etmek amacıyla 1 peso = 1 dolar paritesinden dolar satması gündeme gelmiştir. Aynı dönemde 2 peso = 1 dolar paritesinin geçerli olduğu düşünüldüğünde Aquas Argentinas’ın borcunun yarısının Arjantinli işçi ve emekçilerin üzerine kaldığını söylemek güç değildir (Ulusoy, 2007, s. 157).

Bolivya’nın Cochabamba eyaletinde 1999 yılında Aquas del Tunari adlı firmaya 40 yıllığına verilen su imtiyazı sonrasında su ücretleri %100 ile %200 arasındaki oranlarda artmıştır. Asgari ücretin 100 dolar olduğu ülkede insanların aylık 20 dolar su faturası ödemeye başladıkları bilinmektedir. Ancak, 2000 yılında 7 gün süren eylemler sonrasında sözleşme hükümet tarafından iptal edilmek zorunda kalmıştır. Ardından 2001 yılında Aquas del Tunari’nin sahibi olan Bechtel şirketi Bolivya hükümetine 25 milyon dolarlık bir dava açmıştır (Public Citizen, 2003, s. 5).

Özelleştirme sonrasında Bolivya’da halkın “yağmur suyunu biriktirip kullanması” bile yasaklanmıştır. Ardından yaşanan süreçte Bolivyalıların ülkedeki iki su şirketine karşı yürüttükleri mücadele, iktidara Evo Morales’i getiren süreç halini almıştır (Borata, 2006).

Ayrıca su hizmetlerinin özelleştirilmesi, önemli sağlık sorunlarına da yol açmaktadır. Örneğin 1998’de Avustralya’nın Sydney kentinin içme suyu Suez tarafından alındıktan hemen sonra bu kentin içme suyunda iki önemli parazit türünün ortaya çıktığı ve insan sağlığını tehdit ettiği bilinmektedir (Shiva, 2007, s. 127). Ama meta yaklaşımını savunanlar açısından toplum sağlığının bu şekilde tehlikeye atılması muhtemelen kötü bir sonuç olarak algılanılmamaktadır. Aksine, su endüstrisi ilaç endüstrisi açısından önemli bir talep yaratmış olmaktadır.

Dönüşümün Sektör İşçilerine Yansıması

Su hizmetlerinin metalaştırılması, emekçiler açısından büyük olumsuzluklar barındırmaktadır. Bu süreç, aynı zamanda işsizlik sorununu da gündeme getirmektedir. Dünya Sosyal Forumu'nun Nairobi Su Bildirisinde de bu noktaya vurgu yapılmış, Gana örneği verilerek, özel şirketlerin yeri gelince yüzlerce işçiyi kapı önüne koyabileceği ortaya konulmuştur.

Dünya genelinde kamusal su hizmetleri 1000 kullanıcıya 5-10 arasında işçi istihdam ederken, bu rakam özel kesim tarafından yürütülen su hizmetlerinde 2-3 arasında değişmektedir (Shiva, 2007, s. 117). Yine bu işletmelerde iş güvenliği önlemleri çoğunlukla eksiktir ve çalışma koşulları kamusal sistemlerden daha kötüdür (TMMOB, 2007).

Örneğin, Arjantin'in Buenos Aires kentinde su özelleştirmesi sırasında yaşanan süreç, benzer bir özelleştirme hamlesine hazırlanan Türkiye sendikaları açısından da önemli dersler içermektedir. Sendikalar, kentteki su özelleştirmesine karşı mücadeleye başlamışlardır. Ancak bu mücadele, şirketin işçilere firmanın %10 hissesini vermesi ile birlikte sona ermiştir. Bu "anlaşma", takip eden dönemde Aquas Argentinas adlı şirketin personel sayısında %50 azaltmaya gitme uygulamasına sendikanın ses çıkaramaması sonucunu doğurmuştur (Public Citizen, 2003, s. 2). Tablo 2'de belli başlı örneklerle özetlenen benzer süreçler dünyanın her yerinde hızla yaşanmaktadır. Denilebilir ki, özelleştirmelerin en hızlı etkisi, kamusal su hizmetleri alanında çalışan işçiler üzerinde olmaktadır.

Tablo 2: Su Özelleştirmeleri Sonucunda İşçilere Yönelik Bazı Uygulamalar

Bölge - Firma

Limeria (Brezilya) - Suez

Uygulama

Personel sayısı ve ücretlerde kısıntı, çalışma koşullarının kötüleştirilmesi.

Cartagena (Kolombiya) - Suez

Sendikalı olanlardan başlamak üzere işçilerin işten atılması.

Guayaquil (Ekvador) - IWL

İşçilerin işten atılması.

Soyfa (Bulgaristan) – International Water	Firmanın işçiler ile müzakerelerisürekliertelemesi. İşçilerin girişimlerinden sonuç alamamaları.
Malawi	350 işçinin aylık 50 dolarlık ücrete karşılık greve gittikleri için işten atılması, geri alınan işçilere eski koşulları dayatan ve greve gitmeyeceklerini taahhüt eden sözleşmeler imzalatılması
Atlanta (ABD) - Suez	Maliyetlerde artış olduğu gerekçesi ile 700 olan işçi sayısının 300'e indirilmesi.
Manila (Filipinler) - Suez	Maynilad Water adlı kuruluşun Manila'da su ve kanalizasyon hizmetlerini yürüten sistemi almasından sonra 2000 işçinin zorla emekli edilmesi, 750 işçinin de işten çıkarılması.
İngiltere – Anglian Water, Thames Water, United Utilities vd.	Toplam 10 şirketin 8'inde 1990 – 1999 döneminde işçi sayısının azaltılması. (İşçi sayısının arttırıldığı iki şirkette ise, işçi sayısının artışının nedeni, daha küçük işletmelerin bu süreçte satın alınmış olmasıdır.) Su hizmetleri alanında toplam istihdamın aynı dönemde %21,5 oranında azalması.

Kaynak: (Ulusoy, 2007, s. 158 – 159), (Public Citizen, 2003), (Dore et al, 2004, s. 44)

Dünya Su Forumlarının Anlamı

Dünya Su Konseyi tarafından 16-22 Mart 2009 tarihleri arasında İstanbul'da yapılacak olan 5. Dünya Su Forumu, daha önce Fas (1997), Hollanda (2000), Japonya (2003) ve Meksika'da (2006) yapılan forumların ardından düzenlenen bir haftalık bir etkinlikler dizisi olarak tanımlanmaktadır. Forumun başlığı ise ilgi çekicidir; "Su için farklılıkların birleştirilmesi." Dünya Su Forumunun gerçekleştirildiği ülkelerde forumun ardından su alanındaki özelleştirmelerin hız kazandığı görülmektedir. Dolayısıyla Türkiye'deki toplantının sonucunda da benzer bir sürece girilmesi beklenmektedir. Burada en önemlisi, özelleştirmelerin sadece içme suyu alanında değil, aynı zamanda sulama alanında da yaşanacak olmasıdır.

Dünya Su Konseyi'nin kurulmasından hemen bir yıl sonra düzenlenen ilk su forumu olan Marakeş (Fas) su forumu, suyun politik alandaki önemine dikkat çekilmesinden daha ileri giden bir organizasyon olmamıştır. Bir anlamda Fas'ta gerçekleştirilen 1997 Su Forumu'nun, bir ısınma turu olduğu düşünülebilir. 2000 yılında Lahey'de gerçekleştirilen forumun ise en önemli özelliği, bakanlar düzeyinde katılımın gerçekleşmesi ve ayrıca Marakeş'teki forumda oluşturulması öngörülen "Dünya Su Vizyonu" adlı metnin tamamlanmasıdır. Bu metin açıkça tüm su hizmetlerinin "tam maliyete göre" fiyatlandırılmasını içermektedir. Ayrıca metin, suyun entegre yönetiminde tüm paydaşların kapsanması şeklinde ifade edilen bir yaklaşım ileri sürmektedir ki, bu da Dünya Bankası tarafından popüler kılınan "yönetişim" mantığının işleminin temennisinden başka bir şey değildir. Yönetişim kavramının altında, sermaye ile işbirliği yapılması konusu zımnî olarak mevcuttur (Topçu, 2007(c), s. 45).

2003 yılında Kyoto'da düzenlenen forumda özelleştirmelerin gündeme oturması ve BM tarafından alınan kararların çok fazla dile getirilmemesi eleştirisi konusu olmuştur (Pilavcı, 2008). Yine Kyoto'da suyun bir "insan hakkı" yerine bir "insan ihtiyacı" olarak tanımlanması dikkat çekicidir (Ulusoy, 2007, s. 133). Ayrıca bu foruma katılım ücretleri çok yüksek tutulmuş, forum tam anlamıyla bir neo-liberal kampanyaya dönüştürülmüştür (Topçu, 2007(c), s. 47).

Dünya Su Forumu'nun İstanbul'dan bir önceki ayağı olan 2006 Meksika Su Forumu, suyun ticarete konu yapılabilecek bir mal olduğu görüşünün güçlü bir biçimde dile getirilmesi ve çok uluslu şirketlerin bu alanda faaliyet göstermesinin etkinlik sağlayıcı bir unsur olacak kabul görmesi açısından önemli bir aşama olmuştur. Ayrıca Meksika'daki forumda, Dünya Su Konseyi başkanı Loic Fauchon tarafından, küresel alanda hareket edecek ve su alanındaki

anlaşmazlıklarda kullanılacak bir “barış gücü” oluşturulması önerilmiştir. Bu barış gücünün müdahale alanlarından birisinin de suyun özelleştirilmesine karşı çıkan alternatif hareketler olacağı açıkça ortadadır (Topçu, 2007(c), s. 48).

Meksika’daki forum, su hizmetlerinde özelleştirmeyi savunanlar açısından tam bir zafer olmuştur. Bir yandan Meksika’daki bazı sivil toplum örgütleri tarafından buna karşı çıkılırken, diğer yandan hükümetlerce yayınlanan bildiri, BM tarafından ortaya koyulan ve suyu bir insan hakkı olarak tanımlayan fikirlerden bile açıkça bahsetmeyerek, suyun metalaşmasına göz kırpmıştır. Sadece Küba, Bolivya, Uruguay ve Venezüella hükümetleri alternatif bir bildiri yayınlamaya, su hizmetlerinin GATS kapsamından çıkarılmasını talep etmişlerdir (Pilavcı, 2008).

Sonuçta zamanla küresel çapta bir su hizmetleri fuarına dönüşen dünya su forumları, su alanındaki özelleştirmelerin planlanması, pazarlıkların yapılması ve stratejilerin çizilmesi açısından önemlidir. Bu forumların katılımcıları arasında başlarda piyasa mantığının aksi yönde düşünen kurumlar ve bireyler olmuşsa da, bunların zaman içerisinde forumu protesto ederek ayrıldıkları, bazen de ayrılmaya zorlandıkları bilinmektedir. Bu anlamda Mart 2000 yılında Lahey’de düzenlenen forum önemlidir. Bu forumda bahsedilen kişi ve kurumlar, forumun büyük su şirketlerini teşvik ettiğini savunmaya başlamışlardır (Pilavcı, 2008). Dolayısıyla forum sürecinin dışında bir muhalefetin örülmesi de bu anlamda Lahey forumu sonrasında başlamıştır.

Bu örgütler tarafından düzenlenen ilk uluslararası konferans, 2001 yılı Temmuz’unda Kanada’da gerçekleştirilmiştir. “İnsan ve Doğa İçin Su Forumu” adını taşıyan bu konferans, su alanında yaşanan metalaşma süreci ile küresel anlamda yürütülecek bir mücadele fikrinin ortaya çıkmasının hedeflenmesi açısından önemlidir (Pilavcı, 2008). 14-19 Mart 2006 tarihlerinde, Meksika’daki 4. Dünya Su Forumu’na karşı düzenlenen Alternatif Su Forumu’na katılan hareketler tarafından bir “Suyun Savunması Bildirisi” hazırlanmıştır. Bu bildiri de suyun kamusal bir mal ve bir insan hakkı olduğu vurgulanmış ve her türlü özelleştirme uygulamasına karşı çıkmıştır. Ayrıca suyun kullanımı ve planlanmasında şu andaki nesiller kadar gelecek nesillere de dikkat edilmesi gerektiği ortaya koyulmuştur. Yine bu bildirin imzacıları, Dünya Su Forumu’na doğrudan karşı çıktıklarını açıklamışlardır.

Ayrıca dünyanın pek çok bölgesinde su hizmetlerinin özelleştirilmesine karşı kampanyalar yürütülmüştür ve yürütülmektedir. İspanya’nın Barcelona kentinde 450 bin kişi suyun özelleştirilmesine karşı yürümüş, Güney Afrika’da sendikalar su özelleştirmesine karşı greve gitmişler ve hükümeti geri adım atmaya zorlamışlardır. Bolivya’nın Cochamamba kentinde suyun özelleştiril-

mesinin ardından yaşanan fiyat artışlarına karşı sendikalar ve diğer örgütler eylemler düzenlemişler, sekiz kişinin hayatını kaybettiği bu eylemler sonrasında şirket ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Bu örneklerle Porto Alegre (Brezilya), Emcali (Kolombiya), Paraguay, Gana ve diğer pek çok ülkedeki direnişleri de eklemek gerekmektedir (Ulusoy, 2007, s. 181 – 184).

Türkiye’de Su Hizmetleri Alanında Gelişmeler

Su kaynaklarının ağırlıklı olarak güneyde ve doğuda, nüfusun ise batıda yoğun olduğu³ Türkiye’de son dönemde içme suyu alanında yaşanan tartışmalar genellikle bu mekânsal dengesizlikten ve yerel yönetimlerin bu anlamda sergiledikleri beceriksiz tavırlardan kaynaklanmaktadır. Son zamanlarda medyada sıklıkla İstanbul’da musluklardan pis kokulu su akması, İzmir ve Ankara’nın içme sularının zehirli çıkması gibi haberlerle karşılaşılmıştır.

Su hizmetlerindeki yetersizlikler sonucunda Türkiye’de kişi başına düşen su kullanımı 1995 yılında 8500 m³ iken, bu miktar 2000 yılında 3250 m³’e gerilemiştir. Aynı değere ilişkin 2025 yılı tahminleri de iyimser olmaktan uzaktır: 2186 m³ (TMMOB, 2007). Bu tabloya yetkili organlar deyim yerindeyse “zihni sınır” projelerle çözüm arayışı içerisindeyler. Örneğin Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Hilmi Güler, akarsuların da özelleştirilmesinin gündemde olduğunu açıklamıştır. Güler’e göre buradan beklenen gelir yaklaşık 3 milyar dolar düzeyinde olacaktır. Bakanın bu yaklaşımı yukarıda açıklanan meta yaklaşımı ile tamamen uyuşmaktadır. Aslında Türkiye’de su alanındaki metalaşmanın serüveni çok yeni değildir. Aşağıda ele alınacak olan örnekler, küçük çapta da olsa dünyadaki uygulamaların benzerlerinin denendiğini/uygulandığını, sonuçların da yukarıda alıntılanan sonuçlardan farklı olmadığını göstermektedir. Ancak bir farkla; Türkiye’de su “pazarı” oldukça bakir bir alandır ve küresel su devleri için yüksek kâr potansiyeli barındırmaktadır. Bu son olgu, yine aşağıda ayrıntılandırılacak olan Dünya Su Forumu’nun neden İstanbul’da yapılacak olduğunun ipuçlarını vermektedir.

Türkiye’de içme suyu alanında görevli kuruluşlar 1926 yılında çıkarılan Sular Hakkında Kanun gereğince belediyeler olarak belirlenmiştir. 1933 yılında kurulan Belediyeler Bankası’nın ve 1945 yılında bunun yerine kurulan İller Bankası’nın da bu alanda belediyelere yardımcı olması amaçlanmıştır. 1960 yılında ise, köylerin ve nüfusu 3000’in altında olan belediyelerin su temininin sağlanmasından 1953 yılında kurulan Devlet Su İşleri Genel

3 Su kaynaklarının %60’ı Doğu Karadeniz, Fırat-Dicle Havzası ve Doğu Akdeniz’de iken, Marmara Bölgesi bu kaynakların sadece %4,5’ine sahiptir. Buna karşılık nüfus miktarı ve yoğunluğu açısından en kalabalık bölge de burasıdır.

Müdürlüğü (DSİ) sorumlu tutulmuştur. 1985 yılında Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün kurulması ile birlikte köylere su sağlama ve küçük boyutlu sulama projeleri yapma görevi bu kuruma verilmiştir (Çınar(b), 2006, s. 228 – 229). 1981 yılında çıkarılan 2560 sayılı İSKİ yasasından sonra, bu tür belediye kuruluşlarının Maliye Bakanlığı izni ile uluslararası piyasalardan borçlanabilmesinin önü açılmıştır. Bu düzenleme, suyun ticarileşmesi için önemli bir adım olmuştur. Ayrıca yine bu düzenleme ile sözü edilen idarelerin kurumun belirleyeceği koşullara “uyum sağlaması” gerekliliği de doğmuştur (TMMOB, 2007).

Sonuçta, 2005 yılında Köy Hizmetleri Müdürlüğü'nün kapatılmasına kadar olan sürede, sulama hizmeti ağırlıklı olarak Köy Hizmetleri ve DSİ⁴ tarafından yürütülmüştür. Ancak bu tarihten sonra bu alanda sadece DSİ'nin faaliyet gösterdiği görülmektedir. Dünya Bankası tarafından yıllardır DSİ'ye yapılan dayatma çok açıktır; “Su kaynaklarının kullanımını yapmayı bırak, denetim işinde uzmanlaş.” Dünya Bankası'nın bu dayatması en son 2006 yılında hazırladığı raporda kendisine yer bulmuştur. Bankanın 2006 Haziran ayında Türkiye'nin Su Yönetimi hakkında hazırlamış olduğu rapor, DSİ'ye sulama projelerinden de uzak durmasını öğütlemektedir. DSİ bünyesinde de özelleştirmelerle ilgili çalışmalar sürdürülmektedir (TMMOB, 2007). Böylelikle hem içme suyunda hem de sulama suyunda tablo giderek netleşmektedir; DSİ ve Köy Hizmetlerinin müdahil olmadığı, belediyelere bağlı su imtiyazlarının küresel su devletine açıldığı bir yapılanma.

Yine bu anlamda, sulama sularının yönetimi de DSİ'den alınarak “Sulama Birliklerine” verilmiştir. Bu birliklerin ise tarım açısından oldukça önemli olan böyle bir konuda yeterli bilgi ve teknik ekipmandan yoksun olduğu, bu birliklerde yolsuzluk iddialarının giderek arttığı ve bu yetki devrinin de içme suyunun belediyelere bırakılmasında olduğu gibi özelleştirmeleri getireceği anlaşılmaktadır. Ayrıca katılımcılık adı altında gerçekleştirilen bu uygulama sonucunda ortaya çıkan yapıda yoksul çiftçilerin söz hakkının olmadığı da görülmektedir (Ulusoy, 2007, s. 190 – 192). Bu dönüşümde AB'nin de önemli payı bulunmaktadır. Yıllardır Türkiye'de su alanında çok sayıda araştırma yapıp raporlar hazırlayan AB, Türkiye'deki 26 su havzasının sayısını 6'ya

4 DSİ, 2007 yılında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'ndan alınarak Çevre ve Orman Bakanlığı'na bağlanmıştır. Çevre ve Orman Bakanlığı'nın da su kaynaklarının yönetimi konusunda ilgili yasa ile kendisine verilmiş bazı görevleri bulunmaktadır.

indirmeye çalışmaktadır. ⁵ (Kayır, 2008, s. 275).

Son dönemde çıkarılan yeni yerel yönetim yasaları (örneğin 5393 Sayılı Belediye Yasası ve 5216 Sayılı Büyükşehir Belediyeleri Yasası), diğer pek çok alanda olduğu gibi su hizmetleri yönetimi alanında da yerel yönetimlere önemli görevler yüklemiştir. Örneğin Büyükşehir Belediyeleri Yasası'nın 7. maddesinde, belediyenin görevleri arasında; "su ve kanalizasyon hizmetlerini yürütmek, bunun için gerekli baraj ve diğer tesisleri kurmak, **kurdukmak** ve işletmek, derelerin ıslahını yapmak, kaynak suyu veya arıtma sonunda üretilen suları pazarlamak" sayılmaktadır. Diğer yandan 2005 yılında çıkarılan 5355 Sayılı Mahalli İdare Birlikleri Yasası da su kaynaklarının küresel su devlerine pazarlanabilmesi yolunda önemli bir adım olmuştur.

Bu düzenlemelerle su alanında yerel yönetimlerinin yetkilerinin ve sorumluluklarının genişletilmesi bir takım sorunlar doğurmaktadır. Örneğin İzmit ve İstanbul Büyükşehir Belediyeleri arasında Sapanca Gölü'nün kullanımına ilişkin, mahkemeye intikal etmiş bir takım anlaşmazlıklar mevcuttur. Aynı şekilde yer üstündeki belediye sınırları ile yer altındaki kaynakların sınırları birbiri ile aynı olmayabilmektedir. Yetkinin DSİ'de olduğu dönemde kurum, yerleşim yerlerine suyu ihtiyaçları oranında paylaşmıştır. Bu düzenlemelerden sonra ise belediyeler su için birbiri ile mücadele etmektedir.

Yukarıda belirtildiği üzere, Türkiye'de su hizmetlerinde özelleştirme deneyimleri çok yeni değildir. Sulama ve kanalizasyon alanındaki pek çok örnek⁶ bir kenara bırakılırsa, Antalya, İzmit ve Çeşme'deki uygulamalar oldukça önemli görülmektedir.

Antalya Merkez İlçe Su Özelleştirmesi

Antalya su işletmesi 1996 yılında 100 milyon YTL'lik Dünya Bankası kredisi karşılığında ihaleye çıkarılmış ve ihaleyi Lyonnaise des Eaux firması bir yerli ortağıyla beraber kazanmıştır. Bir yıl sonra yerli ortağın ayrılması ile beraber kurulmuş olan Antsu A.Ş., Antalya'nın su hizmetini sağlamaya

⁵ Havza sayısının azaltılması, bazı su havzalarının yok sayılması anlamına gelmemektedir. Bu düzenleme, doğal su kaynaklarının kendi coğrafi sınırları içerisinde yönetilmesi anlamına gelmektedir. Bu yaklaşım sadece AB'ye özgü değildir. Başka uluslararası kurumlarca da desteklenmektedir. Teknik açıdan büyük su sistemlerinin bir bütün halinde ele alınması mantığa uygun gelmektedir. Ancak diğer yandan, bu havzaların bütünlüklü bir biçimde özel kesimin ve küresel şirketlerin yönetimine verilmesinin bir ön hazırlığı olduğu da tahmin edilebilmektedir.

⁶ Bu örneklere Adana Batı Atıksu Arıtma Tesisi Projesi, Adana Doğu Atıksu Arıtma Tesisi Projesi, Bursa Atıksu Projesi, Diyarbakır Atıksu Projesi, Erzurum İçme Suyu ve Arıtma Tesisi Ana Besleme Hatları Projesi ve Sivas Atıksu Arıtma Tesisi ve İçme Suyu Rehabilitasyonu Projesi de eklenebilir. Tüm bu projelerde yukarıda açıklanan küresel su devlerinin payı bulunmaktadır.

başlamıştır.

Antsu ile belediye arasında yapılan sözleşme gereğince belediyenin su işlerine bakan kuruluşu olan ASAT'ın 600 km'lik şebeke yenilemesi yapması gerekmiştir. Yine Dünya Bankası'ndan alınan kredinin koşulları arasında geriye ödemede zorluk çıkarmamak, suyun fiyatını günün koşullarına göre ayarlamak gibi maddeler bulunmaktadır. Sonuçta ASAT Dünya Bankası'na olan borcunu ödeyememiş, borç Hazine tarafından devralınmış, kredinin ikinci yarısı Dünya Bankası tarafından dondurulmuştur. Dünya Bankası bu dönemde kredinin salınması için ASAT'ın su fiyatlarına zam yapması koşulunu getirmiştir (Yeni İleri, 2001) Yine 2001 yılında Antsu ve Dünya Bankası, su fiyatlarının belirlenmesi yetkisinin Antsu'ya verilmesi için baskılar yapmaya başlamışlardır. Dünya Bankası tarafından hazırlanan raporda, tehditvari ifadelerle ASAT'ın mali yapısının sürdürülebilir olmadığı, borçlarını ödeyemediği ve bu durumda yüklenicinin yasal iddiaları ile karşılaşacağı belirtilmektedir (Kayır ve Akıllı, 2006, s. 340 - 341).

2001 yılında Lyonnaise des Eaux firması Asat'taki hisselerini Suez⁷'in bir alt firması olan Ondeo'ya devretmiştir. Suez, ASAT'tan 2001 yılı içinde; (1) ANTSU firmasına %15 kâr olanağını yaratacak şekilde hedefleme yapılmasını, (2) Atıksu hizmet bedelinin su bedelinin %75'i oranında belirlenmesini, (3) Enflasyon faktörünün 3 ayda bir yerine aylık olarak hizmet bedellerine yansımaları, (4) Antsu'nun %90 tahsilat oranının ASAT tarafından garanti edilmesini talep etmiştir (Kayır ve Akıllı, 2006, s. 342 – 343). Önceki taleplerle birleştirildiğinde, Antalya'ya su yatırımı yapma koşullarının ne kadar avantajlı olduğu ortadadır. Şunu da belirtmek gerekir; Antalya'nın su hizmetlerinin Antsu'ya devredilmesi, sadece su hizmetinin pazarlanmasının devri anlamına gelmektedir. Yani Antsu firması, altyapı yatırımlarının yapılması ile ilgilenmemiş, sattığı su başına da sabit oranda ASAT'tan komisyon almış, bunun karşılığında sadece su üretimi ve fatura tahsilatı ile ilgilenmiştir. Antsu firmasının ASAT'a yönelttiği eleştiri de, kayıp-kaçak oranını düşürecek yenileme yatırımlarını yapmaması olmuştur.

Ancak sonraki dönemde, ASAT su fiyatlarını beklenen şekilde önemli ölçüde arttırmış⁸ ve belediye halktan gelen tepkiler üzerine fiyat artışlarına müdahalede bulunmak istemiştir. Buna karşılık şirket, 2002 yılında faaliyet-

7 Suez firması, 19. yy. sonundan 1938 yılına kadar Kadıköy-Üsküdar Türk Su şirketinin de sahibi olarak su hizmeti sağlamıştır (Ulusoy, 2007, s. 195).

8 2000 yılında tüm içme suyu kalemlerinde yılın ikinci altı ayında %25 zam yapılmıştır. 2001 yılında ikinci altı aydan sonra zam oranı %13-33 arasında gerçekleşmiştir. 2002 yılında suya yapılan toplam zam %42 oranındadır. Antsu'nun tasfiyesinden sonra zam oranı 2003 yılında %10 civarında kalmış, 2004-2005 yıllarında ise zam yapılmamıştır (Kayır ve Akıllı, 2006, s. 355 – 356).

lerini durdurmuş⁹, aynı yıl içerisinde de uluslararası tahkime başvurmuştur (Ulusoy, 2007, s. 195).

Bununla beraber, Antsu ile belediye ya da ASAT arasındaki gerilim, bir çıkar çatışmasından ziyade başka tür bir anlaşmazlık olarak okunmalıdır. Belediye yönetimi, artan su faturalarının seçimlerde kendilerine oy kaybı getireceği endişesini taşımaktadır. Yoksa, belediyenin su hizmetlerinin özelleştirilmesi ile ilgili bir sorunu bulunmamaktadır. Örneğin Antalya Büyükşehir Belediye Başkanı Hasan Subaşı, su hizmetlerinin özelleştirilmesinin, maliyetlerin düşürülmesi ve verimliliğin artışı için kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır. Yine bir sonraki belediye başkanı olan Bekir Kumbul ise Antalya gibi bir şehirde yaşamının nimet ve külfetleri olduğunu belirterek, bu kentte yaşamının külfetlerine katlanılması gerektiğini belirtmiş ve sudaki fiyat artışlarını savunmuştur (Gazete07, 4.8.1999; aktaran: Kayır, Kendir ve Hayırsever, 1999, s. 196).

Antalya yerel yönetimleri Suez’le tahkim sürecinde de sıkıntılar yaşamaya devam etmişlerdir. Bununla beraber, yaşanan süreçten ders alındığı söylenemez. Bunun yerine yeni anlaşmalar peşinde koşulmaktadır. 2006 yılında Dünya Bankası ile İller Bankası arasında imzalanan 212 milyon Euro’luk “Belediye Hizmetleri Sözleşmesi”, öncekine benzer bir su hizmetleri yönetimi perspektifini içermektedir. Üstelik, Antalya bu sıkıntıları yeni atlattıkça, yeni proje için seçilen belediyelerden birisi yine Antalya’nın Serik ilçe belediyesi olmuştur (Kayır ve Akıllı, 2006, s. 362).

İzmit Kirazdere (Yuvacık) Barajı

Yuvacık Barajı’nın amaçlanan fonksiyonu İzmit kentinin kuzey kesimine su sağlamaktır. Baraj ilk kez 1968 yılında hazırlanan Marmara Havzası İstikşaf Raporu’nda yer almıştır. 1972 yılında İzmit’in su ihtiyacının karşılanmasından DSİ sorumlu tutulmuş, kurumun 1983 yılına kadar hazırladığı raporla projenin planlanması tamamlanmıştır. 1987 yılında barajın inşaatı ihale ile bir ortaklığa verilmiş, inşaatın finansmanında Avrupa Konseyi tarafından sağlanan kredi kullanılmıştır. Bu arada bir yandan projeye İstanbul Büyükşehir Belediyesi de dâhil edilirken, diğer yandan 1989 yılında yatırımın “yap-işlet-devret” modeli ile yapılması kararlaştırılmıştır¹⁰. Bu gelişme üzerine 1995 yılında İzmit-Su Anonim Şirketi (İSAŞ) kurulmuştur. 1998 yılında

9 Suez’in faaliyetlerini durdurma kararı almasının ardında 2001 yılında yaşanan ekonomik krizin de önemli etkisi olduğu tahmin edilmektedir.

10 Barajın DSİ tarafından klasik ihale yöntemi ile yapılması aşamasında toplam yatırım bedeli 480 milyon dolar olarak belirlenmiş iken, yap-işlet-devret modelinde toplam yatırım maliyeti 890 milyon dolara yükselmiştir (Topçu, 2006, s. 307).

barajın inşası tamamlanmış, bundan önce 1995 yılında İzmit Belediyesi ile İSAŞ arasında su satış anlaşması imzalanmıştır (Topçu, 2006, s. 304 – 306).

Antalya örneğinden farklı olarak Yuvacık örneğinde kente sağlanan suyun fiyatlaması konusunda şirkete tam yetki verilmiştir. Bunun sonucunda su fiyatlarında büyük artışlar yaşanmıştır. Suyun pahalılığı nedeniyle, sözleşme gerekleri arasında bulunan, İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin şirketten suyun 2/3'ünü satın alması hükmü gerçekleşmediği için, Thames Water şirketi, suları derelere vermiştir. Hazine Müsteşarlığı'nın şirketin kârlarını garantiye almış olması sonucunda da devlet, dereye akıtılan sular için ödeme yapmaya devam etmiştir.

Yuvacık örneğinde anlaşmazlıkların çözüm adresi olarak uluslararası tahkim gösterilmiştir. Ancak yine bu tarihlerde yasal anlamda tahkime dair bir düzenleme yoktur. Tahkim yasası 2001 yılında çıkarılmıştır. Dolayısıyla anayasaya aykırı bir düzenleme yapıldığı ortadadır (Topçu, 2006, s. 312).

Çeşme ve Alaçatı Belediyeler Birliği Su Özelleştirmesi

Çeşme ve Alaçatı Çevre Koruma Altyapı Tesisleri Yapma ve İşletme Birliği (ÇALBİR) tarafından uygulanan Çeşme-Alaçatı Su Temini ve Kanalizasyon Projesi, Dünya Bankası kredisi ile gerçekleşmiştir. Bu tür yerel yönetim birliklerinin uluslararası kredileri kullanmasının bir örneği olarak Çalbır, önemli bir örnektir (Topçu(b), 2006, s. 379 – 380).

Çalbır ile Dünya Bankası arasında imzalanan sözleşme 13 milyon dolarlık bir kredinin ilgili alanda kullanılmak üzere verilmesini içermektedir. Bu kredinin kullanımının belediyelere yaptırılmamasının nedeni, Dünya Bankası'nın bir dizi proje riski sıralaması, buna karşılık bir belediye birliğinin oluşturularak su hizmetlerinin özel kesime devrini şart koşmasıdır. Dünya Bankası Çalbır'e özel işletmeciyi bulması için, sözleşmenin imzasından sonra on ay süre vermiştir. Bununla beraber şirketle sözleşme imzalanması beklenenden daha uzun sürmüştür¹¹. Dünya Bankası ise bu süreyi kolaylık sağlayarak kredi süresine eklemiştir.

Sözleşme imzalanan şirket küresel su devi Vivendi'dir. 2003 yılından itibaren Çeşme ve çevresinin su hizmetleri bu özel şirket tarafından sağlanmaktadır. Burada kurulan ALÇESU adlı firma, sattığı ve arıttığı suyun m³ fiyatı üzerinden hizmet bedeli almaktadır (Çınar(b), 2006, s. 242). Sonuçta

11 Dünya Bankası raporlarına göre bu gecikmenin üç nedeni vardır; (1) Yeni belediye başkanının özel girişim fikrine sıcak bakmaması, zaman içerisinde ikna edilmesi, (2) Belediyenin nitelikli personel eksikliği, (3) Ekonomik krizden kaynaklanan nedenlerle ilk verilen tekliflerin oldukça yüksek olması (Topçu(b), 2006, s. 399).

Çeşmelilerin Türkiye'nin en pahalı suyunu içmek zorunda kaldıkları bilinmektedir¹².

Tüsiad'ın 2008 Raporu

Su alanındaki özelleştirmelerin büyük oranda küresel su devleri ile ilgili durumlar olduğu, yerli sermayenin ise bu anlamda tam olarak etkin olmadığı savunulabilir. Sadece bu açıdan bakıldığında, yaşanan sürecin TÜSİAD gibi odakların çıkarlarına hizmet etmediği düşünülebilir. Buna karşılık, yerli sermayenin de su alanındaki özelleştirmeler sürecinden çıkarı olduğu ortadadır. Bu çıkarların bazıları şu biçimde özetlenebilir;

- Küresel su devleri ile yapılacak ortaklıklar.
- Özellikle komşu ülkelerde ve Orta Asya gibi bölgelerde alınabilecek ihaleler.
- Küresel su devlerine iç piyasada çeşitli mal ve hizmet temininden sağlanacak yararlar.
- Altyapı yatırımlarının hızlanmasından doğacak inşaat faaliyetlerindeki artış.
- Su hizmetinin özelleştirilmesi sonucunda iç pazarda kendileri tarafından sunulan/sunulabilecek bazı ürünlerin talebinde meydana gelebilecek artışlar; hazır su, ön ödemeli sayaç vb.
- Merkezi ve yerel yönetimlerin Dünya Bankası gibi kuruluşların kredi koşullarına uymalarından doğacak olumlu dışsalılıklar.

Bu doğrultuda, 2008 yılının Eylül ayında TÜSİAD tarafından yayınlanan ve "Türkiye'de Su Yönetimi: Sorunlar ve Öneriler" başlığını taşıyan rapor, Türkiye burjuvazisinin su sorununa yaklaşımını ortaya koyması açısından önemlidir. Rapor, Türkiye özelinde su hizmetlerinin durumuna ilişkin genel bir çerçeve sunduktan sonra sonuç kısmında bir takım öneriler geliştirmektedir. Önerilerin temel ekseni, su konusundaki temel sorunun "su kıtlığı" olduğu noktasındaki ön kabuldür. Buna göre su kısıtı, su talebinde nüfusun artmasına ve gelişmişliğe bağlı artışlardan kaynaklanmaktadır. Raporda bu nedenlerden kaynaklanan kısıtı aşmaya yönelik şu çözüm önerileri yer almaktadır;

- Nüfus artışının ve kentlere göçün kontrolü.
- Artan ihtiyaçları karşılamaya yönelik yeni yatırımlara izin verilmesi.
- Talebin eğitim vd. yollarla azaltılması.
- Yağmur suları, tuzlu suların tatlı suya dönüşümü gibi alternatif ola-

¹² 2001 yılı fiyatlarına göre, 1 m³ içme suyunun atık su bedeli dahil fiyatı; İstanbul'da 400.000 TL, Ankara'da 330.000 TL, İzmir'de 440.000 TL iken Çeşme'de 1.100.000 TL olarak uygulanmıştır (Topçu(b), 2006, s. 402).

nakların kullanılması (TÜSİAD, 2008, s. 184).

Yine benzer bir şekilde, tarım alanındaki su kullanımında tasarrufa gidilmesi için çiftçilerin bilinçlendirilmesi, yeni sulama tekniklerinin kullanılması, şehir şebekelerindeki su kayıp ve kaçaklarının azaltılması için de şebekelerin yenilenmesi ve yeni teknolojilerin kullanılması önerilmektedir. Sonuçta raporun suyun kısıtlı olmasından kaynaklanan sorunlara yönelik çözüm önerileri “yenileme yatırımları”, “eğitim” ve “yeni teknolojilerin kullanımı” başlıklarında toplanabilmektedir.

Raporda suyun niteliğinin artırılmasına yönelik önlemler de benzer bir yaklaşımla ele alındıktan sonra, su yönetimi konusunda karşılaşılan kurumsal ve yasal sorunlar sıralanmıştır. Bunların başında hiç kuşkusuz, Çevre ve Orman Bakanlığı ve DSİ tarafından hazırlandığı bilinen ancak içeriği hakkında sadece sınırlı bilgiler bulunan¹³ “Su Yasası” gelmektedir. Aslında hükümetin bu dönemde su alanında getireceği bir düzenlemenin, yerel ve küresel sermayenin çıkarları ile çelişmesi beklenemez. Buna karşılık rapor, yasa hakkındaki bazı söylentilerden yola çıkarak DSİ’nin su alanında yetkileri kendi üzerinde toplayacağı bir taslak hazırlandığını, bu durumda merkezi yönetimin yerel yönetimleri (siz burayı yerel yönetimlerden su hizmetini alacak su şirketleri olarak okuyun) su tahsisi konusunda baskı altına alabileceğini ileri sürmekte ve bunun anlamının da “vatandaşın su hakkına politika karıştırmak” anlamına geleceğini belirtmektedir (TÜSİAD, 2008, s. 200).

TÜSİAD’ın niyeti ortadadır. Su hizmetinin yerel yönetimlerin alanına bırakılması ve bunun sonucunda daha hızlı bir şekilde metalaştırılması ve yeni bir kâr alanı olarak kendilerine sunulmasıdır. Bu bağlamda rapor, 2009 yılında İstanbul’da yapılacak olan su forumunu Türkiye açısından önemli bir adım olarak ele almakta ve bu forumda Türkiye’nin ve benzer ülkelerin su hizmetlerini “geliştirmeleri” için önemli fırsatlar (siz bunu küresel su şirketleri ile pazarlıklar olarak okuyun) doğacağını ileri sürmektedir (TÜSİAD, 2008, s. 201).

Sonuç: Bazı Yanılsamalar ve Çıkarımlar

Su endüstrisinin yıllık kârı yaklaşık 1 trilyon dolar kadardır. Bu rakam, petrol endüstrisinin kârının %40’ını oluşturur ve şimdiye kadar dünyada su hizmetlerinin sadece %5’i özelleştirilmiştir (Kartal, 2008) (TMMOB, 2007).

13 “Su Kanunu Tasarısı Taslağı” adlı metin, 1997’den beri DSİ’nin üzerinde çalıştığı bir metindir. 17 maddeli bu taslak metinde fiyatlandırmaya ilişkin bir düzenleme bulunduğu (8. madde), ancak aynı metnin su kaynaklarının DSİ’nin hüküm ve tasarrufu altında olduğunu belirttiği bilinmektedir (Taşkın, 2006, s. 260).

Dolayısıyla su sektörü olarak anılan bu alan, kapitalist sınıf açısından oldukça önemlidir. Hali hazırdaki sektörlerde yaşanan kâr düşüşlerini aşmanın yollarından biri, yeni metalaşma süreçlerini işletmektir. Özellikle, kapitalizmin günümüzde yaşamakta olduğu kriz düşünüldüğünde, su alanındaki metalaşmanın ne kadar önemli olduğu daha rahat görülebilecektir.

Diğer yandan, aynı metalaşma süreci özellikle işçi sınıfı üzerinde oldukça olumsuz etkiler yaratmaktadır. Artan su fiyatlarının yanı sıra, su kalitesinde yaşanan düşüşler ve özelleştirmeler sonucunda genellikle uygulanan ön ödemeli sistemin dezavantajları, bu olumsuz etkileri doğurmaktadır. Bununla beraber, özelleştirme sürecine muhalif olanlar tarafından bu sınıfsal ayırım genellikle açık bir biçimde ortaya konulmamaktadır. Kentsel içme sularının özelleştirilmesi, kentlerde yaşayan burjuva ve küçük burjuva sınıfları, işçi sınıfına göre daha az etkileyecektir. Sonuçta bu sınıflar için yükselen su faturalarının gelirleri içerisindeki payı, işçi sınıfından daha düşüktür. Çeşme örneğini ele alacak olursak, su fiyatlarında özelleştirme sonrasında yaşanan hızlı artışlar, Çeşme’de 12 ay yaşayan yerleşik işçi ve emekçileri, 3 ayını Çeşme’de geçiren küçük burjuva ve burjuva sınıflara mensup yazlıkçılardan daha fazla etkilemiştir. Antalya örneğinde de benzer bir durum söz konusudur. Şehrin çeperini oluşturan emekçi mahalleleri açısından su fiyatlarındaki artış, zenginlerin barındığı mahallelerin sakinlerinden daha yıpratıcı olmuştur.

Yine bu özelleştirmeler, kadınlar açısından erkeklere oranla daha kötü sonuçlar doğurabilmektedir. Özellikle yalnız yaşayan kadınlar ya da daha genel olarak kadın emeği ile geçinen evler açısından, su fiyatlarının artışı daha yıkıcı olmuştur. Bunun en önemli nedeni, kadınların piyasadan elde ettikleri gelirlerin, erkeklere oranla daha düşük düzeyde olmasıdır.

Diğer yandan, su hizmetlerinin metalaşması süreci okunurken bazı noktaların gözden kaçırılması, önemli politik sonuçlara yol açabilecektir. Önceki dönemde hazırlanan Su Yasa Taslağı’na ilişkin yanılsama bunların başında gelmektedir. Bu taslak daha sonra AKP yönetimi tarafından görmezden gelinmiştir. Yukarıda açıklandığı üzere, taslakta su hizmetlerinin yönetiminden DSİ’nin sorumlu ve yetkili tutulduğu belirtilmektedir. Taslağı hazırlayanlar ise her yerde bu taslağın AB normları ile ne kadar uyumlu olduğunu, ancak AKP’nin bunu görmezden gelmesi sonucunda sorunlar çıktığını ileri sürmektedirler. Örneğin NTV tarafından yapılan haberlerde görüşülen eski DSİ hukuk müşaviri Özbay, AB’ye bu tasarının 2006 sonuna kadar parlamentodan geçirileceği sözünün verildiğini belirtmiş ve taslağın AB normlarına göre hazırlanmış olduğunu, 11 ülkenin su yasalarından esinlendiğini ileri sürmüştür.

Oysa AB normlarını su alanındaki düzenlemeler açısından bir belirleyici unsur olarak almak, yukarıda AB’nin su alanındaki politikalarına ilişkin ge-

liştirdiğimiz tespitler doğrultusunda bakıldığında yanlış bir politik tercihtir. Bu yaklaşım, AB tarafından getirileceğine inanılan “demokratikleşme” sürecine bel bağlayan akımların ortaklaştığı bir noktaya işaret etmektedir. Oysa AB’nin su alanındaki özelleştirmeler konusunda kullanıcıların değil, kendi tekellerinin arkasında durduğu apaçık ortadadır.

Benzer bir yaklaşım, BM tarafından hazırlanan metinlerdeki bazı noktalara sürekli referans verilmesi ve suyun özelleştirilmesi sürecine karşılık BM gibi emperyalizmin egemen olduğu bir kurumdan hayır beklenmesidir. BM tarafından 2000 yılının Eylül ayında düzenlenen Milenyum Zirvesi’nde alınan kararlar arasında “dünyada sağlıklı içme suyuna erişemeyen” kişi sayısının 2015 yılında yarıya indirilmesi ifadesi yer almaktadır. Ayrıca Eylül 2002’de Johannesburg’da düzenlenen Sürdürülebilir Gelişme Zirvesi’nde de suya erişim konusundaki bu hedefe ne şekilde ulaşılabileceği tartışılmıştır. Yine BM, 2002’nin Kasım ayında “herkesin kişisel ve evsel ihtiyaçları için yeterli, güvenli, fiziki olarak ulaşılabilir ve bedeli ödenebilir temiz suya erişim hakkı olduğunu” kabul etmiştir (Pilavcı, 2008). Ancak BM’nin bu yaklaşımı dikkatle izlenmelidir. Çünkü bu yaklaşım kendi başına özelleştirmeyi dışlayan bir yaklaşım değildir. Devletin su hakkını koruması öngörülmekle beraber, özel kesimin faaliyette bulunmamasından söz edilmemektedir (Kartal, 2008).

Su alanında dikkat edilmesi gereken bir diğer yanılsama yerelleşme ile ilgilidir. Yerelleşme sonucunda hizmette halka yakınlık ilkesinin yaşama geçirileceği, böylelikle hizmet sunumunda etkinliğin ve “vatandaş” (siz bunu müşteri diye okuyun) memnuniyetinin artacağı savunulmaktadır. Bununla beraber yerelleşme olgusu, yerel yönetimlerin kendi kapasitelerini aşan pek çok hizmeti üstlenmeleri anlamına da gelmektedir. Böylelikle hem bu hizmetlerin sunumu merkezi kamu otoritesinin alanından çıkarılmakta hem de özelleştirmelerin önü açılmaktadır.

Son ve belki de en önemli yanılsama ise, sürecin ulus devletlerin ortadan kaldırılması süreci ile bütünleşik bir proje olduğunu, su özelleştirmelerinin başlıca hedefinin su politikaları üzerindeki ulusal bağımsız irade olduğunu ileri süren yaklaşımdan kaynaklanmaktadır. Bu yaklaşım Türkiye örneğinde ulusalcı kanattan beslenmektedir ve belirli bir noktaya kadar sosyalist solun argümanları ile oldukça benzeşmektedir. Oysa, sudaki metalaştırma sürecinden merkezi idare, ilgili ülkenin burjuva sınıfı ve yerel yönetimleri büyük oranda kârlı çıkmaktadır. Bu sürecin en olumsuz etkileri ise kentlerde yaşayan işçi sınıfı üzerindedir. Dolayısıyla, yapılacak politik çıkarsamalar da bu gerçeğe uygun olmalıdır. Ortada bahsedilen hâkim sınıflardan ve bunların aracı durumundaki devlet erkinden ayrı bir “ulusal çıkar” olmadığına göre, sudaki özelleştirme sürecinin karşısına dikilmesi gereken sınıf işçi sınıfıdır,

argümanları da kendi sınıf çıkarlarına uygun olarak belirlenmeli, buna göre politikalar üretilmelidir.

Beşinci Dünya Su Forumu, “Su İçin Farklılıkların Birleştirilmesi” temasıyla 16-22 Mart 2009 tarihleri arasında DSİ ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından İstanbul’da düzenlenecektir. Bu forumda ilk kez bir “devlet ve hükümet başkanları zirvesi” yapılması öngörülmektedir. Ayrıca forum sonucunda bir “İstanbul Konsensüsü” oluşturulması hedeflenmektedir.

Forumun yapılacağı yer olarak İstanbul’un seçilmesi tesadüfi olarak görülmemeli ya da bu durum Türkiye’nin salt bu organizasyonu İstanbul’a almadaki bir başarısı olarak değerlendirilmemelidir. Meksika nasıl bir önceki forumun ev sahipliğini su alanındaki özelleştirme potansiyeli vasıtası ile almış ise, Türkiye’de de benzer bir potansiyel ve bu yönde kamusal bir irade birliği bulunmaktadır. Dolayısıyla; forum sırasında işçi sınıfının su özelleştirmeleri karşısında çıkarlarını ortaya koyan bir alternatif program üzerinden güçlü bir kampanya örgütlenmelidir. Ayrıca, forum sonrasındaki süreçte Türkiye’de su özelleştirmeleri için hazırlıklı olmak gerekmektedir. Bu amaçla, su alanındaki sürece ilişkin bir program oluşturulmalı, çeşitli konfederasyonlardan sınıf mücadeleciler sendikalar ve diğer örgütler bu sürekli mücadelede yer almalıdır.

Kaynaklar

BAKKER, Karen J.: “Paying for Water: Water Pricing and Equity in England and Wales”, **Transactions of the Institute of British Geographers**, Yeni Seri, cilt 26, no 2, 2001, s. 143-164.

BARLOW, Maude; CLARKE, Tony: “Who Owns Water?”, **The Nation**, 2 Eylül 2002.

BOND, Patrick: “Water Commodification and Decommodification Narratives: Pricing and Policy Debates from Johannesburg to Kyoto to Cancun and Back”, **Capitalism Nature Socialism**, cilt 15, sayı 1, 2004, s. 7 – 25.

BORATAV, Korkut: “Su Kavgaları: Sıra Türkiye’de mi?”, **Cumhuriyet Gazetesi**, 5 Nisan 2006.

ÇINAR, Tayfun: “Su Yönetimi ve Finansmanında Strateji, Model ve Aktörler”, **Su Yönetimi: Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri** (ed. Tayfun Çınar, Hülya K. Özdiñç), Memleket Yayınları, 2006.

ÇINAR(b), Tayfun: “Türkiye’de İçmesuyu ve Kanalizasyon Hizmetleri: Yönetim ve Finansman”, **Su Yönetimi: Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri** (ed. Tayfun Çınar, Hülya K. Özdiñç), Memleket Yayınları, 2006.

DORE, Mohammed H.I.; KUSHNER, Joseph; ZUMER, Klemen:

“Privatization of Water in the U.K. And France – What Can We Learn?”, **Utilities Policy**, cilt 12, 2004, s. 41 – 50.

GLEICK, Peter H.: “Water in Crisis: Paths to Sustainable Water Use”, **Ecological Applications**, cilt 8, no 3, 1998, s. 571-579.

HAYIRSEVER, Ferhunde; TOPÇU, Eral: “Çevresel Hizmetler ve GATS”, **Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslar arası Sempozyumu**, Antalya 27-30 Mart 2008.

JACKSON, Robert B.; et al.: “Water in a Changing World”, **Ecological Society of America**, cilt 11, no 4, 2001, s. 1027 – 1045.

KARTAL, Filiz: “Suyun Metalaşması, Suya Erişim Hakkı ve Sosyal Adalet”, http://alternatifforumu.org/index.php?option=com_content&task=view&id=19&Itemid=34, Haziran 2008, (erişim tarihi: 15.09.2008).

KAYIR, Gülser Öztunalı; AKILLI, Hüsniye: “Antalya Su Hizmetlerinde Özelleştirme”, **Su Yönetimi: Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri** (ed. Tayfun Çınar, Hülya K. Özdiñ), Memleket Yayınları, 2006.

KAYIR, Gülser Öztunalı: “Küresel Ölçekte Suyun Yönetimi”, **Antalya Su Sempozyumu**, Antalya, 8 Aralık 2007.

KAYIR, Gülser Öztunalı: “Küresel Su Yönetimi ve Türkiye’nin Konumu”, **Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslar arası Sempozyumu**, Antalya 27-30 Mart 2008.

KAYIR, Gülser Öztunalı; KENDİR, Hülya; HAYIRSEVER, Ferhunde: **Su Hizmetleri Yönetimi: Antalya İncelemesi**, TODAİE Yayını, no 299, Antalya, 1999

LANGFORD, Malcolm: “The United Nations Concept of Water as a Human Right: A New Paradigm for Old Problems?”, **International Journal of Water Resources Development**, cilt 22, sayı 2, 2005, s. 273 – 282.

PİLAVCI, Cüneyt: “Dünya Su Forumları Nasıl Gelişti ve Bugüne Geldi?”, http://alternatifforumu.org/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=31, Haziran 2008, (erişim tarihi: 15.09.2008).

PRASAD, Naren: “Privatization Results: Private Sector Participation in Water Services After 15 Years”, **Development Policy Review**, cilt 24, sayı 6, 2006, s. 669 – 692.

Public Citizen: **Water Privatization Fiascos: Broken Promises and Social Turmoil**, Water for All programı için hazırlanmış rapor, Mart 2003.

SALİHOĞLU, Serhat: “Küresel Su Siyaseti Nedir?”, **Su Yönetimi: Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri** (ed. Tayfun Çınar, Hülya K. Özdiñ), Memleket Yayınları, 2006.

SHIVA, Vandana: **Su Savaşları**, BGST Yayınları, İstanbul, 2007.

TALBOT, Ann: “Marx and Democratic Rights”, 2005, <http://www.wsws>.

org/articles/2005/dec2005/evan-d24.shtml (erişim tarihi: 15.10.2008).

TAŞKIN, Taylan: “Su Yönetiminde Neoliberal “Reform” Girişimleri”, **Su Yönetimi: Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri** (ed. Tayfun Çınar, Hülya K. Özdiñ), Memleket Yayınları, 2006.

TMMOB Çevre Mühendisleri Odası: **Su Raporu 2007**, <http://www.cmo.org.tr/rapor.php?rid=14> (erişim tarihi: 12.09.2008).

TOPÇU, Ferhunde Hayırsever: “Suda Dış Kredi: İzmit Örneği”, **Su Yönetimi: Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri** (ed. Tayfun Çınar, Hülya K. Özdiñ), Memleket Yayınları, 2006.

TOPÇU(b), Ferhunde Hayırsever: “Yerel Yönetim Birliği Eliyle Su Özelleştirmesi: ÇALBİR Örneği”, **Su Yönetimi: Küresel Politika ve Uygulamalara Eleştiri** (ed. Tayfun Çınar, Hülya K. Özdiñ), Memleket Yayınları, 2006.

TOPÇU(c), Ferhunde Hayırsever: “Marakeş’ten İstanbul’a Dünya Su Forumları”, **Antalya Su Sempozyumu**, Antalya, 8 Aralık 2007.

TOPÇU, Eral: “Su Politikalarında Temel Yaklaşımlar”, **Antalya Su Sempozyumu**, Antalya, 8 Aralık 2007.

TÜSİAD: **Türkiye’de Su Yönetimi: Sorunlar ve Öneriler**, Ersis, Eylül 2008

ULUSOY, Kudret: **Su Pazarı**, Kristal, Ankara, 2007.

Yeni İleri, “Antsu Kazan Kaldırdı”, 18.10.2001

YILMAZ, Gaye: “Su Sorununa Eleştirel Bir Yaklaşım: Üretimin Bir Faktörü Olarak Su”, **Toplum ve Hekim**, Ocak-Şubat 2008.

YILMAZ, Selim: “Meta Fetişizminde Yeni Açılımlar: Su”, **TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Haber Bülteni**, sayı 3, 2006.

V mi, U mu, Şarlo L'si mi?*

Sungur Savran

Kapitalist dünya ekonomisindeki kriz, uzun zamandır öngördüğümüz bütün özellikleri sergileyerek derinleşiyor. Burjuva iktisatçılarıyla Marksistler arasında yaşanan bütün tartışmalar, yaşanan somut pratik temelinde teker teker sonuca bağlanıyor. Bu yazıda amacımız bu tartışmaların bütünsel bir bilançosunu çıkarmak değil. Amacımız, krizin bu evresinde önümüzdeki dönemde genel tablonun nasıl bir gelişme göstereceğini, var olan olgu ve eğilimlerden hareketle ortaya koymak ve böylece dünya çapında ve Türkiye’de sınıf mücadelesinin ne tür bir ekonomik arka plan üzerinde cereyan edeceği konusunda mümkün olduğunca berrak bir kavrayışa ulaşmak.

Bu satırların yazarı, uzun yıllardır var olduğunu öne sürmüş olduğu depresyon eğiliminin Eylül-Ekim 2008’de dünya çapında yaşanan finansal çöküş ile birlikte **somut ve güncel** bir olasılık haline geldiğini belirtmişti. Oysa burjuva iktisatçıları, yani liberaller, bugün adları sıkça edilen Nouriel Roubini veya Paul Krugman gibi istisnai şahsiyetler dışında, Eylül ve Ekim aylarında yaşanan finansal çöküşle bile uyanamadılar, olayın dünya tarihsel önemini fark edemediler, krizin ne derecede derin olduğunu kavrayamadılar. Aralarında yaptıkları tartışma, esas olarak krizin bir V harfi şeklini mi yoksa bir U harfi şeklini mi alacağıydı. Bu tartışma, esas olarak, geldiği gözle görü-

lür bir olgu halini almış olan resesyonun (daralma) kısa mı (V), yoksa biraz daha uzun ve derin mi (U) olacağı tartışmasıydı.

Gerçek hayat bu tartışmanın iki tarafını da ayazda bırakıyor. Dünya ekonomisindeki kriz, resesyon kavramının her türlü klasik tanımını geride bırakarak hızla bir depresyona doğru evriliyor. Dünyanın her ülkesinde birçok ekonomik gösterge (büyüme, yatırımlar, borsalar) hızla düşerken sadece iki gösterge hızla yükseliyor: şirketlerin zararları ve işsizlik. Ekonomik tahmin yapan bütün uluslararası ve ulusal kuruluşlar, bir yandan 2009 yılı için büyüme tahminlerini daha da aşağı çekerken, bir yandan da krizin daha erken aşamalarda beklenenden daha uzun süreceğini teslim ediyorlar. Burjuvazinin sözcüleri korku içinde “depresyon” kelimesini dile getiremiyorlar, ama “resesyon” (daralma) diye andıkları şeyi bir depresyon gibi tarif ediyorlar.

Depresyon kavramını bu sitedeki yazılarımızda ve başka yerlerde defalarca ele almıştık. Ama kısaca hatırlayalım. Depresyon, kapitalist ekonominin sınırlı ve kısa süreli (altı ay veya bir-iki yıl) daralmalarından farklı olarak, üretim ve yatırımda çok derin bir daralma, işsizlikte çok büyük bir yükseliş anlamına gelir ve çok daha uzun (bazen on, bazen yirmi yıl) sürer. Genellikle, resesyonlardan ekonomi kendi başına çıkar, ama depresyondan çıkmak için devletin büyük ölçüde müdahalesi ve krizin sona erdirilmesi için belirli siyasal ve toplumsal değişiklikler gerekir. Başka bir biçimde söylersek, iki kavram arasındaki ayırım sadece **dar anlamda ekonomik değildir**. Resesyonların aşılması toplumsal ve siyasal alanlarda büyük çalkantıları gerektirir. Buna karşılık depresyon büyük toplumsal ve siyasal altüst oluşları gündeme getirir.

Dünya ekonomisi serbest düşüş içinde

Depresyonun ilk belirtisi üretim, satışlar ve yatırımda çok hızlı bir düşüştür. Bugün Dünyanın en büyük ekonomisinin, yani ABD ekonomisinin 2008'in son üç ayında bir önceki yılın aynı dönemine oranla % 6,2 daraldığı son günlerde açıklandı. Bu, çeyrek yüzyıldır yaşanan en büyük daralma. Ama bundan bile vahimi var. Özel sektörün yatırımları aynı dönemde % 29'a yakın bir gerileme gösteriyor! Bütün bunların sonucunda işsizlik oranı kriz başlamadan önce % 4,9 iken bugün %7,6'ya çıkmış durumda. ABD'de 2008'in başından bu yana 3,6 milyon insan işini yitirdi!

Gerek bankalar gerekse sanayi şirketleri korkunç bir durumda. ABD'nin en büyük iki bankası (Bank of America ve Citigroup) batmanın eşiğindedir. Ülkenin sonbaharda zaten kısmen devletleştirilmiş olan en büyük sigorta şirketi AIG rekor zarar açıkladı: 60 milyar dolar. Sadece ABD'nin değil, geçen

seneye kadar bütün dünyanın en büyük otomotiv şirketi olan General Motors, 2008'i 31 milyar dolar zararla kapattı. Avrupa'da da durum daha iyi değil. Britanya'da sonbaharda bir kurtarma operasyonu ile ayakta tutulan Royal Bank of Scotland 2008'i 34 milyar dolar zararla kapattı. İsviçre'nin ünlü bankacılık sistemi sarsılıyor. Fortis parçalara ayrıldı, kısmen devletleştirildi. Avrupa'nın başında bir de Doğu Avrupa belası var. Daha iki onyıl önce kapitalizme geri dönmeye başlayan ülkeler (Macaristan, Ukrayna, Litvanya, Polonya ve diğerleri) büyük bir ekonomik çöküntü yaşıyorlar. Bu ülkelerin bankacılık sistemi neredeyse bütünüyle Batı Avrupa bankalarının, en başta Avusturya, Alman, İtalyan ve İskandinav bankalarının elinde. Bu çöküntü bu bankaları da peşi sıra sürüklemeye tehdidini doğuruyor. Bu durumun farkında olan Doğu Avrupalılar da Batı'ya şantaj yaparak destek koparmaya çalışıyor. En son Mart başında toplanan Avrupa zirvesinde, Macar başbakanı Gyurcsany, Doğu Avrupa'ya 190 milyarlık bir destek gerektiğini, aksi takdirde "Avrupa'nın orta yerine yeniden bir demir perde ineceğini" ileri sürdü.

Üretim ve büyümede de Avrupa'nın durumu daha iyi değil. 2008'in son üç ayında bir bütün olarak Avro bölgesinde ekonomi % 1,2 daralmış durumda. Daralma Fransa'da % -1,2, Almanya'da % -2,1, İtalya'da % -1,8. Avroya geçmemiş olan Britanya'da ise % 1,8 Japonya'ya gelince 2008'in son üç ayında ekonomi bir önceki yılın aynı dönemine göre % 3,3 daraldı. Sanayi üretimindeki durum ise bütün ülkelerde tam anlamıyla felâket olarak nitelenmeli: Sanayideki gerileme, ABD'de % 10, Japonya'da % 20, Britanya'da % 9, Fransa'da % 11, Almanya'da % 12, İtalya'da % 14!

Burada bir hatırlatma yapmakta yarar var. Eylül-Ekim mali çöküşünden bu yana sadece beş-altı ay geçti. Depresyon gerçek yüzünü zaman içinde gösterir. Unutulmasın, 1930'lu yılların depresyonunda, ekonomik çöküntü en derin noktasına 1929 borsa çöküşünden tam dört yıl sonra, 1933'te ulaşmıştı.

Türkiye ekonomisi: 2001'den daha derin bir krize doğru

Türkiye'de büyüme rakamları gelişmiş ülkelere göre daha geç açıklanıyor. Bu yüzden elimizde dünya ekonomik krizinin başladığı Eylül-Ekim aylarından sonraki döneme ait bir büyüme rakamı yok. En son 2008'in son üç ayında büyümenin daha önceki yüksek düzeylerinden % 0,5'e düşmüş olduğu açıklanmıştı. Ama sanayi üretimi konusunda açıklanan rakamlar büyümenin baş aşağı gittiğini açıkça ortaya koyuyor.

Aralık 2008'de imalat sanayii üretimi bir önceki yılın Aralık ayına göre tam % 20 düştü! Ocak ayında durumun nereye doğru gittiğini otomotive ilişkin rakamlar gösteriyor. Otomotiv üretimi % 65, ihracatı % 64, satışları ise

% 39 düştü. Sanayide kapasite kullanım oranı konusunda da yeni bir rakam var elimizde. 2009 Ocak ayında kapasite kullanım oranı bir önceki yılın aynı dönemine göre 16,5 puan gerileyerek % 63,8'e düştü. Yani sanayi kapasitesinin üçte biri kullanılmıyor! Bu rakam 18 yılın en düşüğü. Bunun anlamı büyük: Demek ki sanayinin krizi şimdiden 2001'deki krizden beter! Bu daha başlangıç!

Bu gelişmelerin işçilere ilk etkisi elbette işsizlik alanında görülüyor. Bu alanda da rakamlar çok geç geldiği için elimizdeki rakamlar Kasım 2008'e ait. O dönem kriz ve işten çıkartmalar daha yeni başladığı halde, Kasım 2008'de işsizlik oranı üç ay öncenin % 10,3 düzeyinden % 12,3'e çıktı. Mutlak sayı olarak bu, 645 bin yeni işçinin işsizler ordusuna katılması, işsiz sayısının 3 milyona yaklaşması demek. Kentlerde bu oran daha da yüksek: % 14,2. Hele 15-24 yaş arası gençlerde işsizlik korkunç düzeylere ulaşıyor. Bu yaş grubundaki işgücü toplam 4,3 milyon. Bunun 1 milyondan fazlası işsiz (%24). Yani her dört gencimizden biri işsiz dolaşıyor! Bunlar devletin resmi rakamları. Gerçek sayıların çok daha yüksek olduğunu artık sağır sultan bile duydu.

Ekonomik milliyetçilik yükseliyor

Bu satırların yazarı, kriz ufukta görünür görünmez "küreselleşme" teorisinin son çeyrek yüzyıldır yaptığı propagandaya rağmen, ekonomik milliyetçiliğin başta emperyalist devletler olmak üzere, bütün ülkelerin gündemine geleceğini belirtmişti. Daha kriz yeni başladığı halde, bu yöndeki gelişmeler giderek belirginleşiyor. En önemli örnek ABD'den: Obama'nın Kongre'den büyük güçlüklerle geçirdiği 800 milyar dolarlık ekonomiyi canlandırma paketinde, bir "Amerikan malı al" hükmü mevcut. Buna göre, altyapı yatırımları söz konusu olduğunda, sınav girdiler (çelik, çimento vb.) tercihen ABD firmalarının yurtiçi üretiminden tedarik edilecek. Bu tür bir hükmün gerek ABD'nin Kanada ve Meksika ile birlikte üyesi olduğu NAFTA anlaşmasına, gerekse Dünya Ticaret Örgütü kurallarına aykırı olduğu tartışma götürmez. Nitekim gerek Kanada gerek Avrupa Birliği, bu hükme derhal yüksek sesle itiraz etmeye başladıkları için Obama yönetimi ve Kongre'deki müttefikleri bu hükmü yumuşatmak zorunda kaldılar. Ama yasanın son versiyonunda da aynı hüküm daha yumuşak bir ifade ile yer alıyor.

Avrupa Birliği (AB) de bu eğilimden muaf değil. Burada milliyetçilik yönelişinin en belirgin atağı, şaşırı olmayan biçimde, Avrupa kıtasında milliyetçi ideolojinin en etkili olduğu bir ülkeden, Fransa'dan geldi. Fransa hükümeti otomotiv şirketlerinin ayakta kalabilmesi için 6 milyar avroluk bir paket kabul ettiğinde, son otuz yılın en "serbest piyasacı" programı ile başa gelmiş

cumhurbaşkanı olan Sarkozy, otomotiv fabrikalarının Fransa topraklarında kalmasını, yani yatırımlarını başka ülkelere kaydırmamasını şart koştu. Bu AB “Tek Pazar” kurallarına bütünüyle aykırı ve Fransız şirketlerinden birinin yakın gelecekte bir fabrika kurmayı düşündüğü Çek Cumhuriyeti başta olmak üzere, öteki AB hükümetlerinden ciddi tepki gördü. İspanya, Britanya ve Hollanda gibi ülkelerde ise, banka kurtarma operasyonları sırasında hükümetler bankalara kredi verirken önceliklerinin ülkenin kendi şirketleri ve tüketicileri olması gerektiğini alçak sesle söylüyorlar. Yunanistan hükümeti ise bankaları, kendilerine verilen desteği (yatırımlarının yoğun olduğu) öteki Balkan ülkelerine transfer etmemeleri konusunda kamu önünde açıkça uyardı. Tarım alanında da bir dizi milliyetçi refleks (en belirgin Aralık isyanı sonrasında Ocak ayında traktörleriyle şehirleri felç eden köylüleri yatıştırmaya çalışan Yunanistan örneğinde görüldü) gözle görülür biçimde ortaya çıkmış durumda.

Emperyalist ülkeler dışında da benzer eğilimler geliyor. Brezilya’da hükümet kendi oto sanayiine yardım için bir dizi önleme uygulamaya soktu. Rusya en klasik yöntemle başvurarak ithal malı arabalara şimdilik dokuz ay boyunca yüksek gümrük vergileri koydu. Çin kendi otomotiv sektörüne güçlü bir destek sunuyor.

Devlet müdahalesi ve devlet mülkiyeti yayılıyor

Kriz başladığında “küreselleşme” teorisinin “ulus devletin aşıldığı” yolundaki iddiasının bir başka sonucunun da bütünüyle iflas edeceğine işaret etmiştik. Devletin ekonomiye anlamlı bir müdahale yapmasının artık mümkün olmadığı tezi, liberalizmin devletin ekonomiye hiçbir biçimde müdahale etmemesi gerektiği yönündeki ekonomi politikası seçişini yeni dönemin kaçınılmaz gerçeği haline getirme ideolojik işlevini görüyordu. Bilindiği gibi, kriz başlar başlamaz, ABD, Britanya ve kıta Avrupası ülkeleri ekonomiye yoğun biçimde müdahale etmeye başladı. Neoliberalizmin en iddialı sözcüleri, örneğin ABD’de Bush yönetimi, örneğin Britanya’da yıllar boyunca Blair’ın maliye bakanlığını yaparken AB içinde en liberal politikaları uygulamış olan Gordon Brown hükümeti, ardi ardına bankaları, sigorta şirketlerini vb. bırakın devlet desteği ile ayakta tutmayı devletleştirmek zorunda kaldılar.

Yukarıda ekonomik milliyetçiliğin yükselişini özetlerken verdiğimiz bütün örnekler aynı zamanda birer devlet müdahalesi örneğidir. Ama en önemli devlet müdahaleleri, son çeyrek yüzyılın neoliberal stratejisine verilen adda, “Washington Konsensüsü” adında, başkentiyle yer alan, neoliberalizmin dünya çapındaki havarisi ABD devletinden gelmiştir. Bush yönetimi döneminde

finans sistemini kurtarmak amacıyla Kongre'den geçirilen 700 milyar dolarlık pakete, Obama'nın görevi devraldığı ilk bir ay içinde 800 milyar dolarlık bir ekonomiyi canlandırma paketi eklenmiş, ayrıca Obama'nın Hazine Bakanı Tim Geithner yeniden çöküşün eşiğine gelen banka sistemini kurtarmak için 2 trilyon dolara (milyar değil trilyon!) kadar yükselebilecek bir yeni finansal kurtarma paketinden söz etmiştir. Bütün bunların sonucunda, Obama döneminin ilk bütçe tasarısı geçtiğimiz günlerde Kongre'ye sunulduğunda 1,75 trilyon dolarlık bir bütçe açığı öngörüyordu. Yani ulusal gelirin % 12'si! Liberallerin onyıllardır açık bütçe uygulamalarına karşı çıktığı hatırlanırsa, bu açık tam bir ideolojik iflastır! Ama Obama bütçesi aslında Erdoğan bütçesine benziyor. 2010'da ekonominin % 3'ün üzerinde büyüyeceği varsayımı üzerine kurulmuş. (Bizde de varsayım 2009'da % 4 büyüme!) Bu varsayımın ne kadar hayalci olduğunu belirtmeye bile gerek yok. Tabii büyümenin öngörülenin çok altında olması halinde vergi gelirleri ciddi biçimde azalacak ve bütçe açığı belki de % 20'lere yükselecek!

ABD yönetiminin, kriz başlayalı devlet müdahalesinde duramamış, devletleştirmelere başvurmak zorunda kalmış olduğunu biliyoruz. Ancak bu eğilim finans piyasası Eylül-Ekim 2008 çöküşünden sonra durulduğunda yavaşlamıştı. Şimdi uluslararası finans piyasasının yaşamakta olduğu ikinci mali çöküş dalgasıyla birlikte devletleştirme gündeme yeniden bütün ağırlığıyla oturdu. ABD devleti Şubat sonunda ABD'nin en büyük iki bankasından biri olan Citigroup'un % 34 hissesini devralarak en büyük hissedarı haline geldi, yani bu bankayı fiilen devletleştirmiş oldu. Şu anda dünyanın (bazı ölçülere göre) en büyük bankası (Citigroup) ve en büyük sigorta şirketi (AIG) Amerikan devlet şirketleri! Dünyanın (geçen yıla kadar) en büyük otomotiv şirketi olan General Motors da bu gidişle belki de devletleştirilecek. Neoliberal ideolojinin düştüğü acınası durumu görüyor musunuz?

Sınıf mücadeleleri yükseliyor

Kriz, aynı zamanda, öngördüğümüz gibi sınıf mücadelelerinde bir sertleşmeye yol açmaya başladı. Henüz işin başında olduğumuz ve krizin etkisi bütünüyle hissedilmediği için bu sadece bir başlangıç. En belirgin örnekler Avrupa kıtasında ortaya çıktı. Fransa geçtiğimiz ay bir aktif genel grevle sarsıldı, ülkenin dört bir köşesinde 2,5 milyon işçi emekçi sokaklara çıktı. Ayrıca sektörel grev ve eylemler yapılıyor. 19 Mart için yeni bir genel grev planlanıyor. Fransa'nın "deniz aşırı topraklar"ı olarak anılan bölgelerden bazılarında (Guadeloupe ve Martinique başta olmak üzere) haftalardır genel grev sürüyor, bu toplumlar patlamaya hazır birer barut fiçisi. İtalya'da

Şubat'ta otomotiv ve kamu sektörünü kapsayan bir genel grev düzenlendi. İspanya'da Kasım ayında Hyundai işçileri işlerini yitirmemek için şiddetli eylemler yaptılar, bunu Ocak ayında yine son derecede sert eylemler izledi. Britanya'da bir inşaat şirketinde taşeronlaştırma girişimine karşı çıkan işçiler kendiliğinden direnişe geçince, ülkenin dört bir yanında inşaat sektörü işçileri yine kendiliğinden dayanışma grevleri yapmaya başladılar. Litvanya'da Ocak ayı başlarında kriz içinde işçi emekçi haklarına saldırıları protesto etmek üzere yapılan bir eylem, polis ve göstericiler arasında sert çatışmalarla sonuçlandı.

Uluslararası finans kapitalin en ileri düzeyde sözcülüğünü yapan yayın organları kriz içinde sınıf mücadelelerinin yükselişinin ciddi bir tehlike olduğunu tekrarlıyorlar. En son Britanya'da polis önümüzdeki dönemde işçi eylemlerinde sert çatışmalar yaşanması olasılığını ele alan bir rapor yayınladı. Kısacası, sınıf mücadelesinin sertleşmesi olasılığını göz önüne alanlar sadece Marksistler değil, aynı zamanda hakim sınıfın temsilcileri. Bu olasılığı hesaba katmayanlar sadece Marksist bir analiz çerçevesini bütünüyle bir kenara bırakan solcular!

Türkiye, bu yükselişten henüz nasibini almış değil. Ama krizin başından bu yana, özellikle metal sektöründe beş kez işgal girişimi yapılmış olması (bu girişimler başarısız kalmış da olsa), geleceğin önemli işaretleri olarak düşünülmek zorunda.

Şarlo L'si

Yazının başında burjuvazinin ekonomistlerinin ve gazetecilerinin olayın vahametini yeterince görememekten, gördükleri durumda da dile getirmekten korktuklarından dolayı, hâlâ bir resesyondan söz ettiklerini, “depresyon” kavramını kullanmaktan vebadan kaçır gibi uzak durduklarını belirtmiştik. Bu durumda tartışma, resesyondan kısa mı (V harfi biçiminde) yoksa uzun mu (U harfi biçiminde) olacağı oluyor. Oysa az çok belli olmuştur ki kriz L harfinin şeklini alacaktır. Yani düşüşten sonra uzun bir durgunluk dönemi. Ve daha önemlisi (V ve U harflerinin ima ettiği farklı olarak) yeniden kendiliğinden bir büyümenin hiçbir güvencesi olmaması. Ama öyle basit bir L değil. Alfabe bu krizi anlatacak harf olmadığı için biz Şarlo L'si diyeceğiz. Biliniyor, ölümsüz sinemacı Charlie Chaplin'in popüler olarak Şarlo diye bilinen karakteri, uzun, sivri uçlu pabuçlar giyer. Bu yüzden bu karakterin karikatürleri de bu uzun pabuçları özellikle vurgular. Şarlo biraz yatay çizgisi uzun bir L gibi görünür. İşte krizin L'sinin yatay çizgisi, Şarlo'nun pabuçları gibi uzun olacaktır.

L harfinin öteki alternatiflere göre bir başka avantajı var. V ve U kri-

Devrimci Marksizm

zin, eninde sonunda sermaye birikiminin ve büyümenin toparlanması ile sonuçlanacağını varsayıyor. L harfinde ise krizin sonu belirsizdir. Çünkü büyük depresyonlar, başta sınıf mücadeleleri olmak üzere, siyasi, ideolojik, askeri, bütün alanlarda dev altüst oluşlara yol açar. Bunların sonucunda dünyanın nereye varacağı ise ancak sınıf mücadelelerinin sonucuna göre belirlenir. Kim bilir bu büyük depresyonun sonunda koskoca bir K harfi dünyanın yeni durumunu en iyi temsil edecek harf haline de gelebilir!

Bir Fırtınadan Kalan Miras: 1968

Ersen Olgaç

Eğlenceler, toplantılar, tartışmalar, gösteriler sona ermiş gibi görünüyor. 68'in 40. yıldönümü adına Mayıs ayından beri yoğun bir medyatik taarruza paralel olarak sol içinde de bir 68 rönesansına tanık olduk. Kimileri bu durumun 1968'e uyarlanarak, 68 hafta süren Hatırla Sevgili adlı televizyon dizisinden, kimileri de gençlik kesimindeki yeni bir radikalleşmeden kaynaklandığı görüşünde. Her ne olursa olsun 68'in 40. Yılı, gündeme damgasını vuran AKP davasına, Ergenekon iddianamesine ve Kürt direnişine karşı neredeyse topyekün seferberliğe rağmen, yoğun yaşandı.

1968'de Türkiye'de ve dünyada neler olduğu yeterince yazıldı, söylendi. O dönemin hikayesini öğrenmek ya da hatırlamak isteyenler en başta *İşçi Mücadelesi*'nin Mayıs-Haziran 2008 tarihli sayılarından ve diğer sol, sosyalist yayınlardan yeterince bilgi toplayabilirler. Ama 68'in arka planını görmeden 68 direnişini tek başına Avrupa'daki rüzgarın Türkiye'ye yansımaları olarak değerlendirmek doğru olmaz. 68 direnişi, Türkiye'nin iç dinamiklerinden ayrı düşünülemez. 1961 Anayasasının getirdiği nispi özgürlük ortamı,

TİP'in, DİSK'in ve 68'in gündeme gelmesinde önemli bir kilometre taşıdır . Nasıl ki, 1919-22 ihtilali Anadolu'da devlet kapitalizmiyle atbaşı giden finans kapital egemenliğini ürettiyse, 1950 seçimleri, ekonomik olarak iyice palazlanan burjuva sınıfının, politika sahnesinde çok partililik adına egemenliğini ve nihayet 27 Mayıs da finans kapitalin ekonomide değil, siyaset alanındaki egemenliğine set çekme çabasını üretti. 27 Mayıs'ın ürünü olan 1961 Anayasası, 27 Mayıs'ı gerçekleştirenlerin iradelerinden bağımsız olan nispi bir aydınlanma belgesi olarak Türkiye toplumunun gidişatına damgasını vurdu. 27 Mayısçıların iradelerinden bağımsızdır, ama yapılarından bağımsız değildir. Çünkü o yapı, sadece finans kapitalin siyasi iktidarını değil, Türk ordusunun da geleneksel hiyerarşik yapısını paramparça etmiştir. Yüzbaşı ile albay rütbesi arasında kalan kesim, bir bakıma orgenerallerin bile üzerine geçen bir yapılanmayı, bir başarılı ve iki başarısız darbe girişimiyle (22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963), 1963'ün ortasına kadar sürdürdüler. 1965'de Adalet Partisi'nin seçim zaferi sonucunda başbakan olan Süleyman Demirel'in, daha iktidarlarının ilk aylarında, "bu Anayasa ile devlet yönetilemez" biçimindeki tepkisi, bir yandan 61 Anayasası'na, diğer yandan da onu Türkiye'nin başına "bela" edenlere yönelikti. Bu tepki 12 Mart 1971 askeri müdahalesinin ertesinde Nihat Erim-Sadi Koçuş ikilisinin paşaların direktifleri doğrultusunda, 61 Anayasası'nın bir yığın maddesini budamasıyla sürdü. Nihayet 12 Eylül paşaları, 61 Anayasası'nın cenaze namazını kılarak, o anayasanın gelmesine neden olanlardan ve bizzat 61 Anayasası'ndan intikamlarını almış oldular. Çünkü o Anayasa'nın gelmesine neden olan yüzbaşı-albay kadrolaşmasının daha önceleri ordu içinde yaratmış olduğu hiyerarşik parçalanma geleneğiyle de hesaplaşmış oldu. Devrimler tarihinin de doğruladığı gibi, ezilenler kadar ezenler de mevcut ordunun hiyerarşisi parçalanmadan, bir proleter devriminin zaferinin olanaksız olduğunun bilincindedirler. İşçi sınıfının tarih sahnesinde olmaması bile, bu hiyerarşik parçalanmayı affettirmeye yetmedi.

Kısacası 1961 Anayasası'nı gündemden ve tarihten silebilmek için iki askeri müdahale gerekti.

İşte Türkiye 1968'e geldiğinde, bir yandan 61 Anayasası ve arkasındaki serüvene, bu anayasanın ürünü olan nispi özgürlük ortamında legal bir sosyalist partiye ve sola açık bir entelijensiyanın varlığına tanıklık ediyordu. Cumhuriyet tarihinde ilk kez, bu denli bir toplumsal bereketlilik ortamı yaşanıyordu ve bu yüzden de dünyada esen devrimci rüzgarlara eşlik etme yolu açılmıştı. O yoldan dünyanın 68'iyle buluşmak, artık kaçınılmaz olmuştu.

Peki ama bu 68'liler denen insanlar kimlerdi? Demir Küçükaydın bunu çok yalın ve veciz olarak ifade ediyor:

68’li prototip olarak şöyledir. Sosyalisttir. Sosyalizme genellikle lise çağlarında veya üniversiteye gelir gelmez TİP (Türkiye İşçi Partisi) saflarında katılmıştır. Öğrenci hareketi içinde radikalleşmiş ve TİP kabuğunu parçalayarak Dev-Genç’li olmuştur. Sonra da ya dağa çıkmış ya işçiler arasına gitmiş, 12 Mart dönemi sonrasında da, eğer ölmemiş ise, genellikle kendini radikal sol gruplardan birinin yöneticisi olarak bulmuştur. Ne var ki, basın bunları 68’li olarak tanıtmamaktadır. Bunların arasında fire sanıldığından çok daha azdır. Kelimenin gerçek anlamında 68’liler 150 kişiyi bulmaz. O dönemin Dev-Genç ve FKF kulüp yönetim kurulları ve organlarının listeleri bu sayı hakkında iyi kötü bir fikir verir. Bunların aşağı yukarı üçte biri ölmüştür. Üçte biri sisteme entegre olmuştur, üçte biri de hala bir solcu veya sosyalist olarak yoluna devam etmektedir. Aşağı yukarı budur durum. O geri kalan ve ortalıkta dolaşan binlerce kişi, 68 yükselişinin dalgasına kapılmış geniş kitleyi oluştururlar. Kelimenin bu geniş anlamında 68’li sayılabilirler ancak.¹

68’e Milliyetçi İpotek Çıkartması

Demir’in sözünü ettiği geriye kalan elli civarındaki kişinin konumları da 68’in 40. yıl faaliyetlerinde açık seçik su yüzüne çıkmıştır. Bugünkü 68 değerlendirmesi üç temel yaklaşımda ifadesini bulmaktadır. Bunlardan birincisi, 68 döneminden geriye kalanların bir bölümünü oluşturan Yurtsever Cephe, TKP, 68’liler Vakfı vs. gibi ulusalcı ”sol” kimliğiyle ortada olan kesimdir. Bu kesim dönem ve koşul farkı gözetmeksizin 68 direnişini, tüm içeriği ve sloganlarıyla kendilerinin günümüzdeki konumlarına uygun biçimde taşıyarak, milliyetçi bir söylemin merkezini oluşturmak için kullanıyorlar. Bunlar 68 başkaldırısını salt bir anti-emperyalizm direnişi olarak algılıyorlar.² 68’liler Vakfı adı altındaki milliyetçi kuruluşun beyan, bildiri ve söylemlerinin medyada yıllardır milliyetçi cepheyi güçlendirmek amacıyla malzeme olarak kullanıldığı biliniyor. 68 döneminin radikalizmini 2000’li yılların milliyetçiliğine ipotek etme çabaları, medya tarafından gereğince ödüllendiriliyor. Örneğin 68’e ilişkin olarak medyanın ünlü TV kanallarının düzenlediği açık oturumlarda en başta bu kesimin temsilcileri boy gösterdiler. Ali Kırca ve

1 Demir Küçükaydın, *Otobiyografik Yazular (Bir Sosyalistin Teorik ve Politik Evrimi)*, Köxüz Web Sitesi.

2 Bu kesimin 68’liler Birliği Vakfı adıyla bir kuruluşları ile Mustafa Kemal portresi altında Bursa nutkuyla okuyucuyu karşılayan 68’liler Dayanışma adlı bir internet sitesi de var. Kemalist ve milliyetçi 68’lilerin Vakfı ve sözünü ettiğimiz milliyetçi siteyi, 68’liler Dayanışma Derneği ve Derneğin sitesiyle karıştırmamak gerekir. 68’liler Dayanışma Derneği milliyetçi söylemlerden uzak, Ankara’da konumlanmış 68’lilere aittir. Ankara’daki 68’liler Derneği’nden Halil Çelimli, **derneğin kapısının milliyetçilere kapalı** olduğunu söylemiştir.

Ahmet Hakan 68'i anma adı altında bir avuç d nek ve sol liberali televizyon ekranlarına getirerek özellikle Deniz Gezmiş'in vatanseverliğini kanıtlama telaŐı içinde inanılmaz mizansenler düzenleyerek temsil ettikleri medya te-kellerine hizmette kusur etmediler.³

Anti- emperyalizm retoriğini 68'in koŐullarından kopararak günümüz-de sürdürmek, yabancı kapitalizm düşmanlığı yapmak sadece milliyetçiliği derinleŐtirmektir.  nk  eski antiemperyalizm uluslararası baskıya karşı bir direnişi ifade ediyordu. Bugünkü milliyetçi vurgulu i e kapanmacı milliyetçi-lik ise, tutucu muhafazakâr bir ideolojiyi içinde barındırıyor. O yüzden bugün mesela ulusalcılıkla milliyetçilik, Batı düşmanlığı, yabancı düşmanlığında

3 Ali Kırca'nın itinayla seçtiği 68'li ulusalcılarla müzik eşliğinde yaptığı eğlenceli oturuma oturtturulan, çete reisi Alaaddin  akıcı'nın avukatı ve lokantalar patronu Bozkurt Nuhoğlu'yu Deniz'in arkadaşı diye sunduğu orta oyunu ibret vericiydi. Hiçbir zaman Marksizme bulaŐmamıŐ olan ve  niversite işgali döneminde tesadüfen Deniz'le tanışan, CHP'ye indeksli  Ğrenci teŐkilatının başındaki bu kişinin baş aktör olarak sahneye taŐınması görülmeye değerdi. Her türlü milliyetçi söylemin egemen olduğu oturumda Deniz'in avukatı Halit  elenk'in onun idam sehpasındaki son sözlerini dile getirmesinin engelleniŐi gözden kaçabilir miydi? Orada bulunan Deniz'in kardeŐinin Ali Kırca'nın bu saygısızlığına müdahale etmesi bir yana, boynunu bükerek onay vermesi ibret vericiydi. Bir Ertuğrul K rk n n, Ergun Aydinoğlu'nun, Demir K  kaydın'ın, Oktay Etiman'ın, Gün Zileli'nin, Nail Satlığan'ın varlığına nedense tanık olunamadı.

Bir diğer medyada da Ahmet Hakan'ın laubali bir havayla "Deniz Gezmiş milliyetçi mi yoksa Marksist-Leninist miydi?" yollu sorusuna muhatap olan sözümona Deniz'in arkadaşları olarak sunulan Celal Doğan gibi kaŐarlanmıŐ burjuva politikacısıyla, Hasan Cemal adlı burjuva liboŐuna telefonla Cihan Alptekin'in kardeŐine suç ortaklığı yaptırabilmek için bu sanatta uzmanlaŐmıŐ olmak gerek. Daha 1967 yılında Türkiye İŞçi Partisi'nin Üsküdar ilçesine  ye olan ve beş yıl sonra da idam sehpasında "Yaşasın Marksizm-Leninizm" diye haykıran bir devrimcinin sosyalizme olan inancını sorgulama küstahlığına giren bu gazeteci soytarısının bir tek amacı olabilir: geç kuşakların kafasını karıştırmak ve devrime olan olası inançları sarsmak. Deniz'in ve Cihan'ın kardeŐleriyle birlikte kanaldan kanala taŐıman milliyetçi söylem, günümüzün gençliğini milliyetçi prangalara mahkum etmek amacına hizmet etmekten başka bir iÇe yaramadı.

Bu arada 68'in, medya devlerinin reklamları kadar gösteriŐli olmasa da devrimci bir biçimde anıldığı ve tartıŐıldıĐı alternatifler de yok değil. Örneğin Hayat TV'de Ertuğrul K rk , Hacı Tonak ve Aydın  ubuk 'nun da aralarında bulunduğu açık oturum, 14 Mayıs'da Yıldız Teknik'de Ergun Aydinoğlu, Ragıp Zarakolu, Gün Zileli ve Veysi Sarısözen'in konuşmacı olarak katıldığı toplantı bunlar arasında zikredilebilir.

Aynı günlerde Mersin'de 68'le birlikte Deniz Gezmiş ve yoldaŐlarının 6 Mayıs'daki idam yıldı n mlerinde yapılan anma toplantısına katılan    binden fazla geç, Ertuğrul K rk 'n n 68'e ve bugüne devrimci yaklaşımını sloganlar ve coŐkuyla kucaklarken, Celal Doğan gibi ısmarlama getirilen Őark politikacısını yuhalarla kürsüden uzaklaŐtırmayı baŐarabiliyordu.

birleşiyorlar. Burada bir ittifak oluştu. Bu da eski anti-emperyalizm ile bugünkü anti-emperyalizmin aynı olmadığını gösteriyor. Oysa ki, gerçek devrimci-lik kapitalizmle hesaplaşmak, onun devleti ve ordusuyla barışık olmaktan geçer. Anti-emperyalizmde merkezileşen bir siyasi söylem, yabancı kapitalizme karşı olmaktır, kapitalizme değil. Yerli kapitalizmin ordusuna, polisine, kurumlarına karşı bir mücadeleyi merkez almadan, “bağımsız Türkiye” demek “yerli ve bağımsız” olan ne varsa ondan yana olmak demektir. Anti-emperyalizm hiçbir zaman tek bir ülkenin bağımsızlığı anlamına da gelemmez, çünkü emperyalizm bir dünya sistemidir ve dünya ölçeğinde yenilgiye uğratılabilir. Küresel bir olgu olan emperyalizmin tek bir ülkenin sınırları içinde yenilebileceğini düşünmek sadece milliyetçi bir hayaldir. Günümüzün milliyetçi sosyalistlerinin ağzından enternasyonalist bir slogan duyabiliyor musunuz? Bunlardan Kürt kurtuluş hareketine karşı şoven bir milliyetçilik dışında en ufak bir dayanışma belirtisi görebiliyor musunuz? Bunlar sadece kendi milletleri için anti-emperyalisttirler ve bunu da milliyetçiliklerini maskeleyerek için kullanıyorlar. Cenova, Sevilla, Selanik ve Rostok’da dünya kapitalizminin patronlarına karşı anti-globalizm direnişlerine katılan günümüzün devrimci gençleri arasında “anti-emperyalist”lerimizi hiç gördünüz mü? Onlar “Bağımsız Türkiye” sloganı ile yabancılardan bağımsız bir yerli kapitalizmin hayalini yaşıyorlar. Sermayenin bizzat kendisine değil bayrağının rengine karşılar. O yüzden de bugün “Bağımsız Türkiye” sloganından daha gerici ve milliyetçi bir slogan olamaz. 68’de anti-Amerikan sloganlar atıldığında, eylemler yapıldığında ve “Bağımsız Türkiye” diye bağırıldığında MHP’li faşistlerin yanıtı çok yalındı: “Komünistler Moskova’ya!”. Çok da haklıydılar. Çünkü Amerika’ya karşı tavır, dünyanın üçte birinde kollektivist bir toplumsal yapının egemen olduğu diğer bloktan yana olmak anlamına geliyordu. Bu yüzden de devlet ve onun Nato’ya indekslenmiş ordusu ve polisi gerçek kimliğini gösteriyordu. 68-71 arasında Ülkü Ocakları’yla polisin akrabalığı ve 12 Mart 1971 müdahalesinin arkasından zamanın Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç’ın “müdahale zorunluymuştu, çünkü toplumsal uyanış ekonomik gelişmenin çok önüne geçti” mealindeki sözleri hatırlardadır. Bu tür sloganlar ve eylemler egemenlerin devletine derinden dokunuyordu. Bugün meydanları gelincikler gibi dolduran Türk bayraklarının gölgesindeki anti-amerikancılığa karşı herhangi bir polis müdahalesi ya da faşist saldırı gördünüz mü, duydunuz mu? En ufak bir işçi mitingine ya da gösterisine devletin nasıl acımasızca saldırdığını bilmeyen var mı? İki yıl üst üste 1 Mayıs’larda polisin işçilere karşı canavarlığı hafızalardan silindi mi? 68’li milliyetçilerimizden, ulusalcı sola, oradan da MHP’ye ve CHP’ye kadar uzanan anti-amerikancı bir popüler kültürün, ülkenin açları, yoksulları, ezilenleri için hiç-

Devrimci Marksizm

bir umut taşımadığını, marksistlikten vazgeçtik, biraz olsun dürüstçe düşünen herkes kabul eder. Yapılan tüm anketlere göre, Türk halkının yüzde doksan beşi Amerika'ya karşıymış! Demek ki, Türk halkının ezici bir çoğunluğu anti-emperyalist olmuş da haberimiz yokmuş! Milliyetçi dalganın ürünü olan bir yabancı düşmanlığını 68'in kapitalizmi yıkmaya niyetlenen anti-emperyalizmine bulaştırmayın, gurur duyduğunuz milliyetçiliğinizi adı 68'li de olsa, "Vakıf"ların içinde tutunuz.⁴

Marx şöyle der:

Bütün ölmüş kuşakların geleneği...yaşayanların beyinleri üzerine kabus gibi çöker. (Ve yaşayanlar) tam da böyle devrimci bunalım çağlarında geçmişin ruhlarını kaygıyla yardıma çağırılır, onların adlarını, sloganlarını ve kılıkclarını ödünç alır, yeni tarih sahnesine zamanında saygın olan bu kılıkla ve ödünç alınmış dille çıkmaya çalışırlar.

4 17 şubar 2005 tarihli Birgün gazetesinde Dev-Genç'in genel sekreterlerinden ve 68'liler Derneği başkanı Ruhi Koç, 68'liler vakfından ayrılışlarını ve yeni 68'liler Dayanışma Derneği'ni kurmalarının nedenini şöyle anlatıyor: "Vakıf yönetimi, Rauf Denktaş'ın mitinglerini düzenlemeye başladılar. MHP, BBP gibi partilerle birlikte. Vakfın Kıbrıs konusunda Rauf Denktaş'ın arkasında saf tutmasına tepki gösterdik. Bunu 68 ruhuyla bağdaştıramadık. 68'liler kamuoyunda 'kızıl elmacı' olarak tanınmaya başlayınca biz de derneğimizi kurduk. Birçok 68'li vakıftan ayrıldı."

Bu arada Yener Orkunoğlu *online-Gündem* adlı internet sitesinde 68'in 40. Yıldönümüne ilişkin olarak İstanbul'da dinleyici olarak katıldığı iki panele ait izlenimlerini şöyle aktarıyor: "Mustafa Zülkadiroğlu, Deniz'in arkadaşı olduğunu belirterek yaptığı konuşmada, Deniz Gezmiş'in Kemalist, hatta 'Türkçü' olduğunu iddia edecek kadar ileri gitti.

Zülkadiroğlu, 'Türkiye'deki 68 Hareketi, Batı'daki 68 Hareketi'nden daha ileri bir hareketti' şeklinde gerçekçi olmayan ve çok abartılı bir söylem tutturdu. Batı'daki 68 Hareketi'ni küçümsemek, Türkiye'deki 68 Hareketi'ni yükseltmek doğru bir tutum değil. Bu tutum, Türkiye'deki birçok entelektüelin yakalandığı hastalığı gözler önüne sergiliyor. Türkiye'deki entelektüeller, Türkiye merkezli düşünüyorlar; Türkiye'yi dünyanın merkezine koyuyorlar. Başka ülkelerde olup bitenler, onları ilgilendirmiyor.

Zülkadiroğlu'nu iki defa dinleme olanağım oldu. Onun konuşmalarından çıkardığım sonuç şu: O, milliyetçiliği kızıl renge boyamak isteyen, teoride sosyalist, pratikte milliyetçi olan biri.

68'liler Birliği Vakfı hakkında şu izlenimi edindim: 68'liler Birliği Vakfı'nın içindekilerin çoğunluğu ulusalcı, çok küçük bir kısmı sosyalisttir. Bir başka deyişle, 68'liler Birliği Vakfı, ulusalcıların egemen olduğu bir vakıf konumundadır." Emekli subaylar derneğinden farkı olmayan 68'liler Vakfı'na ilişkin olarak bu değerlendirmeler yeterli fikri vermiyor mu?

Bugünün dünyasına ilişkin olarak marksist çözüm ve seçenekler sunamayanların, Marx'ın dediği gibi geçmişle ve hem de o geçmişi kendi tarihinde dondurup bugüne taşıyarak, varlıklarını sadece geçmişte yaşayanlara borçlu olduklarını hiç düşündüler mi acaba?

68'in Alt Yapısı: Kemalizm-Stalinizm ve Liberal Saldırı

1968 bir başka cephede de “baharını yaşadı”. “Sol” liberaller denen kesim fırsatı iyi ve zamanında yakaladığını düşünerek, milliyetçi soldan eksik kalan alana yerleşmekte gecikmedi.⁵

24 Mayıs 2008 tarihli *Taraf* gazetesinde şimdiye kadar adını duymadığımız bir kişinin, provakasyon kokan yazı başlığıyla karşılaşırız: “Deniz’lerin Yolu Bizi Nereye Götürür?” Yazıyı bir solukta okuyunca kuşkusuzun yerinde olduğu kanıtlanmış oldu. Bu küstaha haddini bildirme konusundaki öfkeyi, önce kimi yoldaşlarla paylaştıktan sonra, bu kişinin kimin nesi olduğunu merak ettik. Yazının sonunda kendini Toplum ve Politika Enstitüsü Genel Koordinatörü olarak takdim eden imza sahibinin, *Taraf* gazetesinde arzı endam etmesi elbette bir rastlantı değildi. Bir web sitesinde bu kişiyle yapılan kısa röportajda kendisini “liberal demokrat” olarak takdim ettiğini gördük. “Liberal demokrat” ne anlama geliyor? Eskiden beri kapitalist sözcüğü pek muteber değildir. İnsanlara sık sık “pis kapitalist” dendiğini herkes bilir. Bunun yerine daha sosyetik bir terim olarak algılanan “liberal” sözcüğünü kullanmak moda olmuştur. Bunun yanına bir de ‘demokrat’ eklersen, al sana elma şekerine bulanmış “tertemiz” bir Batıcı “aydın” tipi. Toplumsal ilişkilerde liberalizmin yani kapitalizmin, siyasi ilişkilerde de kapitalist toplumun üst yapı biçimlerinden birisi olan burjuva demokrasisinin sözde entellektüel bekçisisin artık. Emekçilerin, ezilenlerin, yoksulların dünyasıyla en ufak bir ilişkisi olmayan böyle bir ideolojinin temsilcisinin 68 ve Deniz Gezmiş üzerine yapacağı yo-

5 Ulusalıcı solu ve ‘sol’ liberalizmi ideolojik olarak iyi tanımak için okuyucuya Sungur Savran’ın *Devrimci Marksizm*’in 2. Sayısındaki “Burjuva Sosyalizmi” başlıklı yazısını öneririz.

rum peşinen bellidir.⁶ İşte ustası Murat Belge'nin peşine takılan bu liberal projenin çömezi de hayalinde burjuva demokrasisine giden yolda engel olarak gördüğü yeni bir kitlesel radikalleşme ve devrim dalgası tehditine karşı genç kuşakları geleneksiz ve köksüz bırakabilmek için, devrimcilik adına, sosyalizm adına geçmişten kalan tüm olumlu mirası tahrip etme yolunda kolları sıvamış.

Bakın çömez ne diyor:

Türk 68'lilerinin, Deniz'lerin yolu evrensel vizyonu olan bir yol asla değildi. Enternasyonalist değil sapına kadar ulusalcı bir yoldu yürüdükleri. O 68'lilerin yolda yürürken attığı tohumlar bugünün Ulusalçılık denilen fecaatin teorik zeminini oluşturdu.

Toplumsal konularda cehalet, tarih bilincinden yoksunluk içinde olursan ve en önemlisi saldırdığın ideolojiye yani ezilenlerin ideolojisine karşı, egemenlerin ideolojisinin şakşakçılığını yaparsan, bu sonuca varmakta zorluk çekmezsin. Üstüne üstlük bir de içinde kıvrandığın aşağılık kompleksi bunlara eklenirse, Deniz Gezmiş'e ve 68'e karşı duyduğun kin daha iyi anlaşılır.⁷

“Ulusalçılık denen fecaat”ın gerçek kaynaklarının genel olarak 68 ve özel

6 Radikal'den Taraf'a transfer olan Murat Belge'nin çömezlerinden biri olduğuna da kuşku olmayan burjuvanın bu yeni evlatlığına yazdıklarını yedirtmek her devrimci Marksistin görevidir. Gençliğinde sosyalizme bulaşan, orta yaşlılığında sosyalist ansiklopedicilikle iştiğal eden ve yaşlılığına yaklaşırken de, bizzat kendisi değil “liberal demokrat” çömezlerini Türkiyeli Marksistlerin mirasına saldırtan “sol” liberalizmin siyasi pasaportu Murat Belge, burjuvazinin mühürüyle AB vizesini almıştır. “Sol” liberalimiz, Ertuğrul Kürkçü ile Milliyet gazetesinin 18 Ağustos'da yaptığı röportaja 19 Ağustos'da Taraf'da sözümona cevap yetiştirmeye kalkarken, “Birikim”i yayımladığım dönemlerde öncelikle Marksist sola hitap ettiğimi hissederdim. Şimdi (Yeni Gündem'den beri) böyle değil, bütün topluma bir şey söylemek üzere açıyorum ağzımı.” diyor. Aslında gevelediği ama açık olarak dile getiremediği şu: “Ben bir zamanlar Marksisttim ve Marksist sola hitabederdim ama köprülerin altından çok sular aktı ve şimdi toplumla AKP arasında katalizör rolü oynayarak, Türkiye'yi Avrupa Birliği'ne doğru ilerletmek çabası içindeyim.”

Çömez Kütahyalı'nın, ustası için şu yazdıkları gerekçemizin ne denli haklı olduğunun bir göstergesidir: “Türkiye'nin bas baya açık hava hapishanesi olduğu günlerde dahi daha dünyalı, evrensel daha birey ve vicdan merkezli bir sol anlayışı savunmaya çalışan ve bulunduğu mevziyi terk etmemek için özel gayret göstermiş Murat Belge gibi isimleri de Türk solu zaten fakir olan entelektüel skalasından çıkarırsa, geriye zaten Türk solu adına hiçbir ‘umut ışığı’ kalmaz, kalmaz...” (Taraf, 21.06.3008)

7 Kütahyalı'nın saldırılarına “Deniz'in idam edildiği yaşlarda olan bir genç olarak, Deniz ile aynı yıllarda doğmuş, o dönem üniversitede okuyan, 68'li olmakla övünen bir anne ve babanın oğlu” diye başlaması, kendinde fazla yetenekler gören bu hasta ruhta bir kıskançlık ve hasisliğin de barındığını eleveriyor.

olarak da Deniz Gezmişlerden kaynaklanmadığını, kısa bir tarihsel gezinti ile kanıtlamak zorundayız ki, tahrifat ve iftiralar boşa çıkabilin.

Daha önce de söylediğimiz gibi 68'in, Deniz Gezmiş ve Mahir Çayan'ların direnişinde ulusal bir kabuk vardı ama özü itibarıyla devrimci ve enternasyonalist bir içeriğe sahipti. Hele bugünkü ulusalcılığın günah keçisi olmaya hiç layık değildir.

1967 yılında Deniz Gezmiş İstanbul Üsküdar ve Mahir Çayan da Ankara Çankaya ilçesinde zamanın Türkiye İşçi Partisi'ne (TİP) üye olarak sosyalist mücadeleye başladılar. Onların daha TİP'te başlayan, 68'le devam eden ve 12 Mart 1971 ertesinde noktalanın sosyalizm yolculuklarını iyi anlayabilmek için, yaşadıkları dönemin siyasi yapılanmasını bilmek gerek. TİP'le başlayan, MDD (Milli Demokratik Devrim) ile gelişen ve nihayet bağımsız kendi örgütlenmeleriyle sona eren o dönemin politik anatomisi çizilmeden Deniz ve Mahir anlaşılabilir.⁸

Onların üye oldukları bu partinin önemli yöneticileri, ellili yıllarda bir biçimde TKP'ye bulaşmış ya da yakın durmuş akademisyenlerden, kısmen de sendikacı ve aydınlardan oluşuyordu. Sadece Deniz ve Mahir için değil, dar anlamda yani FKF ve Dev-Genç yönetimlerini oluşturan 68 kuşağı için ilk siyasal örgüt deneyimi de TİP'de yaşanmıştır.

Peki TİP denen ve 1965 seçimlerinde 300.000'e yakın oy alarak milli bakiye sistemi sayesinde parlamentoya 15 milletvekili sokan bu parti ideolojik gıdasını nereden alıyordu? En başta Sovyetler Birliği ve onun Türkiye şubesi diyebileceğimiz TKP'den. Yurt dışında bir avuç mülteci olarak yaşayan 1951 davası sanıklarından Zeki Baştımar'ın etrafındaki grupla, Türkiye'deki TKP yöneticileri arasında, 1965 seçimlerinde TİP'in desteklenmesi konusunda herhangi bir çelişki yoktu.⁹ Ancak TİP'in 65 seçimlerindeki yöneticilerinin bile pek beklemediği göreceli zaferi, seçim ertesinde bir sarhoşluk yarattı. Bu sarhoşluğun ürünü, henüz seçimlerden bir yıl sonra TİP lideri Aybar'ın ağzından "1969 seçimlerinde başa gürseceğiz" haykırışıyla yeni bir dönemin habercisi oldu. Aybar'ın hayallerine bir süre sonra Yön dergisinin baş yazısında, Doğan Avcıoğlu tarafından "TİP Nereye Gidiyor" başlığıyla gelen yanıt, bir bakıma TİP'in kaderinin belirleyicisi oldu. Doğan Avcıoğlu

8 Bu anlamda en önemli kaynak Ergun Aydınolu'nun *Türkiye Solu 1960-80* adlı çalışmasıdır.

9 Başta Reşat Fuat Baraner, Mihri Belli, Şevki Akşit gibi TKP'nin Türkiye'deki önder kadrosu ve onların arkasında duran Sevim Tarı (Belli), Erdoğan Berktaş, Sevinç Özgüner, Vecdi Özgüner, Nuran Bozer (Akşit), Halim Spatar, Ahmet Özdemir gibi 1951 TKP davasından mahkum olan "Eski Tüfekçiler" 65 seçimlerinde TİP'i koşulsuz desteklemişlerdi.

TİP'in parlamentarizm batağına saplanmak tehlikesiyle karşı karşıya olduğu uyarısını yaparak, TİP'in toplumdaki dinamik güçlerden yani asker-sivil aydın zümre diyebileceğimiz kesimden tecrit olmasının, kurulu düzene teslim olmak anlamına geleceğini vurguluyordu. Doğan Avcıoğlu'nun bu türden bir uyarıda bulunması kendi projesi için anlaşılabilir bir şeydi.¹⁰ Yön dergisi genel planda Marksistlere, "sol" kemalistlere, aydınlara sayfaları açık olan radikal bir yayındı.¹¹ Özellikle Cezayir Kurtuluş Savaşı'nın zaferini, Mısır'da Nasır'ın iktidarını, Irak ve Suriye'de Baasçı milliyetçiliği ön plana çıkaran ve Sovyetler Birliği ile dostluğu vurgulayan anti-empyrist ve kendini toplumcu olarak tanımlayan bir yayın organıydı. Yön sadece haftalık bir dergi değil, arkasındaki Sosyalist Kültür Derneği ile birlikte o dönemin aydınlarını da etkinliği altına alan bir hareketti. Uzun yıllar sonra 1965'de Nazım Hikmet'in şiirlerinin ilk kez legal olarak Yön'ün sayfalarında yayınlanmaya başlaması, bu dergiye karşı özel bir ilgi de uyandırdı.

Bu arada Sovyetler Birliği'nin, kendine dost ve Amerika'ya düşmanca yaklaşan Asya ve Afrika'daki bir dizi burjuva egemenliğindeki ülkeye ilişkin olarak geliştirdiği "kapitalist olmayan yol" adı altındaki teorik yaklaşım, Yön tarafından da benimseniyordu. İşte bu koşullar altında Yön yazarlarından birisi olan Mihri Belli, E.Tüfekçi müstear adıyla, aynı derginin sayfalarında, Doğan Avcıoğlu'nun TİP'e karşı başlattığı eleştiriyi, kendi Marksizm anlayışı, yani Üçüncü Enternasyonal geleneği temelinde geliştirerek, "Demokratik Devrim Kimle Beraber Kime Karşı" başlığı¹² ile 1966 yılında doğrudan TİP önderliğini oportünizm ve sekterizmle suçlayan ilk muhalif çıkışı yaptı. TİP'e karşı ileri sürülen oportünizm suçlaması, en başta TİP'in parlamentarizme angaje olması, sekterizm ise Türkiye'nin önünde duran Demokratik

10 Ancak bu uyarı yazısından daha bir yıl önce, Yön Yayınları arasında *İslamiyet ve Sosyalizm* adlı bir çeviri kitabı yayınlanmıştı. Kitabın yazarı daha sonra Marksizmi terkederek müslüman olan, Fransız Komünist Partisi'nin önemli isimlerinden Roger Garaudy ve Türkçe'ye çevirenler ise, Doğan Avcıoğlu ile E.Tüfekçi idi. Bu çevirinin Yön'ün Orta-Doğu ve Afrika ülkelerindeki darbe ve kurtuluş hareketlerini ön plana çıkardığı, Arap sosyalizmi kavramı ile Sovyetlerin "kapitalist olmayan yol" olarak teorikleştirdiği terminolojinin örtüştüğü ve akabinde Avcıoğlu ile Mihri Belli'nin TİP'e taarruzlarının başladığı bir zaman dilimine denk düşmesi ilginçtir. Bilindiği gibi E.Tüfekçi o yıllarda Mihri Belli'nin müstear adıydı ve Yön dergisindeki ünlü yazıda ve Niyazi Berkes'le yaptığı tartışmalarda bu adı kullanmıştı.

11 Doktor Hikmet Kıvılcımlı'nın Doğan Avcıoğlu'nu hedef alan sert eleştirileri bile Yön sayfalarında yayınlanıyordu. Örneğin bunlardan birinin başlığı "Atma Avcıoğlu Din Kardeşiyiz" adını taşıyordu.

12 E.Tüfekçi, "Demokratik Devrim Kime Karşı, Kimle Birlikte?", *Yön*, sayı 175, 5 Ağustos 1966.

Devrim sürecininin atlanarak, olası bir seçim zaferinin sosyalist devrim olarak algılanmasıydı. E.Tüfekçi Demokratik Devrimin atlanamayacağını ve bu aşama için asker-sivil aydın zümrenin devrimin en önemli müttefikleri arasında olduğunu vurguluyordu.

Bu strateji Yön'ün hedefleri ile gayet uyum içindeydi. Yön benzer bir eleştiriyi daha önce yaparak, "TİP Nereye Gidiyor?" tartışmalarını başlatmıştı bile. Aslında bu yazı yeni bir dönemin ilk habercisi olması bakımından özel bir önem taşır. TİP'in başta Aybar-Aren-Boran olmak üzere, seçim zaferinden sonra, 141. maddeden mahkum olan ve MİT tarafından da geleneksel olarak hep izlenmekte olan "Eskiler"den uzak durmaya çalışması, parlamenter düzene uyarlanmanın bir gereği olarak, sırtlarından "Eski Tüfekler" denen yükü atma ihtiyacı olarak değerlendirilebilir. Aybar'ın 1966'dan itibaren, TİP'in geçmişteki sosyalist ve komünist örgütlenmelerle herhangi bir bağının olmadığını, Türkiye'nin yepyeni koşullarının ürünü olduğunu vurgu yaparak defalarca ilan etmesi, "Eski Tüfekler"in içinde hem merkez komitesi üyesi ve hem de polis ve hapisteki tavırlarıyla lider olarak kabullenilen Mihri Belli için bardağı taşıran son damla olmuştur.¹³

Mihri Belli'nin, Doğan Avcıoğlu'nun Yön'ünde TİP'e karşı bu ilk muhalefet bayrağını açması, ilk ürününü TİP'in 1966'da Malatya'da yaptığı genel kongrede verdi.¹⁴

İşte bu ortamda TİP'e yeni üye olmuş devrimci gençler bir yıl sonra kendilerini bekleyen tarihsel direnişten habersiz olarak, önce bu ikilem ve ayrışmayla buluştular. **İşte bu ayrışma bir bakıma Türkiye sosyalist hareketinin bugünlere uzanan çıkmazında önemli bir yer tutar.**

Bugün ister milliyetçi "sosyalistlik" olsun, ister ulusalcı "sol"culuk olsun, neyi tartışıyorsak, neyin polemliğini yapıyorsak 1965-71 döneminin

13 Arkadan 1967 yılında TİP iderlerinden Mehmet Ali Aybar ve Behice Boran'a noter kanalıyla "Uyarıyorum" adlı ihtarnameyi yolladığı aylarda, yirmi yaşlarındaki Deniz Gezmiş İstanbul Üsküdar'da ve Mahir Çayan da Ankara Çankaya'da üyelik için TİP'in kapısını çalıyorlardı. Mihri Belli'nin bu noter ihtarnamesini TİP Merkez Yönetim Kurulu yerine, sadece Aybar ve Boran'a göndermesi anlamlıdır. Mihri Belli'nin TİP parlamentoya girmeden önce, TKP ile bağlantılı Behice Boran ve Reşat Fuat Baraner'e yakınlığı olan Mehmet Ali Aybar'ı muhatap alması eski bir hukukun gereği olarak görülebilir.

14 Malatya'daki kongrede delege olan Vahap Erdoğan kürsüde, Mihri Belli'nin Yön'deki yazısına paralel bir metni okumaya çalıştı, ama başta o zamanlar TİP üyesi olan Yaşar Kemal olmak üzere, diğer yönetici ve delegelerin protestoları nedeniyle konuşmasını tamamlayamadı. Malatya kongresi ile TİP'deki ilk muhalefet tasfiyesi, on üç üyenin ihracıyla başlamış oldu.

ideolojik otopsisine başlamadan sağlıklı bir sonuca varılamaz. Başlamadan diyoruz, çünkü böyle bir otopsi bize ancak vücudun yan organlarındaki hastalık ve bozukluklar konusunda veriler sağlayabilir. Vücudun kalp, beyin gibi temel organlarındaki otopsi ise, çok daha gerilere giderek yapılabilir. Bugün yaşayan insanların bile vücutlarını saran kimi hastalıkların kaynağı, Stalinizmin Üçüncü Enternasyonal denen organla dünyaya yaydığı ideolojik virüstür. Bu yüzden eksiksiz bir otopsi yapacak, vücudu saran sadece tüm virüsleri açığa çıkarmak gerek. 1960'ların ortalarından itibaren legal planda yayılan MDD teorisinin arka planına doğru ilerlemek için bu tarihsel yolculuğa devam etmek zorundayız. Bunu hakkıyla yapamazsak, ulusalcı “solcu”ların, “sol” liberallerin tahrifat ve ideolojik saldırılarına karşı genç kuşakları silahsız bırakmış oluruz.

1965 seçim kampanyalarında genellikle işsizlik, yoksulluk, topraksızlık temalarını popülist bir söylemlerle propagandasının merkezine alan TİP, parlamentoya girdikten sonra anti- Amerikan bir söyleme ağırlık vermeye başladı. Johnson'un İnönü'ye yazdığı ünlü mektubun görüşüldüğü meclis oturumlarında Aybar'ın “memleketin otuzbeş milyon metre kare toprağı Amerikan işgali altındadır” yollu beyanları, özellikle küçük burjuva kesimlerde milli duyguları gıcıklayan bir ajitasyon görevi yerine getirdi. TİP sınıfsal çelişkiler üzerine kurulu parlamento öncesi propagandasının yerine, İkinci Kuvvayi Milliye, yeni bir Kurtuluş Savaşı gibi sloganlarla kitlelerin milliyetçi duygularını okşamada CHP'ye karşı bir rekabete başladı.

Taraf yazarı liberalimiz, “Denizler, ‘ulusal çıkar’ merkezli hareket eden bir gençlik hareketiydi. Anti-empyrialist oluşlarını tetikleyen, evrensel sebepler değil, 1964 Johnson mektubudur. Yani ulusal çıkarlar merkezli bir neden”¹⁵ diyerek alçakça bir tarihsel tahrifata imza atıyor.

Bunun iddia ettiği gibi, 68 direnişinin Johnson'ın mektubuyla hiçbir ilişkisi yoktu. O mektup 65'lerde TİP'e CHP'yi köşeye sıkıştırmak amacıyla milliyetçi propaganda malzemesi olarak hizmet etti.

Bir yandan, TİP'in İkinci Kurtuluş Savaşına bulanmış “sosyalist devrim” teorisi, diğer yandan da Mihri Belli'nin TİP'e karşı muhalefeti açık bir siyasi platforma taşımak için Ekim 1967'de yayınına başlattığı *Türk Solu* dergisi arasındaki ayrışmanın iyice olgunlaştığı bir ortamda, Fransa'da 68 Mayıs direnişi patlak verdi. Önce üniversite gençliğinin demokratik talepleri etrafında yükselen direniş kısa sürede siyasi bir içeriğe dönüşerek, on milyonu aşkın Fransız işçisinin genel greve gitmesiyle doruğuna ulaştı. Bu grev o denli güçlü ve etkiliydi ki, grev komitesi neredeyse bir ikili iktidar organı ol-

15 **68'liler Dayanışma** adlı **68'liler Vakfı** 'nın web sayfalarında yayınlanan röportajdan alınan bu iftiraların sahibinin cüretine de şaşmamak elden gelmiyor.

maya aday konumuna yükseliverdi.¹⁶ İşte böyle bir devrimci dalga ortamında, Türkiye 68'i de önce demokratik üniversite taleplerini öne çıkararak, üniversitelerde boykot ve işgallere başladı. 68 direnişi en mülayim kapitalist ülkeler de dahil olmak üzere tüm Avrupa'yı sarmıştı. 1968 Türkiye'ye sızradığında, Türkiye'deki devrimci gençlik kesimi TİP'ten MDD'ye geçiş sürecini de tamamlıyordu. Bir yanda parlamentarizm bataklığına saplanmış, seçim zaferi hülyaları kısıtlanmış TİP, diğer yanda da devrimci ve radikal bir söylemle TİP'den daha milliyetçi sloganlarla yükselen MDD hareketi, gerek TİP içinde muhalefet olarak, gerekse de öncelikle 68 direnişinin önder unsurları arasında etkinliğini arttırmıştı.

Devrimci gençliğin, TİP'in panik içindeki, "sokağa çıkmayın faşizm gelir!" türünden pasifizmine karşı, Milli Demokratik Devrim çizgisiyle buluşması ve teorik gıdasını orada bulması zor olmadı. MDD'nin yayın organı Türk Solu'nda çıkan bir yazının, "Nerede Hareket Orada Bereket" başlığı çok şeyi anlatır.

TİP'le amansız bir teorik kapışma içinde olan ve TİP içinde önemli mevziler de elde eden MDD muhalefeti, TİP'in programına ilişkin tek bir eleştiri yöneltmedi, çünkü TİP programı MDD stratejisiyle örtüşüyordu. TİP programı "işsize iş, köylüye toprak" şiarından yola çıkarak, iç politika da dış ticaretin, bankacılığın, sigortacılığın millileştirilmesini, dış politikada ise, Nato'dan çıkılmasını, ikili anlaşmaların iptalini ve Amerikan üslerinin kapatılmasını italep ediyordu. İşte bu yüzden Mihri Belli TİP programının şöyle değerlendiriyordu: "TİP programının genel çizgileriyle doğru bir program olduğunu söyledim...TİP programı genel niteliği bakımından bir Milli Demokratik Devrim programıdır. Bu program en sonuncu noktasına kadar gerçekleştirilirse Türkiye sosyalist bir Türkiye olmaz, bağımsız ve demokratik bir Türkiye olur."¹⁷

Programatik açıdan bakıldığında Yön, TİP ve MDD arasında pek bir fark yoktu. Ama çok önemli bir ortak özellik vardı, o da hepsinin milliyetçi olmasıydı. Milliyetçiliğe en büyük vurguyu da MDD yapıyordu. Doğan Avcıoğlu'nun Yön dergisini bile gölgede bırakabilecek milliyetçi bir söylem egemendi MDD'nin diline. Bir kaç alıntıyla, yargımızı belgelemenin gerekli olduğunu düşünüyorum:

Kemalizmle sosyalizm arasında aşılmaz duvarlar yoktur. Atatürk'ün en büyük

16 Fransız Merkez Bankası çalışanları grevde olduğundan, grev komitesinin teksirle basarak mühürlendiği ve üzerinde on Frank yazan pusulalar, Fransız parası olarak piyasaya sürüldü.

17 Mihri Belli, *Türk Solu*, sayı 64, 4 Şubat 1969.

çabası, genç kuşaklara Türk milli gururunu telkin etmek olmuştur. Milli gurur iyi şeydir. Milli gurur insanı sosyalizme götürür. En sağlam sosyalistler o yoldan gelmişlerdir sosyalizme. Bir adamda gerçek milli gurur varsa korkma! Ergeç temel ilkelerde birleşirsin onunla...Bizim delikanlılığımızda, biz, “Bir Türk dünyaya bedel”, “Ne mutlu Türküm diyene” sloganlarını ciddiye alan bir kuşaktık.¹⁸

Asker-sivil bürokrat zümre bir geçmişin bir geleneğin temsilcisidir. Bu geçmişte, örneğin bir Çanakkale var, dünya tarihinin ilk başarılı Milli Kurtuluş Savaşı var.¹⁹

Türk kamuoyunca asıl yadırganan şey, yabancı telkinleriyle, yoksulluk denizi içinde refah adacıkları yaratma ve bu yoldan ordu ile Türk halkı arasında uçurum açma yolunda çabalardır.²⁰

Devam edelim:

Milliyetçiliğin azı seni enternasyonalizmden uzaklaştırır, milliyetçiliğin derini seni enternasyonalizme götürür. Enternasyonalizmin azı, seni milliyetçilikten uzaklaştırır, enternasyonalizmin derini seni milliyetçiliğe götürür.²¹

Yine Yön’de yayınlanan bir yazının ara başlıklarından: “Milli gurur Olmadan Sosyalistlik olmaz”.²² “Milli savunmamızı milli kılmak görevi, hala önümüzde duran bir görevdir.”²³

Benim asker arkadaşlarım vardır. Adam albay oluyor, emekli oluyor. Çoluk çocuğunu barındırmak için bir ev alacak hali yok. Üsteğmenliğinde, yüzbaşılığında çakı gibi halini hatırladığın adamı, birgün, üç günlük sakalla muhallebicilik yaparken görüyorsun. Bu biçimsiz bir durum. Bunu biçimsiz bulmak, bazı meşgaleleri hor görmek gibi derebeyce bir zihniyete kapılmak değildir. Mehmetçiğe ”hücum” emrini verdiği zaman onu ölüme doğru yürütecek vasıfta olan adama sen bezirganlık, tezgahtarlık falan yaptıramazsın....Bu işbirlikçilerin asker aydından öç almasından başka birşey değildir. Gayri millinin milliye gadridir bu. Ve biz bu durum karşısında kayıtsız kalamayız.²⁴

18 Mihri Belli, “Türkiye’de Karşı Devrim”, 5 Aralık 1968’de Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde verilen konferans, Mihri Belli, *Yazılar*, s.96, Sol Yayınları

19 E.Tüfekçi, Yön, Sayı175, 5 Ağustos 1966.

20 E.Tüfekçi, Yön, Sayı 175, 5 Ağustos 1966.

21 Mihri Belli, “Millet Gerçeği”, *Aydınlık*, sayı 7 Mayıs 1969.

22 E. Tüfekçi, Yön, sayı 126, 27 Ağustos 1965.

23 Mihri Belli, *Türk Solu*, Sayı 53, 19 Kasım 1968.

24 Mihri Belli, *Türk Solu*, sayı 64, 4 Şubat 1969.

Bu örnekler sayfalar boyu çoğaltılabilir.²⁵ Önemli olan örnekleri çoğaltmaktan çok, bu ideolojik mengene içine kısırılan bir kuşağın, aynı zamanda kurtuluşudur da 68 ve sonrası. Günümüzün ulusalcı “sol”cuları arasında olan 68’liler Birliği Vakfı çevresi, Yurtsever Cephe ve TKP’nin konumları yukarıda örnekleri sunulan teorik çizgiden daha vahimdir, çünkü bugünkü dünyada o çizginin kaçınılmaz sonuçları, Ergenekon’la yakınlaşmak, sosyal-faşist demekte bir kusur görmediğimiz İşçi Partisi’ni yanı sıra, MHP, Büyük Birlik Partisi ve CHP ile ortaklığa varır. Daha önce de söylediğimiz gibi, 68’de yukarıdaki milliyetçi söylemlere o zamanın Komünizmle Mücadele Dernekleri ve Ülkü Ocakları ”milliyetçi Türkiye” ve ”Komünistler Moskova’ya” haykırışları ile saldırıyorlardı, çünkü 68 direnişinin anti-emperyalizmi gerçeğin sadece bir yüzüydü; özünde mevcut düzeni, yani kapitalizmi yıkma azmi vardı. 68’i anti-emperyalizmle sınırlı görmek ve algılamak, o direnişin kapitalizme değil, sadece yabancı kapitalizme karşı olduğunu söylemekle aynı şeydir. 68’in anti-emperyalizmi uluslararası baskıya karşı bir direnişi temsil ediyordu. Bugünkü milliyetçi vurgulu içe kapanmacı anti-emperyalizm ise, tutucu muhafazakâr bir ideolojiyi içinde barındırıyor. O yüzden, bugün örneğin ulusalcılıkla milliyetçilik, Batı düşmanlığında, yabancı düşmanlığında birleşiyorlar. Burada en sağdan en “sol”a kadar, sınırları yabancı düşmanlığı ve yabancı komploculuğu ile çizilmiş bir ittifak oluştu. Eski sağ ve sol ayrışması, bugün ideolojik farklılıkların üstünü örten ulusalcılık paydasında buluşmak oldu. Bu da eski anti-emperyalizm ile bugünkü anti emperyalizmin aynı olmadığını gösteriyor. Sadece Devrimci Marksistler, günümüzde anti-emperyalizmin tek bir ülkenin sınırları içinde milliyetçilikten ileriye gidemeyeceğini, bir dünya sistemi olan emperyalizmin tüm dünyayı kucaklayan bir mücadele ile yenilebileceğini ve bunun da ancak sosyalist bir devrimle taçlanabileceğini savunuyorlar.

68’liler bu devrimci teoriyi, en azından sezgi ile içgüdüsel olarak yakaladıklarından, o yılların en önemli marşı olan Avustura işçi marşını dillerinden düşürmezlerdi: “Anamız Amele Sınıfıdır, Yurdumuz Bütün Cihandır bizim.”

Bu yüzden de 68 direnişi bunu böyle bildiği için, Che’nin ”bir, iki, üç daha fazla Vietnam” sloganı hep yükseklerdeydi. Daha 1967’lerde,

25 Bu düşünceler gerek *Sınıf Bilinci* ve gerekse *Devrimci Marksizm*’in sayfalarında yıllardır eleştiriliyor. Bu yüzden ayrıca bu alıntıların eleştirisine girilmemiş, sadece okuyucuya Stalinizmle Kemalizmin bağlamlarına örnek olarak verilmiştir.

başta Deniz olmak üzere onlarca devrimci Filistin'e taşınmaya başlamıştı.²⁶ Deniz Gezmiş, Hüseyin İnan ve Yusuf Aslan da, diğer yoldaşlarıyla birlikte Filistin'e koşarak, Siyonizme ve emperyalizme karşı mücadeleye katkıda bulunmuşlardır. Bu insanlar özde milliyetçi olsalardı, Orta Doğu çöllerinde ne arıyorlardı? Ankara'daki Güney Vietnam Büyükelçiliği, 68'liler milliyetçi oldukları için mi bombalandı? Ürdün'de Filistinli gerillalara yapılan katliama karşı, Ürdün elçiliği milliyetçi duygularla mı bombalandı? Nihayet Orta Doğu Teknik Üniversite'sindeki Türk Bayrağı indirilerek, Kızıl Bayrağın sancağa çekilmesi milliyetçi bir ruh halinden mi kaynaklandı?

68'in dinamiklerini arka planıyla birlikte sorgulamaktan kaçan "sol" liberaller ya da liberal demokratlar, bugünkü ulusalcı "sol"a karşı teorik malzeme toplamak için, devrimci bir geleneğe çamur atma küstahlığındalar. O devrimci geleneği gözden düşürerek, bugünkü gençliğe burjuva demokrasisi sınırları içinde uysal davranarak, Avrupa Birliği projesinden başka bir çözümlün peşine takılmanın hüsrana olduğunu söylemeye çalışıyorlar. Bunu çok ince yapanlar olduğu gibi, Kütahyalı gibi aşağılık kompleksine kapılıp kendini kaybederek yapanlar da eksik değil.²⁷

Bu gerçeğe rağmen, 68'in Kemalist ideolojiden ve milliyetçilikten tamamen arındığı ve bağımsız olduğu elbette ki söylenemez. Yukarıda arka planını kısa da olsa açmaya çalıştığımız TİP-MDD ayrışması, 68 Türkiye'sine elbette damgasını vurmuştur. MDD'nin 68 direnişine paralel olarak yükselişinin etkileri, bugünkü Türkiye sosyalistlerinde hala görülmektedir. Peki nasıl oldu da, milliyetçilik ve onun yerli egemen ideolojisi Kemalizm, önce TKP'yi ve sonra da sosyalist hareketi dalga dalga etkisi altına aldı? MDD'nin en önde gelen

26 1971 askeri müdahalesi ve onu izleyen Sıkıyönetim döneminde, yolumuz zorunlu olarak Filistin'e düştüğünde, Filistin örgütlerinin yüzlerce Türkiyeli devrimcinin İsrail Siyonizmine karşı mücadelede gösterdikleri fedakarlıkların ve hatta Siyonizme karşı askeri operasyonlarda ölenlerin anıldığına bizzat tanık olmuşumdur.

27 Bu arada Rasim Ozan Kütahyalı adlı bu densize karşı, burjuva basınında çıkan tek dürüst sesi burada zikretmemek olmaz: "68 hareketinin vizyonu evrensel değil milliyetçi bir vizyonmuş...Bir insan cahil olabilir...Bir insan geri zekâlı olabilir...Bir insan ahlaksız da olabilir...Ama bir insan, hem cahil, hem geri zekâlı hem de ahlaksız olamaz, olmamalı... Deniz Gezmiş ve arkadaşları Marksist'tiler...Her Marksist gibi antiemperyalisttiler... Çünkü sömürü düzenine karşıydılar, onun en üst biçimi olan emperyalizme de doğal olarak karşı olacaklardı...68'ler Amerikan emperyalizminin çok güçlü olduğu yıllardı ve Deniz Gezmiş ile arkadaşları Amerikan emperyalizminin Türkiye ve dünyadaki etkinliğine karşıydılar...O dönemin anti Amerikan'cı, antiemperyalist mücadelesini 'yabancı düşmanı' çizgi olarak nitelemek için, insanın CIA'den para alması ya da silme geri zekâlı olup milleti de kendi gibi aptal zannetmesi gerekir..." Reha Muhtar, *Vatan*, 28.5.2008

siyasi önderi Mihri Belli ve arkasındaki ‘eski tüfekçiler’ lakabıyla anılan ve 1951 tevkifatında mahkum olan TKP’liler, daha önceki tevkifatlarda olduğu gibi, polis işkencelerine maruz kalmış, hapislerde yatmış “resmi komünizm”e bağlı kadrolardı.²⁸ Çoğunun işkence odalarındaki devrimci tavırları TİP içinde konuşulurdu. Elbette onların başına gelenler 1971 ve 1980 ertesindeki işkence, hapis ve cinayetlerle kıyaslanamaz. Ancak her tarihsel dönemi kendi koşulları içinde değerlendirmek gerekir. 1965-1980 arası dönem, sosyalizmin kitlelerle buluştuğu, kimi örgütlerin onbinlerce taraftarının olduğu bir ortamdı. Sosyalizmin bu boyutlarda yaygınlaşması egemen sınıflar açısından bir korku ve panik kaynağı oluşturduğundan, baskının düzeyi de bununla orantılıydı. İşkence gören ya da hapse düşen devrimci bir militanın dışarıda kendi örgütünün ve taraftarlarının varlığından güç alıp, bunları bir devrim aşısı olarak algılaması son derece doğaldı. Ama Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren 1960 yılların başlarına kadar sistemli olarak yapılan komünist tevkifatlarıyla hapse düşenlerin sayısı son derece sınırlıydı. Siyasi polisin komünist masası, rahatlıkla ülkedeki komünistlerin tümünün özel hayatlarına kademeli ayrıntılı bilgilere sahipti. 1951 tevkifatında tutuklanan 151 kişinin yargılanmaları bittikten sonra, Hikmet Kıvılcımlı’nın 1954 Vatan Partisi davasını saymazsak, dokuz yıl bu ülkede yaprak kımıldamadı. Tüm bu davalarda mahkum olanlar, Üçüncü Enternasyonal’in resmi çizgisinden ideolojik gıdalarını alan ve doğrudan Sovyetler Birliği’ne bağlı TKP’nin üyesiydiler. Tarihsel arka planı 1922-23’e uzanan ve Şefik Hüsnü ile başlayan TKP örgütlenmesi, ideolojik izlerini günümüze kadar taşımıştır. Şefik Hüsnü’nün daha 1922 yılında yazdığı yazılar, Sovyetler Birliği’nin Kemalist Anadolu ihtilaline yaptığı ilk yardımlara indeksli olarak Mustafa Kemal rejimiyle barış içinde yaşamayı öngörüyordu. Kemalizmin Türkiye soluna musallat olmasının kökenleri, TKP’nin baştan beri bu mahalli ideolojiyle kopuşamamış olmasından kaynaklanır. TKP’nin ilk önderlerinden sayılan Şefik Hüsnü’nün, o yıllardaki yazıları incelendiğinde, bu gerçek açık olarak görülür. Okuyucunun bu konuda fikir sahibi olabilmesi için, o yıllardan bir iki alıntı yapmakta yarar vardır:

Son yıllarda Türk Milleti’nin devrimci amaçlara doğru başdöndürücü bir hızla ve eşsiz bir azimle, arkaya baş çevirmeksizin yol almasını görmek herkeste derin şaşkınlık uyandırmıştı...Kesinlikle iddia edilebilir ki, dış ve iç düşmanlarına karşı Türk halkının açtığı amansız mücadele, onun ruhundan fişkırmış ve ta-

28 MDD önderi Mihri Belli, Sovyetler Birliği’nin yurt dışındaki TKP mülteci grubunu beslemesine ve desteklemesine rağmen, antisovyetik denilen bir konum yerine, bir kırgınlığın da ifadesi sayılabilecek olan, Ho Şi Minh çizgisi adıyla Çin’e ve Sovyetlere eşit konum alan bir dengeyi savundu. Eğer Sovyetler, Zeki Baştımar yerine Mihri Belli’ye yatırım yapmış olsalardı, TİP’e karşı MDD muhalefeti ortaya çıkar mıydı?

rihi etkenlerin baskısı altında bütün bir milleti şahlandırdığı için doğal olarak başarılı olmuştur.²⁹

Geçmişin tutsağı olmaktan bizi kurtarmak ve çağdaş ihtiyaçlarla uyuşmayan yönetim kurumlarını silip süpürme işini Cumhuriyet Partisi yerine getirmiş bulunuyor...Bugün Cumhuriyet Partisi'ne muhalefet edenler, yabancı sermaye ile olan ilgi ve ilişkileri (yani sınıf çıkarlarının yöneltmesiyle), devrimin yıktığı bütün kuruluşlara: hilafete ve saltanata ve karşı devrim programının bütün isteklerine taraftar olmak zorunda kalmışlardır. Bu yüzden geçmişin zulüm ve facialarına yeniden dönmeye karşı olan işçi sınıfı (yarın iki partinin birleşeceğini bilmekle birlikte) tutucuların her türlü saldırısına karşı Cumhuriyet'i savunduğunu ilan etmelidir.³⁰

Biz öteden beri Türk devletinin bir emek devleti olması gerektiğinde direnmekteyiz.³¹

Türkiye'yi hanedansız birer hükümdarlıktan başka birşey olmayan Avrupa ve Amerika'daki cumhuriyetlere benzetmek söz konusu ediliyor. Bu cumhuriyetler bilindiği gibi burjuva hükümetine en elverişli sınıf hükümetinden başka birşey değildir. Bizde ise, devlet adamlarımızı, devrimin başından beri, sınıf farklarının derin olmadığını ve bu farkların sınıf mücadelelerine yer verecek dereceleri bulmasına engel olacaklarını bildirirler.³²

Şefik Hüsnü aynı yazıda, meclisin sınıf ayrılıklarının derinleşmesini engelleme görevini yerine getirememesi durumuna ilişkin olarak da şu güvenceyi veriyor:

Ve biz inanıyoruz ki, devletin en yüksek yerinde bulunan ve devrimimizin kahramanı olan kişi, böyle bir sapmaya bizzat engel olacak ve sahip olduğu büyük nüfuz ve yetkileri, devrimi almış olduğu yönde derinleştirmek ve pekiştirmek uğrunda kullanacaktır.³³

Bu yazıların yayınlandığı yıllarda, Sovyetler Birliği'nde sol muhalafete karşı amansız bir savaş açılmış ve milliyetçi **Tek Ülkede Sosyalizm** teorisi resmi ideoloji olarak kabul edilmişti. Tek Ülkede Sosyalizm teorisi, Üçüncü Enternasyonal aracılığıyla bir yandan dünya komünist partilerini sosyaliz-

29 Şefik Hüsnü, *Aydınlık*, sayı 27, Kasım 1924. Kaynak *Türkiye'de Sınıflar*, Ülke Yayınları, s. 297.

30 A.g.e., *Aydınlık*, sayı 21, Mayıs 1924.

31 A.g.e., *Aydınlık*, sayı 13, 10 Şubat 1923

32 A.g.e., *Aydınlık*, sayı 18, Ekim 1923

33 A.g.e., *Aydınlık*, sayı 18, Ekim 1923

min “ana vatan”ı söylemiyle Sovyet bürokrasisinin savunma organlarına dönüştürme girişimine doğru ilerlerken, diğer yandan da Bolşevizmin dünya devrimi projesinin yerine burjuva demokratik devrim aşamasını dayatmaya hazırlanıyordu. Bu dönemde yani 1923-1927 arasında Sovyetler Birliği’nde Stalinizmle devrimci muhalefet arasındaki amansız mücadele, TKP’ye hiç bir şekilde yansımada.³⁴ TKP tüm yaşamı boyunca resmi Sovyet çizgisinin dışına adım atmadı; orada sosyalizm adına geliştirilen milliyetçiliğin gereklerini Türkiye’de uyguladı.

Stalinizmin 1923’den Tek Ülkede Sosyalizm teorisine başlayarak, 1925-27 Çin Devrimi’ndeki Kuomintang politikası, Almanya’da faşizme yolu açan “Üçüncü Dönem” çizgisi, İspanya İç Savaş’ındaki karşı devrimci politikası, Halk Cepheleeri adlı burjuvaziyle işbirliği politikaları, faşizm teorisi gibi Marksizmi tahrip eden konular, Sovyet bürokrasisinin elinde rehin durumda olan TKP tarafından hep onaylanmıştır.

“Sosyalizmin Ana Vatanı”nındaki şu milliyetçi gelişmeler, TKP’nin savaş sırası ve sonrasındaki politikalarına ışık tutmuştur: Alman faşizmine karşı yirmi beş milyon Sovyet insanının yaşamına mal olan savaş Sovyetler Birliği’nde “anti-faşist direniş” olarak değil, “Büyük Anayurt Savaşı” olarak adlandırıldı. 1943’e kadar Sovyetler Birliği’nin milli marşı, “Uyan dünyanın lanetle damgalanmış açları, köleleri” diye başlayan Enternasyonal’di. Bu tarihten sonra Sovyetler Birliği’nin milli marşı “Büyük Rus ulusunun perçinlediği, özgür cumhuriyetlerin parçalanmaz birliği, yaşasın halkların iradesiyle kurulmuş olan yüce ve güçlü Sovyetler Birliği” olarak değiştirildi. Bu milliyetçi söylemi izleyen Bulgaristan da 1945’den sonra kral Ferdinand zamanında kabul edilen milli marşı ve üç renkli milli bayrağını korudu.³⁵ 1943’de 3. Enternasyonal tasfiye edilerek, yerine **Kominform** adıyla, komünist partilerini ulusal inisiyatifte sözde özgür bırakan yeni bir yapılanma oluşturuldu. Savaş sonrasında bu yeni yapılanmanın teorik gerekçesi, Stalin’in şu milliyetçi açıklamasında izahını bulur:

Ulusal bağımsızlık ve ulusal egemenlik bayrağı geminin bordasından denize atılmıştır. Eğer siz, komünist ve demokratik partiler temsilcileri, yurtsever olmak istiyorsanız, ulusun yönetici gücü olmak istiyorsanız, bu bayrağı başımızın üstünde yükseltmek ve onu ilerilere taşımak hiç kuşku yok ki size düşer. O bayrağı sizden başkası yükseltmez.³⁶

34 Sadece Nazım Hikmet’e karşı bir dönem ‘Troçkizm’ suçlamasıyla kampanya açıldı.

35 Mihri Belli *Millet Gerçeği* başlıklı yazısında bu gelişmeleri sadece onaylamak ve gururla aktarmakla kalmaz, buna uygun bir stratejinin de mimarı olur.

36 J.Stalin, *Son Yazılar*, Sol Yayınları s.190.

İşte bu bayrağı, Cumhuriyet tarihinden beri iki akım başarıyla taşıdı: Kemalizm ve TKP. Birincisi İttihat ve Terakki, ikincisi de Sovyetler Birliği kaynaklıydı. Bunlar arasındaki etkileşim ve akrabalığın günümüze yansıyan versiyonlarına hala tanığız.

Bu kısa tarih gezintisini neden yaptık?

Kütahyalı'nın hiçbir ciddi araştırmaya tenezzül etmeden, "68'lerin o yolda yürürken attığı tohumlar bugünün Ulusalçılık denilen fecaatinin teorik zeminini oluşturdu" şeklinde iftirasının ipliğini pazara çıkarmak için, biraz eskilere uzandık

Üçüncü Enternasyonal'in Stalinist geleneğiyle yetişen eski TKP'li ve yeni MDD önderlerinin taşıdıkları Marksizmin, Kemalizm şekerine bulanmış Stalinist versiyonundan, 68 direnişi sorumlu tutulamaz. 68'liler, teorik gıdalarını MDD'den almalarına rağmen, mücadele biçimleri ve yeni bir dünyaya koşma azimleriyle, MDD'nin teorik çerçevesini aşma potansiyeline de sahip olduklarını göstermişlerdir.

"Liberal demokrat", "ayrıca Türkiye 68'i Batı 68'inin olumlu yanlarından zerre nasiplenmemiş bir hareketti..." diyerek çamur atmaya sürdürüyor. Batı 68'inin Türkiye'ye göre olumlu yanlarını söylesin bakalım? Bu olumluluktan Fransız işçi sınıfının on milyonu aşkın kitlesiyle genel greve giderek, Fransa'nın bir sosyalist devrimin eşiğine geldiğini kastetmediğini çok iyi biliyoruz. Kendine "liberal demokrat" diyen biri, kapitalist sistemin ve kutsadığı burjuva demokrasisinin 68'de kimler tarafından himaye edildiğini biliyor mu acaba? Fransız 68'inin akabinde, harabeye dönmüş Paris sokaklarının duvarlarında, Fransız bayrağını fon yapan afişlerin üzerinde "Fransa'yı İç Savaştan Biz Kurtardık" sloganının altında hangi örgütün adı yazılıydı dersiniz: Fransız Komünist Partisi. Kütahlı'ya göre bu muydu Batı'daki 68'in evrensel değerleri? Bu milliyetçi söylem miydi Batı 68'ini Türkiye'den ayıran üstün ayrıcalık? 68 Fransa gerçeği, Stalinizmin komünist partilerine aştığı milliyetçiliğin, sadece Türkiye'ye ilişkin değil, tüm dünya komünist partilerine yarım yüzyıl saçtığı milliyetçi veba mikrobundan kaynaklandığını açıkça göstermiştir. İtalya'da 70'li yılların başında yükselmeye başlayan işçi hareketini saymazsak, Batıdaki 68'in, yenilgiyi kabullenerek, geri çekilmesidir belki de kastedilen "olumlu yan".

Evet 68'in inişe girdiğini bilmez değiliz, ama bu inişe geçiş, bir başka direnişin yükselmesine de gebeydi.

68'in düşüşe geçmeye başlamasından sonra, Türkiye Solu yeni bir ayrışma sürecinin eşiğine geldi.³⁷ TİP'in bir kitle işçi partisine dönüşme

37 Türkiye solunun 1960-80 dönemine ilişkin ayrıntılı tahlil için Ergun Aydınoglu'nun *Türk Solu 1960-80* adlı önemli araştırmasına yönelmeyi öneririz.

olasılığının tarihe gömüldüğü, MDD'in, gerek ideolojik ve gerekse örgütsel olarak önderlik kapasitesinin tükenmeye doğru gittiği bu dönemde, 68'in önder kadroları bağımsız siyasi örgütlenmelere yönelmeye başladılar. Bu yeni süreçte, 1968'in en azından dış görünüşteki milliyetçi söylemlerinin de sönmeye yüz tuttuğunu görüyoruz. 68'le, 70'lerin başından itibaren oluşan yeni örgütsel yapıları birbirine karıştırmamak gerek. 68 geniş anlamda bir kitle hareketiydi. 70'lerin başında devrimci ortama damgasını vurmaya başlayan yeni yapılar belirli kitle destekleri olmasına rağmen, kadro örgütlenmeleriydi.

Mahir Çayan'ın THKP(C)'si , Deniz Gezmiş'in ve Hüseyin İnan'ın THKO'su, İbrahim Kaypakkaya'nın TİKKO'su, kadro ve dinamiklerini 68 direnişinden alan, ama Türkiye'nin o tarihe kadar alışlagelmiş komünist örgütlenme ve mücadele tarzından bir kopuşu temsil eden, yepyeni siyasal oluşumlardı. Her üç örgüt de, silahlı mücadele yoluyla burjuva devletini yıkacak olan bir devrimi hedefliyordu. Bu önderlere ve bu örgütlere önlerine koydukları bu hedeflerden cuntacılık gibi daha fazlasını yakıştırmalara varan, şerefsizce bir kampanyaya da tanık olmaktadır.

Hasan Cemal adlı eski bir darbeci memuru, 68'i anma programı adı altında CNN adlı televizyon kanalında milyonlarca insanın yüzüne baka baka, Deniz Gezmiş'i askeri darbe planının oyuncağı olarak sunabilme cüretini göstererek, şöyle diyor:

Deniz Gezmiş'in arkadaşları Ankara Emek'teki İş Bankası'nı soymuşlardı. Deniz Gezmiş de eylemde değilse bile bu konunun içindeydi. Nurhak Dağları'ndaki silahlı mücadeleye parasal destek sağlamaktı amaçları. Biz o zaman Devrim gazetesini çıkarıyorduk. Ben Deniz Gezmiş'in ağzından, soygunla ilgisinin bulunmadığını anlatan bir bildiri yayımladım.

Programın ertesi günü köşesinde, bugünkü Ergenekoncularla Deniz'in eylemleri arasında paralellik kurarak, eski bir deniz subayının anlattığı ve hiçbir şekilde kanıtlanamayacak kimi provokasyon suçlamalarını da Deniz Gezmiş'in üzerine yıkarak, 68'e karşı kinini kasma fırsatı yakaladığını sanıyor. "Deniz Gezmiş'e mısır patlattırır gibi bomba patlattırıyorum" dediği iddia edilen, eski Milli Birlik Komitesi üyesi ve 14'lerden İrfan Solmazer bugün hayatta değil. Bu sözlere tanık olarak gösterilen Talat Turhan, CIA ve MİT'e ilişkin bir dizi kitapları, yazıları ve konferansları ile devrimci çevrelerin tanıdığı, bildiği bir isimdir. Bugüne kadar bir kez bile olsun açık ya da imalı olarak, bu türden bir ifadede bulunmadığı gibi, böyle alçakça iftiraları da doğrulamamış ve onaylamamıştır. En doğrusu, Hasan Cemal'in, televizyon kanallarının yıllardır müdavimi olan ve 12 Mart'ta ajanlık görevini hakkıyla yerine getiren MİT'çi provokatör Mahir Kaynak'a başvurarak onay

istemesisidir.³⁸

Yukarıda vurguladık: Gerek Deniz Gezmiş, gerek Mahir Çayan, gerekse İbrahim Kaypakkaya olsun, kendi inandıkları ve doğru bildikleri yolda bağımsız örgütlenmeleriyle silahlı mücadeleye girişerek, tüm umutlarını bu yolda bir devrime bağlamışlardı. Ordudan askeri bir darbe beklentisi içinde olan bir örgütün, bizzat kendisinin yeni bir ordu kurması, zaten iftiranın mantıksızlığının da en büyük göstergesidir. Şimdi dar kafalı birinin çıkıp, o tarihlerde atılan kimi bombalama eylemlerinden yola çıkarak, bunu bir genelleme yapmak için kullanmak istemesi sadece acizliktir. Bizim burada sözünü ettiğimiz, temel olarak ezici çoğunluğu temsil eden örgütlenmelerin, böyle projeler içinde olmadıklarıdır. Kenarda köşedeki kimi küçük yuvarların bu yöndeki olası çabalarını, ya da girişimlerini belirleyicilikleri olmadığından söz konusu etmiyoruz.³⁹ 12 Mart sonrasındaki askeri mahkemelerde yargılanan bu örgütün önderlerine karşı her türlü suçlamayı yapan askeri savcılar, en ufak bir biçimde bile olsa, herhangi bir cuntacılık suçlamasında bulunamadılar. En fazla ordu kökenli sanığı olan THKP(C) davasında bile, asker sanıklar sadece silahlı komünist örgüte üye olmaktan yargılandılar. Hal böyleyken, kimilerinin bugün “liberal demokrat” lakaplarıyla, rüyalarındaki burjuva demokrasi-

38 Hasan Cemal adlı kişi, 1960’larda Doğan Avcıoğlu’nun Devrim dergisi aracılığıyla ‘sol-Kemalist’ askerlerle radikal bir cunta projesine bulaşmış ve arkadan da bu projenin başarısızlığı üzerine, Cumhuriyet gazetesine kapağı atarak, koşullara uygun olduğu kadarıyla geçmişine hesaplaşmaya girişmiştir. Ancak Doğan Avcıoğlu’nun ölümünden sonra, tercihini tam anlamıyla finans kapital köleliğinden yana yaptığını itiraf edebilmiştir. İtirafı *Kimse Kızmasın, Kendimi Yazdım* adlı günah çıkarma günlüğünden izlenebilir. Kendi darbeci geçmişine suç ortakları arama yarışında, bir yandan kendini daha temize çıkaracağını sanarken, diğer yandan da geçmişten kalan devrimci ne varsa, olumlu ne varsa, aşağılayarak günümüzün gençliğini radikalizmden uzak tutabilme hizmetine adanmış kendini. 68 döneminden gelen ve finans kapital köleliğine soyunan Cengiz Çandar, Şahin Alpay, Nuri Çolakoğlu gibileri geçmişe çamur atmada daha dikkatli, çünkü onların hikayesi kapitalizme hizmetle noktalanıyor; fazladan günah çıkarılmasını gerektiren bir cunta maceraları yok.

39 Gün geçmiyor ki, kimileri çıkıp “Türk solu”nun cuntacı geçmişinden söz etmiyor. Son olarak da 68 kalıntısı Oral Çalışlar bir röportaj bahanesiyle Sabah gazetesinde bunu dile getirdi: “Sol, darbelerle ilişkisini tam olarak kesmiş değil. 12 Mart’ta da, 12 Eylül’de de zaman zaman solcu bir askeri darbe beklentisi solda hep olmuştur...Askeri darbelerle sol arasında hep bir akrabalık var eskiden beri.” (*Sabah*, 25 Ağustos,2008) Burada “sol” denen kavramın ne kadar demagojik ve muğlak olduğuna dikkat çekmek isteriz. “Sol”la kastedilen kimlerdir, ya da hangi örgütlerdir. Buna açıklık getirilmeden “sol” diye ne idüğü belli olmayan bir kavramın arkasına saklanarak, bu suçlamalara kalkışmak, liberallere malzeme taşımaktan başka bir anlama gelmez. Eğer bir zamanlar kendisinin yöneticileri arasında olduğu bugünkü İşçi Partisi denen hareketi ya da ufak bir gruplaşmayı kastediyorsa, belki de haklıdır. Ama silahlı bir devrimi önüne hedef koymuş kişi ve örgütlere imada bulunuyorsa, bunu kanıtlaması gerekir, yoksa yeri Kütahyalı’ların yanındır.

sine hayat ağacı olmak için, geçmişe kan kusmasını anlamıyor değiliz.

Liberal cephe 68'i aşağılayanlar, sadece Kütahyalı ve Hasan Cemal'le sınırlı değildir. Bu ikisi sadece birer protitiptir. Onların kişiliğinde somutlaşan kapitalizmin siyasi idelojisine karşı, devrimci Marksizmi ve bu ülkenin geçmişinden arta kalan devrimci mirası savunma kavgası veriyoruz. Elbette 68'in sınırlarını, imkansızlıklarını, eksiklerini, yanlışlarını bilmez değiliz. O dönemi idealleştirmenin, anlamsız boyutlarda yüceltmenin yarardan çok zarar getireceğinin bilincindeyiz. Bugün yapılması gereken 68'in devrimci bir eleştiriyi aşarak, milliyetçi kabuğunun atılması ve devrimci özünün öne çıkarılmasıdır. Ama bizim sözüm ona sosyalist geçinen bugünkü ulusalcı solcularımızın, 68'den kalan kimi milliyetçilere de sığınarak, 68'in özünü de milliyetçilikle örtmeye çabalamalarından, "sol" liberallerimiz pek memnun.

68'den Kalan Miras

Kütahyalı şöyle yazıyor:

Türkiye 1968'inin bugünün gençlerine mirası nedir? Bu miras çok yararlı, uf-kumuzu açan, bize güç ve direnç veren, özgürlükler ve demokrasi için mücadele etmemizi teşvik eden bir miras mıdır? Deniz'lerin yolu, 68'lerde mücadele vermiş abilerimizin, babalarımızın yolu evrensel vizyonu olan, enternasyonalist, humaniter ve demokrat bir yol mudur?

Bu sorulara bugünün ve bu ülkenin bir genci olarak, Deniz'in idam edildiği yaşlarda olan bir genç olarak, Deniz ile aynı yıllarda doğmuş, o dönem üniversitede okuyan, 68'li olmakla övünen bir anne ve babanın oğlu olarak tüm kalbimle ve beynimle yüksek sesle HAYIR diyorum, HAYIR, HAYIR, HAYIR...

Sen, binlerce kez "Hayır"ını haykır, nefretini kus, ama günümüzün gençliği o mirası sahiplenme yolunda olduğunun mesajlarını Ankara, İstanbul, Mersin ve diğer kentlerde yapılan 68'i anma toplantılarına kitlesel katılımlarıyla ve sloganlarıyla koca bir "Evet" diyerek veriyorlar. Alaycı bir dille soruyor liberalemiz:

Türkiye 1968'inin bugünün gençlerine mirası nedir? Bu miras çok yararlı, uf-kumuzu açan, bize güç ve direnç veren, özgürlükler ve demokrasi için mücadele etmemizi teşvik eden bir miras mıdır?

Tüm kalbimle ve beynimle yüksek sesle EVET diyorum! EVET, EVET, EVET...

68 ve onun ürünü Deniz Gezmiş'lerden, Mahir Çayan'lardan, İbrahim

Kaypakkaya’lardan bugüne kalan en önemli miras, devrimci isyan geleneğidir. Tüm Cumhuriyet tarihinde siyasi polis ve MİT’in birkaç saat içinde tamamladığı tutuklamalarla gerçekleştirilen, komünist avı senaryosunu bozmuştur 68. 1 Mayıs’ları devlet baskısı nedeniyle bahar piknikleri biçiminde kutlama zorunda bırakılan bir geleneği tarihe gömmüştür 68. Kısacası devrimciyim, sosyalistim, komünistim diyen insanların Cumhuriyet tarihinde ilk kez devlete karşı direnme ateşini yakmasıdır 68. “Dünyayı değiştirmek mümkündür”, “Başka bir dünya mümkündür” diye, dalga dalga yayılan 68’in özlemi “Cinnet Vatan değil, cennet dünya”ydı. Ama çok önemli birşey daha var: 68 ve onu izleyen silahlı isyan, ezilenlere, yoksullara devrimin nasıl yapılamayacağını da öğreten zengin bir hazinedir.

68’den bugüne kalan miras bir dönem sesini Cenova, Sevilla, Rostok, Selanik, Tokyo ve Seattle’daki eylemlerle “Global Kapitalizme Karşı Global Devrim” sloganında duyurdu. Yaşadığımız dönemde Latin Amerika’dan Fransa ve Yunanistan’a kadar tüm devrimci isyanlara yansıdı. 2008’de başlayan Yunan direnişi devrimci şahlanın kapitalizmi boğmaya cüret etmesidir.

Yeni kuşakların hafıza ve vicdanlarında yepyeni ufuklarla ve yepyeni mücadelelerle sürecektir 68.

68’in kırkıncı yılında gerek ulusalcı “sol”dan ve gerekse liberal cenahtan yapılan yorumları tahrifatları, iftiraları göğüsleyecek değişik alanlarda mevzilenmiş bir devrimci Marksist cephe de vardır. Bu cephenin, şimdi finans kapital medyası kadar yüksek çıkamayan sesinin grevlerden, sokaklardan, fabrikalardan, üniversitelerden dalga dalga yükseleceği günlerin pek uzak olmadığını dost da düşman da elbet biliyor.

Umarız ki, 68’in 50. yılı bu sesin egemenliği altında anılır.

Ve belki de bu ses, 68’li ağabeylerini şu dizelerle anacaktır:

Yolun düşerse kıyıya bir gün
Ve maviliklerini enginin seyre dalarsan
Dalgalara göğüs germiş olanları hatırla.
Hatırla yüreğin sevgi dolu, selamla!
Çünkü onlar fırtınayla çarpıştılar
Eşit olmayan savaşta
Ve dipsizliğinde enginin yitip gitmeden
Sana liman gösterdiler uzakta.⁴⁰

Ağustos 2008

40 Pierre-Jean de Béranger, 1780-1857

Türkiye’de “1968”: Kurgu ve Gerçek

Ergun Aydınoglu

Hafıza yaşamdır; her zaman canlı topluluklar tarafından aktarılır ve o nedenle sürekli evrim içindedir; hatırlama ve unutmanın diyalektiğine açıktır; ardı ardına yaşadığı deformasyonların bilincinde değildir; her türlü kullanım ve kötü kullanım karşısında daima yenik düşer; bazen uzun süreler unutulur, sonra aniden canlanır. Tarih ise, artık var olmayanın yeniden inşasıdır; ama bu her zaman problemlidir ve hiçbir zaman tamamlanamayacak bir yeniden inşadır. Hafıza, daima güncel bir olgu ve ebedi şimdiye bağlanan bir yaşanmışlık iken, tarih geçmişin temsilidir. Hafıza, duygusal ve sihirli olması nedeniyle sadece kendisini rahatlatmak için detaylarla yetinir; o yüzden her türlü aktarmadan, sansürden ya da yansıtmadan etkilenen puslu, uzaktan bakan, akışkan özel ya da sembolik anılardan beslenir. Oysa entelektüel ve sekülerize edici bir eylem olarak tarih, analizi ve eleştirel söylemi göreve çağırır. Hafıza, anıyı kutsal olana yerleştirirken, tarih, onu adeta oradan kovar. (Pierre Nora, *Mémoire et histoire*.)

Bir tarihçi (Antoine Prost), tarihin en önemli işlevinin, “geçmişte yaşanmış olanların hafızadan kurtarılması” olduğunu söyler. Üzerlerine çok konuşulan pek çok tarihsel olayla ilgili olarak düşünülebilecek bu görev,

“1968”in değerlendirilmesine de uyarlanabilir. Çünkü yakın tarihin bu ilginç yılı, özellikle de Türkiye’de, ne yazık ki neredeyse sadece hafıza aracılığıyla algılanan ve değerlendirilen bir konu. Ama işte Pierre Nora’nın da hatırlattığı gibi, anılar ve hafızanın 1968’i olduğundan farklı görmesi için pek çok nedeni bulunmakta.

Aşağıdaki yazı, bir tarih çalışması değil. Ama ona özgü yaklaşımlardan esinlenen ve gerek hafızanın gerekse sadece hafızaya dayanarak yapılmış sözde tarih değerlendirmelerinin tuzaklarından sakınmaya çalışan bir yazı.

Başka ülkelerde biraz daha farklı olabilir; ama eğer Türkiye’de yaşıyorsanız, 1968’in 40. yılında “Türkiye 68’i”nin ne olduğundan çok ne olmadığı üzerine konuşmak (ve yazmak) çok daha anlamlı. İşte 1968’in ne olmadığını anlatmanın birinci adımı, genellikle yapılanın tersine, Türkiye’de 1968’de gerçekten ne olup bittiğine dikkat çekmek ve bu yılın hangi açılardan öne çıktığını, hangi açılardan farklı ve özel olabileceğini vurgulamak olmalı. Ama “Türkiye 1968’i”ni anlamak için, önce bu yılda dünyanın bazı ülkelerinde gerçekten neler yaşandığına bakmak gerek. Unutmamak gerekir ki “Türkiye 1968’i” üzerine yapılan tüm abartmalar, onun ille de “dünya 1968’i”nin bir parçası olarak görülme istenmesinden kaynaklanmakta.

Peki 1968 yılında dünyada ne oldu ve nasıl oldu da bu olup bitenler, bu yılı her on yılda bir gündeme gelen kutlamaların konusu yaptı? Bu olgunun açıklanmasında yine hafızanın önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Bilindiği gibi 1968 yılında dünya, özellikle de o yıllarda genç olanların önemli bir kısmının hafızasına kazınan büyük altüstlüklerle sahne olmuştur. Bu nedenle 1968, eski dünyayı sorgulama ve onu değiştirme özlemlerinin sembolü bir yıl olarak algılanmaya başladı. Bu durumda şu soru sorulabilir: 1968 gerçekten de dünyayı değiştirme çabaları açısından farklı bir yıl mıydı? Bir başka ifadeyle “1968” dünyayı ne kadar değiştirdi?

Eğer dünyayı değiştirme çabalarından söz ediyorsak, bu açıdan 1968’i özel kılan dev altüstlüklerin sadece Fransa ve Çekoslovakya’da yaşandığı söylenebilir. Bu iki ülkenin siyasal gündemlerinin, siyasal kültürlerinin, entelektüel/ideolojik iklimlerinin ve hatta kimi kültürel kodlarının 1968 yılında yaşadığı dev sarsıntılar dikkate alındığında, bu yılın Fransa için de Çekoslovakya için de son derece farklı ve özel bir yıl olduğu ortaya çıkar. Hatırlatmak gerekir ki 1968’in bölünmüş dünyasında kapitalizmin Fransa’da –o sıralarda algılandığı biçimiyle- sosyalizmin Çekoslovakya’da yaşadığı krizler, tüm dünyanın gözlerinin bu iki ülke üzerinde odaklanmasına neden olmuştur. O anlamda büyük bir ihtimalle eğer Fransa ve Çekoslovakya’nın bu yılda yaşadıkları söz konusu olmasaydı, daha sonra özel olarak bir “1968”den herhalde söz edilmeyecekti. İşçi, gençlik, sivil haklar ya da savaş karşıtı hareketlerin evrimi söz konusu olduğunda ise, bu hareketlerin 1960’ların ikinci yarısında yükselmekte olduğundan söz edilecek, ama herhangi bir yıla (ve tabii ki 1968’e de)

herhangi bir ayrıcalık tanınmayacaktı.

1968’i “Tarihsel” Yapan İki Ülke: Fransa ve Çekoslovakya

Bir başka ifadeyle, 1968 yılında Avrupa’nın göbeğinde birisi kapitalist diğeri sosyalist dünyanın iki önemli ülkesi olan Fransa ve Çekoslovakya’da olup bitenler, bugün kendi 68’lerinden söz eden ülkelerde yaşananlardan çok daha önemli ya da kelimenin gerçek anlamında “tarihsel” idi. Bu açıdan ABD’deki Vietnam savaşı karşıtı hareketlerde, Amerikalı siyahların ya da Kuzey İrlandalıların sivil haklar hareketlerinde, Almanya, İtalya, Türkiye, Meksika, Yugoslavya gibi ülkelerdeki gençlik ve işçi hareketlerinde benzer düzeyde bir tarihsellik iddia etmek mümkün değildir.

Oysa Fransa’da Mayıs 1968’de, Çekoslovakya’da 1968’in başlarından 21 Ağustos 1968 günü bu ülkenin işgaline kadar yaşananlar, bu iki ülkenin siyasal gündemlerini alt üst etmiş, siyasal kültürlerinde ve ideolojik iklimlerinde önemli değişikliklere yol açmış ve –özellikle Fransa söz konusu olduğunda– kimi kültürel kodlarda değişimler yaratmıştır. Daha da ötede 1968 yılında Fransa ve Çekoslovakya’da yaşananların, her iki ülkede de siyasal-toplumsal düzenin yıkılabilme potansiyelini ortaya çıkardığı –ya da en azından öyle algılandığı– söylenebilir. 1968 yılında Fransa ve Çekoslovakya’da olup bitenlerin tüm dünyada politika ile ilgilenen kuşakların hafızasında şiddetle yer etmesinin nedeni budur.

Fransa’da sosyal hareket, Mayıs başlarında üniversite işgalleri ile başlamıştır. Bu olay, adeta “masmavi gökyüzünde çakan bir şimşek” gibidir. Çünkü Mayıs 1968 öncesindeki Fransa, geçmişin siyasal, sosyal, ideolojik kavgalarından yorulmuş adeta uzun bir dinlenmeye hazırlanıyor gibidir. 5. Cumhuriyet’i kuran siyasal kavgalar, sadece Fransız emperyalizmini değil Fransız toplumunu da şiddetle sarsan Cezayir savaşı artık çok geride kalmıştır. Gaullisme’in on yıllık iktidarı ise Fransız toplumunun çelişkilerini yumuşatmış gibidir. 15 Mart 1968 tarihli *Le Monde*’da yayınlanan bir yazı, “Fransa sıkılıyor” başlığını taşır. *Le Monde* yazarı Viansson-Ponté’ye göre, 1968 yılında Fransa’nın kamusal hayatını karakterize eden sıkıntıdan başka birşey değildir; ve Fransızlar dünyayı sarsan büyük altüstlüklerle katılmaya pek niyetli gözükmemektedirler.¹ Viansson-Ponté burada, ünlü Fransız şair ve politikacısı Lamartine’in 1839 yılında “Temmuz Monarşisi” döneminde kullandığı sözleri aktarmaktadır. O anlamda bu sözlerin büyük altüstlüklerin öngörüsü anlamında söylendiğini düşünmek mümkün değildir. Hatırlatmak gerekir ki Lamartine’in Fransa’sı, 1848 devrimini bu sözlerden yaklaşık on yıl sonra yaşayacaktır.

1 “Quand la France s’ennuie”, Pierre Viansson-Ponté, *Le Monde*, 15 Mart 1968,

Le Monde'un bu ilginç makalesinin yayınlanmasının üzerinden iki ay geçmeden, devrimler ülkesi Fransa, 20. yüzyılda yaşadığı en büyük toplumsal sarsıntılarında birisi içine girer. İlk patlama, üniversitelerde gerçekleşecektir. Mayıs 1968'i başlatan ve sembolize eden üniversite işgalleri, her şeyden önce öznesi ve tarzı itibarıyla muazzam bir yeniliği ifade etmektedir. Her şeyden önce ileri derecede endüstrileşmiş ülkelerde üniversite gençliğinin bir sosyal hareket öznesi olarak ortaya çıkışı beklenmedik bir olaydır. Bunda da şaşılacak bir şey yoktur; çünkü bizzat bu dev öğrenci kitlesi, İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki ekonomik büyümenin, eğitim olanaklarının gelişmesi ve yaygınlaşmasının bir ürünüdür. Öğrenci hareketinin kitleselliği, bir başka ifadeyle üniversite gençliğinin en geniş kesimlerini kapsamış olması bir diğer yeniliktir. Pek çok yerde üniversitelilere liselilerin de katılması, adeta bütün bir genç kuşağın ayaklanmasını akıllara düşürmektedir. Öte yanda öğrenci gençlerin üniversitelerini işgal ederek bu kurumların kendilerine ait olduğunu adeta haykırmaları ise, onları siyasetin öznesi yapan bir nitelik taşır.

Ne var ki üniversite işgallerinin siyasal ve sosyolojik anlamı bunlarla sınırlı değildir. Çünkü Fransız gençleri sadece köhnemiş anti-demokratik eğitim sistemini değil, tüm kurumları ve temel ilişkileriyle mevcut düzeni sorgulayan bir tutum içine girmektedir. Bu yanı sıra öğrenci hareketi, Fransa için adeta bir kültür devriminin habercisi gibidir.

Bugün geriye dönüp bakıldığında, "Fransa 1968 Mayıs'ı" ile akıllara ilk gelen bu dev öğrenci ayaklanmasıdır. Ne var ki eğer Mayıs ayaklanmaları üniversite ve lise öğrencilerinin eylemi ile sınırlı kalsa idi, muhtemeldir ki bugün "Fransa 68"inden de söz edilmeyecekti. Buna olanak verecek olan, öğrenci hareketinin yarattığı sarsıntının toplumun diğer kesimlerine de sıçramasıdır. Üniversite işgallerinden kısa bir süre sonra Fransa, tarihinin en büyük genel grevini yaşayacaktır. Bu, savaş sonrası Avrupa'sının en büyük genel grevidir. Mayıs 1968'de Fransa'ya bir-iki hafta içinde egemen olan siyasal-ideolojik iklim dikkate alındığında bu söz konusu olan, kapitalist düzen açısından yıkıcılık potansiyeli taşıyan bir genel grevdur. Kuşkusuz 1968 Fransa'sı bir devrimin eşliğinde değildir. Ama en azından o günlerde görüldüğü kadarıyla "her şey mümkün"dür.

1968 Mayıs'ının birkaç haftasında Fransa'da yaşanan bu sarsıntılar, kurulu düzeni sorgulayanların hafızalarında büyük izler bırakacaktır. Çünkü bu beklenmeyen sarsıntıyı yaşayan kapitalist dünyanın kalelerinden birisidir. Bir başka ifadeyle 20. yüzyılın ikinci yarısında ilk defa olarak ileri derecede endüstrileşmiş bir toplumda (bir "bolluk toplumu"nda) bir büyük isyan yaşanmıştır. Üstelik, söz konusu olan herhangi bir endüstrileşmiş ülke değil, devrimler ülkesi Fransa'dır.

1968 dünyasının ikinci büyük altüstlüğü ise Çekoslovakya'da yaşanır. "Prag Baharı" olarak da bilinen bu gelişme, Çekoslovak Komünist Partisi

içinde reformcu kanadın yönetime gelişi ile başlayacaktır. Alexander Dubçek, Ocak 1968’de parti genel sekreteri seçilir ve reformcu programını uygulamaya girer. Bu program, demokratik özgürlükler ve kısmi ekonomik serbestleştirmeler yoluyla bürokratik diktatörlüğü çözmeyi amaçlamaktadır. Ancak Sovyetler Birliği için söz konusu olan (ya da esas önemli olan), Çekoslovakya’nın Sovyet Blok’undan bağımsızlaşmasıdır. Bu açıdan Sovyetlerin gözünde Prag Baharı, Doğu ve Orta Avrupa’da daha önce yaşanmış olan iki büyük sarsıntının tekrarından başka bir şey değildir. Bunlardan birincisi, Tito Yugoslavyası’nın bağımsızlaşması (1948), ikincisi ise Macar ihtilalidir (1956). Sovyetler Birliği, Yugoslavya’nın bağımsızlaşmasına, bu ülkenin Yalta-Potsdam bölünmesinin dışında bırakılmış olması nedeniyle ses çıkaramamıştır. Ama Macar ihtilaline tepkisi farklı olacak ve bu direnişi tanklarla en kanlı bir şekilde ezmekten çekinmeyecektir.

1968 yılında Çekoslovakya’da yaşananlar da akla Macaristan’ı getirmektedir. Söz konusu olan Sovyet sistemi içinde bir ülkedir. O nedenle de Sovyetler, “Yalta-Potsdam” Avrupa’sında stratejik bir değişim anlamına gelebilecek olan bu gelişmeleri her ne pahasına olursa olsun durdurma kararlılığını göstereceklerdir. 21 Ağustos 1968 günü Çekoslovakya, başta Sovyetler Birliği olmak üzere bir dizi Varşova Paktı üyesi ülkenin askeri birlikleri tarafından işgal edilir. Dubçek ve diğer Çekoslovak yöneticileri tutuklanarak Sovyetler Birliği’ne götürülür ve orada kendilerine, reformcu programlarını reddettiklerini belirten belgeler imzalatılır. Bunun ardından Çekoslovakya’da yaşanan süreç, Ocak 1968’de büyük bir sıçrama yapan ve o ivme ile 20 Ağustos’a kadar büyük mesafe kaydeden reformcu hareketin ortadan kaldırılması olacaktır.

Böylelikle “Prag Baharı”, Fransa’da yaşanan Mayıs ayaklanmalarından sonra “1968”e tüm mitik karakterini veren ikinci büyük olay olarak tarihe geçecektir. Ama burada bir “yakıştırma” söz konusu değildir. Yaşanan, her iki blok açısından da “tarihsel” bir olaydır. Çekoslovakya’daki gelişmeleri Sovyet sisteminde bir çatlak olarak gören kapitalist dünyanın egemen çevreleri, bu konuda dev bir propaganda savaşı başlatırlar. Bu çevreler, her ne kadar sonunda bir çöküş ya da çözülmeyi öngörmeseler de bu olayın Sovyet sistemine karşı ideolojik kavgalarında kendilerine önemli bir mevzi kazandıracığını sezmiş ve tüm güçleriyle bu fırsattan yararlanmaya kalkışmışlardır. Bu koşullarda “Çekoslovakya olayları”, tüm 1968 yılı boyunca dünya gündeminin en başlarındaki yerini korur. O nedenle bu yılı aynı zamanda “Prag Baharı yılı” olarak görmemek olanaklı değildir.

Ancak “Prag Baharı”nın dünya kamuoyu üzerindeki etkisi, sadece Soğuk Savaş propagandistlerinin çabalarıyla bağlantılandırılmaz. Çünkü 1968 yılında Çekoslovakya’da yaşanan, aynı zamanda bürokratik diktatörlüğe karşı gerçek bir özgürlük ve demokratikleşme hareketidir de. O yüzden bu ülkedeki reform hareketi, sadece “yeni sol” ve Sosyal Demokrasi tarafından değil,

bir süredir “Marksist-Leninist” (Stalinist) dogmaları artık savunamaz hale gelmiş bulunan ve SBKP’den bağımsızlaşma sancılarını yaşayan komünist partiler tarafından da desteklenmektedir.

Fransa için de Çekoslovakya için de 1968’in “özel” ve “tarihsel” bir yıl olduğu, 1968’den bugünlere kadar geçen süreçte bu yılın nasıl algılandığına bakılarak da anlaşılabilir. Biyografiler, bu konuda son derece anlamlı kanıtlar sunar. Şöyle ki, 1968 yılının, sadece bu iki ülkenin önde gelen kişilerinin biyografilerinde özel bir yeri vardır. İster siyasetçi, ister entelektüel, isterse sosyal hareket önderi olsunlar, tarihsel aktörlerin 1968 yılındaki konumları, rolleri, müdahaleleri, sadece bu iki ülkede özel bir anlam taşır ve biyografilerde ayrıntılı bir yer tutar. Bu kişi ister Alexander Dubçek ya da De Gaulle gibi bir devlet adamı, ister Daniel Cohn Bendit gibi bir öğrenci lideri, ister Jean Paul Sartre veya Vaclav Havel gibi bir entelektüel veya Georges Seguy gibi bir sendika lideri olsun, hepsinin biyografisinde 1968’in özel bir yeri olmak zorundadır. Oysa aynı şeyi, örneğin ABD’den, İtalya’dan, Kuzey İrlanda ya da Meksika’dan veya Türkiye’den siyaset adamları, entelektüeller veya sosyal hareket önderleri için düşünmek olanaksızdır. Bu noktada, “1968 ve Vietnam savaşı” ilişkisi üzerine birkaç şey söylemekte yarar var. Şu nedenle ki, 1968 denilince dünya ölçüsünde hafızalarda iz bırakan bir diğer büyük olay da Vietnam Savaşı’nın bu yılda yaşadığı evrimdir. Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi’nin 1968’in başlarında gerçekleştirdiği “Tet saldırısı”, ABD ve Güney Vietnam kuvvetlerini büyük moral bozukluğuna uğratmış ve dünya kamuoyunda ABD’nin bu savaşı kaybedeceği düşüncesinin hızla güç kazanmasının yolunu açmıştır. Ancak Vietnam savaşı da, onun Tet Saldırısı safhası da, “kurgusal 1968” dünyasının adeta bir aksesuarı gibidir. Vietnam’ın 1968 olgusundaki bu aksesuar işlevini kanıtlamanın bir yolu da, bilinen ya da akla gelen “1968’li”ler arasında bir Vietnamlı aramak olabilir.

Başka Ülkelerin “1968’i

1968 üzerine koparılan bunca gürültüye bakıldığında şu soru son derece haklı ve mantıklı bir sorudur: Fransa ve Çekoslovakya dışında başka ülkelerin 1968’i yok mudur?

Bu soruya hem “evet” hem de “hayır” cevabı verilebilir. “Evet” denebilir, çünkü bu yılda pek çok ülkede gerçekten toplumun hafızasında iz bırakan olaylar yaşanmıştır. ABD, Türkiye, İtalya, Meksika, Almanya bu konuda hemen akla gelebilecek ülkeler. Ama öte yanda aynı soruya “hayır” cevabı da verilebilir; çünkü bu yaşananlar, söz konusu ülkelerin siyasal gündemlerini alt üst edecek ya da ideolojik iklimlerini dönüştürecek boyutta değildir. Bir anlamda 1968 yılında bu ülkelerde yaşananlar, 1960’lı yıllarda yaşanan sürecin bir devamı, bir parçasıdır.

Gerçekten de 1945 sonrası dünya bir bütün olarak düşünülduğünde 1960’lı yıllar, sosyal hareket, sosyal muhalefet, entelektüel tartışma ve açılım yıllardır. Bu anlamda pek çok ülkenin 1968 yılında yaşadıkları, bu on yılda yaşananların hiç de aykırı olmayan bir parçası gibidir. Bu durumun, özellikle Amerika Birleşik Devletleri, İtalya ve Türkiye gibi ülkeler için geçerli olduğu söylenebilir. Diğer yanda az sayıda birkaç ülke içinse 1968, kısa bir süre sonra sönecek ani sosyal patlamaların yaşandığı bir yıl olarak ortaya çıkar. Örneğin Meksika ve Yugoslavya’da yaşanan gençlik hareketleri bu kategoride değerlendirilebilir.

Sonuç olarak bütün bu ülkelerde 1968 yılında yaşanan politik-sosyal altüstlüklerin gerek yaşandıkları sıradaki gerek zamana yayılan etkileri oldukça sınırlıdır. O nedenle bu ülkeler için özel olarak bir “1968”den söz etmek abartma olarak kabul edilmelidir. Bu yargıyı belki de en iyi bir şekilde, bu yılda Türkiye’de yaşananlar konusuna eğilerek açıklamak mümkün.

1968 Yılında Türkiye’de Neler Oldu?

Türkiye siyasetinin 1960’lardaki evrimi açısından bakıldığında, Türkiye siyasetinin temel aktörlerinin 1968 yılında diğer yıllara göre çok farklı ve özgün deneyler yaşadıklarını söylemek mümkün değildir. 1965 Ekim’inde tek başına iktidara geçmiş bulunan Adalet Partisi, 1968 yılında henüz iktidar yıpranmasının uzağındadır ve bir yıl sonra yeni bir seçim zaferi yaşayacaktır. Bir başka ifadeyle AP iktidarının ilk sarsıntıları için 1968 yılını değil, 1970 krizini (bölünmesini) beklemek gerekir. Ordu-siyaset ilişkileri açısından bakıldığında da 1968 yılı hayli “sıradan” bir yıldır. 27 Mayıs’tan gelen hiyerarşi dışı ordu müdahaleciliği geleneği, 1965 seçimleri ve Sunay’ın cumhurbaşkanlığı ile geri plana itilmiştir ve bu geleneğin yeniden canlanması için 1969 yılını beklemek gerekecektir. Diğer yanda 1968’in, solun Türkiye siyasetindeki yeri açısından özel (ya da “hayırlı”) bir yıl olduğu söylenemez. 1965 yılında parlamentoya girmiş bulunan TİP, 1966 sonlarından itibaren bir örgütsel ve ideolojik krize sürüklenmiştir. Bu olumsuz süreç 1968 yılında da devam edecek, hatta daha da şiddetlenecektir. Solun evrimi açısından bakıldığında, 1968’de olumsuzlukların ağır bastığı rahatlıkla görülebilir. Sözün kısası 1968 yılında Türkiye’de, ne siyasal gündemde ne de ideolojik iklimde önemli bir değişiklik yaşanmıştır.

Peki bir “Türkiye 68”i üzerine konuşmak tamamen hayal görmek ya da saf bir kurgudan söz etmek midir? Bu soruya cevap anlamında şunlar söylenebilir: Kuşkusuz “Türkiye 68”i üzerine söylenenlerde bir hayal unsuru vardır; bir başka ifadeyle “Türkiye tarihindeki çok özel yeri ile 1968” bir kurgudan ibarettir. Ama öte yanda şunu da kabul etmek gerekir ki 1968 yılı, Türkiye’de özel olarak bir konuda –sosyal hareketlerin gelişmesinde- önemli bir aşamaya

tekabül eder. Her şeyden önce bu yılda, dev üniversite işgal ve boykotları yaşanmıştır. Yine 1968, işçi hareketinin önemli bir canlanma yaşadığı bir yıl olarak da görülmelidir. Ne var ki buradan kalkarak 1968'i bir "sosyal hareketler yılı" olarak ilan etmek ya da sosyal hareketlerin bu yılda zirveye çıktığını söylemek bir abartı olur. Çünkü tüm 1960'lar boyunca gerek işçi gerek öğrenci gerekse köylü hareketlerinin yaşadığı evrim dikkate alındığında, 1968 yılında sadece öğrenci hareketlerinin büyük bir sıçrama yaptığı görülür. İşçi hareketlerine gelince, bu yılın sadece bir başlangıç olduğu, DİSK'in gelişmesinin, yasal ve yasadışı grevlerin ve işçi gösterilerinin 1968 sonrasında çok daha yoğunlaştığı unutulmamalıdır. Aynı şey, kırsal alanlardaki sosyal hareketler için de geçerlidir.

Bir diğer ifadeyle 1968 yılında Türkiye'de sosyal hareket anlamında pek çok şey yaşanmıştır. Ama bunlardan sadece üniversite işgal ve boykotları yegânedir. Bu anlamda 1968'in, olsa olsa gençlik hareketleri açısından özel bir yıl olarak öne çıktığı söylenebilir.

1968 yılında Türkiye'de yaklaşık 130-140 bin dolaylarında üniversite öğrencisi vardır.² Bu kitlenin çok geniş bir kesimi söz konusu hareketlere katılacaktır. Bu katılım, bugünün Türkiye'sinde bir milyonu aşkın üniversite öğrencisinin işgal ve boykot hareketlerine girişmesine denk düşer. Tek başına bu sayısal veri bile, Türkiye'de 1968 olgusunun niye hafızalarda o denli güçlü bir yer tuttuğunu gösterebilir.

1968 Haziran-Temmuz'unda üniversiteleri işgal eden, boykot yapan öğrenciler ne istemekteydiler? Bu öğrencilerin, birbirinden bağımsız bir dizi işgal ve boykot komitesi tarafından formüle edilmiş taleplerini şöyle özetlemek mümkün: Köhnemiş üniversite eğitim sisteminin her konuda demokratikleşmesi, öğrencilerin üniversite eğitiminin nesnesi değil öznesi olarak tanınması, eğitimde fırsat eşitliği ve eğitim sonrası çalışma olanaklarının sağlanması. Daha somut olarak ifade edilecek olursa öğrenciler, üniversite yönetimine katılma, yönetmelik ve sınav sistemlerinin yeniden düzenlenmesi, üniversiteler yasasının değiştirilmesi, üniversitelerdeki eğitim-öğretim koşullarının iyileştirilmesi, öğretim üyelerinin öğrencilere karşı davranışlarının demokratikleştirilmesi, yüksek öğrenim öğrenci yurtlarının iyileştirilmesi, yüksek öğrenim burslarının artırılması ve yaygınlaştırılması, özel üniversitelerin kapatılması, öğretim üyelerinin tam gün çalışmasının sağlanması gibi talepler yükseltmişlerdir. Bunların istisnasız hepsinin, günümüzde yaşanabilecek potansiyel bir öğrenci hareketinin talepleri olduğu açıktır. Bu gerçeklik ise, yaklaşık son otuz yıldır Türkiye'nin gerek sosyal hareket gerekse sosyal kazanımlar açısından ne denli çorak bir ülke haline geldiğini göstermekte.

² Tevfik Çavdar, *Türkiye 1968*, İzlem Yayınları, 1969, s. 91.

Kitleselliği ve demokratik üniversite talepleri ile birlikte dikkate alındığında, 1968 üniversite işgal ve boykotlarının Türkiye tarihinde yegâne olduğunu tekrar tekrar vurgulamak gerekebilir. Türkiye’de “demokratik bir üniversite”yi hedefleyen bu çapta geniş bir sosyal hareket 1968 öncesinde yaşanmamıştır; 1968 sonrasında da yaşanmayacaktır. Kuşkusuz 1968 sonrasında üniversite öğrencileri arasında siyasallaşma daha da yoğunlaşacak ve üniversite gençliği 1980’e kadar önemli bir sosyal hareket öznesi olacaktır. Ama bu dönemde üniversite öğrencileri “demokratik üniversite” gibi kısmi bir talep doğrultusunda değil, somut politik hedefler doğrultusunda seferber edilecektir.

Sonuç olarak “Türkiye 1968’i”ni maruz bırakıldığı mistifikasyondan kurtarmak istenildiğinde yapılacak iki şey olmalı: Birincisi, o yılda yaşanan siyasal gelişmelerin, sosyal hareketlerin ve ideolojik iklimin gerçek niteliklerini ortaya koyarak 1968 hakkındaki değerlendirmelerin abartı derecesini hatırlatmak; ikincisi ise, üniversite işgal ve boykotlarının, 1968’in –en değil- tek önemli sosyal hareketliliği olduğunu vurgulamak. Ne yazık ki bu iki görev de günümüzde layığıyla yerine getirilmemekte. “1968” üzerine bu kadar gürültü kopartılan bu 40. yılda, o yılın hatırlanması gereken tek önemli olayı olan üniversite işgal ve boykotları üzerine tek bir kitabın bile yayınlanmaması, bu konuda çok şey söylemekte.

“1968’li” Ne Demek ?

“1968’li”, siyaset literatürünün –deyim yerindeyse- “soft” kavramlarından birisi. Aslında bu bir Kıta Avrupası terimidir ve muhtemelen ilk kez Fransa’da kullanılmıştır. Terimin İngilizce’de karşılığı yoktur ve dolayısıyla İngiltere ve ABD’de kullanılmadığı söylenebilir. Ama öte yanda Almanca ve İtalyanca karşılıkları vardır.

Buradan, Türkiye’ye gelinebilir. Yaklaşık son yirmi yıldır Türkiye’de de bolca kullanılan bu terimin –en azından Türkiye için- bir anlamı olabilir mi? Ya da Türkiye’de kimlere “1968’li” denebilir?

Eğer bu terimle bir “politik kuşak”tan söz ediliyorsa, o takdirde 1968 yılının bu kuşakla ilgili olarak bir şeylerin başlangıcı ya da zirvesi olduğu söyleniyor demektir. Oysa Türkiye’de yaşandığı haliyle 1968’in böyle bir anlamı olduğunu söylemek ancak gerçekleri zorlamakla mümkün olabilir. Her şeyden önce şu nedenle ki, işgal ve boykotlar, onlara öncülük eden solcu öğrencilerin siyasal militan olarak yaşadıkları deneyler arasında özel olarak öne çıkan bir deney değildir. Daha da ötesi, 1968 sonrasında Türkiye’si, gerek sol içi tartışmalar gerekse sosyal hareketler (özellikle işçi-köylü hareketleri) açısından 1968’den çok daha zengin bir içerik taşıyacaktır. Bir başka ifadeyle solcu gençler, 1968 sonrasında çok daha önemli ve yoğun siyasal deneyler

yaşayacaklardır. Bu olgular dikkate alındığında, 1968 işgal ve boykot hareketlerindeki öncü rollerinin onlara özel bir deney imtiyazı kazandırdığını söylemek mümkün değildir. (Bu noktada hatırlatmak gerekir ki 1968'in Haziran ve Temmuz aylarında, solcu öğrencilerin oldukça etkin olduğu Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi ile Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde –SBF'deki günlük bir “dayanışma boykotu” dışında- herhangi bir hareketlilik yaşanmamıştır!)

Sonuç olarak 1968 öğrenci hareketleri, ne özgün bir politik aktör ne de özgün bir solcu tipi ortaya çıkarmıştır. Eğer Türkiye solunda ya da devrimci gençlik hareketinde bu türden bir tipoloji ortaya çıkmışsa, bu daha sonraki yılların ürünü olacaktır. Kısacası dünyanın pek çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye’de de “1968’li” terimi, “Türkiye 1968”i hakkındaki mistifikasyonun unsurlarından birisidir. Söz konusu olan yakıştırma bir terimdir. Sosyal hareketin mevcut olmadığı, sol açısından son derece olumsuz bir ideolojik iklimin varlığı koşullarında bu terim, geçmişe yönelik bir pasif özlemden başka bir şeyi ifade etmez.

Türkiye Solu ve 1968

Bundan birkaç ay önce 1968 anmaları kapsamında yapılan bir toplantının çağrısında (“Marksizm 2008”) şöyle bir başlık yer almaktaydı: “1968: Türkiye’de Solun Atılım yılları”. Bu başlıktan şunu anlamak herhalde yanlış olmaz: 1968, Türkiye solunun evriminde bir atılım yılıdır ya da ideolojik/entelektüel, siyasal, örgütsel gelişmesi itibariyle bu yıl, sol için bir zirveyi temsil eder.

Peki gerçekten de 1968’in Türkiye solu için bir atılım yılı olduğu ya da sözü edilen açılardan onun için bir zirveyi temsil ettiği iddia edilebilir mi?

Bir süpermarket reklamındaki “görülmemiş ucuzluk” sözcükleri ne kadar bir ekonomik gerçeği anlatıyorsa, “Marksizm 2008”in tanıtma broşüründeki “1968: Türkiye’de Solun Atılım yılları” ibaresi de o kadar Türkiye solunun tarihine ilişkin ciddi bir tanımlama olarak görülebilir. Konuya önce solun ideolojik/entelektüel evrimi açısından bakalım. Bu açıdan 1968’in özel bir yeri olduğu söylenebilir mi? Kuşkusuz 1968, solun krizinin ve sol-içi ideolojik tartışmaların şiddetlendiği bir yıldır. Ama bu kriz 1966’nın sonlarında ortaya çıkmış ve en azından TİP-MDD ayırımı söz konusu olduğunda daha 1968’e varılmadan geri dönülmez bir noktaya ulaşmıştır. Bu krizin yarattığı çözümlüşse gittikçe şiddetlenerek 1971’in başlarına kadar sürecektir. Olumsuzluğu apaçık olan bu süreç dikkate alındığında, 1968 yılında sol için bu açıdan nasıl bir “atılım” karakteristiği saptanabilir?

Diğer taraftan bu yılı, solun Türkiye siyaseti içindeki yeri itibariyle olumlu gelişmelerin yaşandığı bir yıl olarak görmek de kolay değildir. 1965’te parlamentoya giren ve ülke siyasal gündemini etkilemeye başlayan TİP, bunu

izleyen birkaç yıl içinde politik yöneliş belirsizlikleri içine girer. Parti içi ve dışında partinin teorik ve politik yönelişleri konusunda tartışmalar başlar ve bunlar kısa bir süre sonra bir ideolojik ve örgütsel kriz halini alır. Sonuçta TİP, hızla Türkiye siyasetinin marjinal bir unsuru olmaya doğru evrilmeye başlar. Bu olumsuz süreç, 1968 yılında tersine çevrilmez daha da şiddetlenir. Bundan sonra bu parti için yaşanacak olan hızlı bir parçalanma dönemidir. Partiyi 1962’den beri yönetmiş ve son birkaç yıldır MDD muhalefetine karşı birlikte davranmış olan kadrolar, aralarında geri dönüşü olmayan bir bölünmeyi 1968 yılında yaşayacaklardır. Bu yılın sonuna varıldığında Türkiye solu üç büyük parçaya bölünmüş olacaktır. Bu çözülme 1970-71’in ardından daha da şiddetlenecek, ardından 1974 sonrasında yaşanan yeni bölünmelerle 12 Eylül 1980 öncesinin 40-50 parçalı soluna ulaşılacaktır. Bu gerçeklik dikkate alındığında, bu sürecin miladı değilse bile önemli bir aşaması olarak görülebilecek olan 1968’in sol için bir “atılım yılı” olarak görülmesi olsa olsa kötü bir şaka olarak algılanabilir.

Aslında 1968 yılı, genel olarak Türkiye solu ya da onun en önemli unsuru olan TİP için değil ama, 1967 sonlarında ortaya çıkan eski TKP’lilerin önderliğindeki Milli Demokratik Devrim (MDD) hareketi için “önemli bir yıl” olarak kabul edilebilir. Gerçekten de 1968, MDD’nin gerek TİP gerekse onun gençlik örgütü olan FKF içinde hızla militan kazandığı bir yıl olmuştur. Ama herkes kabul eder ki MDD demek Türkiye solu demek değildir. Ayrıca MDD’nin gelişmesi, Türkiye’de Stalinci Marksizmin yerleşmesi ve solun potansiyel parçalanmasının hazırlanma süreci olarak da görülebilir. O nedenle de MDD’nin bu yılda yaşadığı ileri sıçrayışı Türkiye solunun bir atılımı olarak görmenin ciddiye alınacak bir tarafı olmamalı.

Diğer taraftan 1960’lı yıllarda sosyal hareket soldan ayrı düşünülemez bir olgudur. Bu açıdan bakıldığında, sosyal hareketin 1968 yılındaki görece hızlanması dikkate alınarak, bu yılın sol için farklı bir yıl olduğu iddia edilebilir. Ancak olgular, bu yaklaşımı da çürütmekte. Kuşkusuz sosyal hareketlerde 1968 yılında bir sıçrama yaşanmıştır. Yukarıda da hatırlatıldığı gibi her şeyden önce öğrenci hareketi, tarihindeki en büyük kitleselliğe bu yılda ulaşacaktır. Yine 1968’in ikinci yarısında, özellikle İstanbul ve çevresindeki işçi hareketlerinde kimi yasa dışı grevler fabrika işgali biçiminde gerçekleşmeye başlar. Bunlar 1968’e özgü olgular olarak görülebilir. Ne var ki bu göstergelerle yetinip 1968’i sosyal hareketin “zirve yılı” ilan etmek aceleci bir yargı olur. Çünkü işçi hareketi daha sonraki yıllarda çok daha büyük bir dinamizm kazanacak ve esas zirvesine 15-16 Haziran 1970 olaylarıyla ulaşacaktır. Diğer yanda her ne kadar bir daha 1968’de yaşanan türden kitlesel bir “demokratik üniversite” hareketi yaşanmayacaksa da, Türkiye’de öğrenci kitlesi içindeki siyasallaşma, dinamik bir öğrenci hareketi ve bu süreçte solun etkisi 1971 yılına kadar sürer. Kırsal alanlardaki sosyal hareketliliklere gelince, onlar da

1968’de değil, esas olarak 1969 ve 1970 yıllarında yaşanacaktır. Bu durumda öğrenci ve işçi hareketlerindeki görece canlanmadan kalkılarak, sol için 1968’in anlamı konusunda sadece yeni kurgular yaratılabilir..

Sonuç

Sol ve sosyal hareketler açısından bakıldığında, Türkiye’nin “1968”i yoktur. Bu açıdan olsa olsa “1960’lar”ı olduğu söylenebilir. Bu on yılda Türkiye solu ve sosyal hareketi pek çok açıdan tarihindeki en olumlu dönemini yaşamıştır. Solun üniter karakteri ve kelimenin gerçek anlamında bir siyasal sınıf hareketi olma süreci içine girmesi, ülkenin siyasal gündemini etkilemesi, sol entelijansiyanın gücü, solun entelektüel hegemonyasının oluşumu, işçi-sendikal hareketin ulaştığı düzey, öğrenci hareketinin boyutları, kırsal alanda toplumsal hareketlilikler, bütün bunlar 1960’larda yaşanmıştır. Elbette yaşanan, karmaşık ve eşitsiz bir gelişmedir. O nedenle de bu on yıllık süreçte tedrici bir evrim ve bir zirve saptamak olanaksızdır.

Türkiye’de solun ve sosyal hareketin bu on yıldaki macerasını tek bir 1968 yılına sığdırmak gerçeği çarpıtmaktan başka bir anlama gelmez. Kısacası Türkiye’de politik, ideolojik, entelektüel, kültürel ya da sosyal hareket olarak 1968’de başlayan, patlayan, zirveye ulaşan bir şeyler yaşanmamıştır. Mutlaka dünyanın başka ülkeleriyle hiç olmazsa böyle bir ortaklığımız olsun diye 1960’lardaki herhangi bir yılın özel olarak öne çıkarılması sadece bir yakıştırma olabilir.

Ancak Türkiye’de 1968 yılının, yüksek öğrenim gençliğinin dev kitle hareketinin hızla yükseldiği ve “demokratik üniversite” sloganının gerçek bir mücadele programı olduğu bir yılı ifade ettiği de unutulmamalı. Bugünün Türkiye’sinde gençliğin –toplumun tüm diğer kesimleri gibi- on yıllardır siyasetten uzaklığı ve Türkiye üniversitelerinin gerek entelektüel birikim gerekse demokrasi açısından içinde bulunduğu içler acısı durum göz önüne alındığında, kırk yıl öncesinin işgal ve boykotları, günümüz genç kuşaklarına aktarılması gereken muazzam bir deney olarak ortada durmakta. Bu demektir ki “1968 mirası”nın konuşulması ve tartışılması için pek çok nedenimiz var. Ama bu mirasın konusunu, çapını, boyutlarını tahrif etmemek koşulu ile.

1968: Bir Devrimci Dalganın Adı

Sungur Savran

Devrimler dalgalar halinde gelir. Bu önermenin biri zamanla, biri mekânla ilgili iki boyutlu bir anlamı var. İşin zamanla ilgili boyutu açısından, devrimler tarihi gelişmenin ancak belirli aşamalarında ortaya çıkarlar. Yani bir toplum kimi zaman devrimci olmayan, olağan dönemlerden geçer. Kapitalist toplumda yaşıyorsak, burjuvazinin iktidarı sağlam biçimde sürmektedir, herhangi bir tehditle karşı karşıya değildir. Tâbi sınıflar düzenin etkisi altındadır, durumlarını sorgulamaz, düzeni değiştirmek için mücadele etmezler. Toplum kimi zaman ise karşı-devrimci dönemler yaşar. Hakim sınıflar, genellikle iktidarları tehlikede olduğu için işçi ve emekçilere karşı şiddetli ve acımasız bir saldırıya geçerler. Ancak tarihsel gelişmenin belirli aşamalarındadır ki tâbi sınıflar, kapitalist toplumdaki söz ediyorsak, işçi sınıfı ve öteki emekçiler ve ezilenler, ayağa kalkarak bütün sosyo-ekonomik düzeni sorgulayan, tehdit eden, daha da ötede yıkmayı hedefleyen bir siyasal girişimde bulunurlar. Kısacası, sınıf mücadelesinin gelişmesi ve siyasal dengelerin evrilmesi hep iniş çıkışlarla örülüdür. İşçi sınıfı ve emekçiler bazen düzenin duvarlarını sarsarken, bazen de uzunca süreler boyunca sessiz, durgun, hareketsiz kalabilirler.

İşin mekâna ilişkin boyutu ise devrimci yükselişlerin genellikle patlak

verdikleri ülkenin sınırlarını aşarak bölgesel, kıtasal, hatta dünya çapında devrimci yükselişler haline gelmesidir. Bu, başarılı devrimlerde daha belirgin bir nitelik olmakla birlikte, hiçbir ülkede devrimin başarıya ulaşmamış olduğu durum veya anlarda bile devrim sınırları aşarak başka ülkelere, bölgelere, kıtalara yayılabilir. **Devrim bulaşıcıdır.** Elbette bütün toplumsal yasalar gibi bu da bir eğilim yasasıdır. Yani her devrimci yükseliş mutlaka uluslararası bir karakter kazanmaz. Kendi başına kalan, en yakın komşularında bile bir titreşim dahi uyandırmayan devrimci yükselişler de olabilir. Bunun en çarpıcı örneği 1871 Paris Komünü ve Fransa’da ona paralel olarak kurulan öteki komünlerdir. Modern tarihin gördüğü en anlamlı devrimlerden biri büyük ölçüde yalnız kalmıştır. Elbette, tarihsel gelişme bu yalnızlığı büyük ölçüde ortadan kaldırmıştır. Paris Komünü, kendinden sonra gelen işçi devrimleri için büyük bir esin kaynağı olmuştur. Bir ölçüde benzer bir durum 20. yüzyılın en önemli devrimlerinden biri olan İspanya Devrimi (1931-1939) için de geçerlidir. Fransa genel grevinde ortaya çıkan etkisi dışında, Avrupa’nın o günkü gericilik koşulları dolayısıyla, bu derin devrim ciddi bir yayılma eğilimi gösterememiştir.

Bu iki boyut bir araya geldiğinde, ortaya çıkan sonuç şudur: Tarihin belirli dönemlerinde dünya çapında veya belirli bir kıtada, bazen de yalnızca belirli bir bölgede devrimci dalgalar yaşanır. Modern tarih bu tür dalgalardan örülmüştür. Sadece proleter devrimleri ya da ulusal kurtuluş yolunda devrimler değil burjuva devrimleri de bu tür dalgalarda halinde gelmiştir. Uzun bir analize girmeden, son iki yüz yılı kısaca tarayacak olursak şu dalgaları keşfetmek mümkün olur: 1789 Fransız Devrimi’nin bütün Avrupa’ya yayılması (bu dalga bir öncü şok olarak 1776 Amerikan Devrimi’ni de katmak mümkündür); Latin Amerika’da 19. yüzyıl başının kıta çapında anti-kolonyalist devrimleri; Avrupa çapındaki 1848 Devrimleri; 20. yüzyıl başında Avrasya Devrimleri (1905 Rusya, 1906 İran, 1908 Osmanlı, 1911 Çin); 1917 Rus Devrimi’nin Almanya, Macaristan, Finlandiya, İtalya, İskoçya ve kendi tarzında Türkiye’de yarattığı dalga; 1943’ten itibaren Avrupa’nın güneyini saran devrimci dalga; İkinci Dünya savaşı sonundan itibaren sömürge karşıtı devrimler; aynı dönemde Asya’da (Çin, Kore, Vietnam, kendi tarzında Hint alt kıtası ve bazı başka ülkeler) devrimin yükselişi; 1959 Küba Devrimi’nin Latin Amerika’ya yayılan etkileri; 1970’li yıllarda Hindicini ve Orta Amerika’da yaşanan bölgesel dalgalarda. Görüldüğü gibi bunların bazıları modern dünyanın sınırlarıyla örtüşür (örneğin 1848), kimileri neredeyse dünya çapındadır (İkinci Dünya Savaşı sonlarında yaşanan devrimci dalga), kimileri ise sadece bölgeseldir (1970’li yılların Orta Amerika Devrimi).

Dünya çapında son yaşanan devrimci dalga, 1960’lı yılların ortalarından

başlayarak 1970’li yılların ortalarına kadar devam eden büyük yükseliştir. Bu yükseliş, erken habercisini ABD’de 1960’lı yılların ilk yarısında yükselen siyahi harekette bulur; son ürünlerini ise 1979’da Nikaragua’da Sandinistaların iktidara yükselişiyle ve aynı yıl Polonya’da Solidarnosc hareketinin muazzam bir kitle hareketi yaratışıyla verir. (Yine aynı yıl zafere ulaşan İran Devrimi’nin bu dalganın bir parçası olarak ele alınıp alınamayacağı tartışmalı bir konu olduğu için burada zikretmekle yetiniyoruz.)

Bu devrimci dalganın bir noktasında, 1968’de özel bir gelişme olmuş, bir dizi ülkede (Fransa, Çekoslovakya, Vietnam, Meksika, Almanya, Japonya, Polonya, Türkiye vb.) önemli toplumsal mücadeleler yaşanmıştır. “1968” sadece bu toplumsal olayların yılı değildir; aynı zamanda 1970’li yılların ortalarına (ve bazı ülkelerde sonuna) kadar devam eden devrimci dalganın hem hızlandığı hem de daha önemlisi coğrafi olarak hızla yayıldığı yıl olmuştur. Tesadüfen değil: 1968’de yukarıda sayılan ülkelerin ilk üçünde yaşanan olaylar, dünyada o dönemde var olan üç tür ülkesinde (emperyalist-kapitalist ülkeler, emperyalizme bağımlı ülkeler, bürokratik olarak yozlaşmış sosyalizme geçiş ülkeleri) bütün siyasi ve toplumsal hareketlere örnek olacak kadar sarsıcı olaylardır. Coğrafi yayılma biraz da bunun etkisiyle olmuştur. Bu yüzden, 1968 bütün bu on yıllık sürenin simgesel adı olarak bugün hâlâ belleklerde yaşamaktadır.

Bütün bir dönemin ortak bellekte tek bir yıllla simgeleştirilmiş olması dolayısıyla bugün o tarih diliminin anlamını berrak bir biçimde kavramak zorlaşıyor. Biz bu yazıda, dar anlamda 1968 yılı ile geniş anlamda 1968’i birbirinden ayırarak kısa bir bilanço ve hatırlatma yapmayı hedefliyoruz. Aşağıda önce dünyada, ardından Türkiye’de yaşanan ve “1968” adıyla anılan olayların kısa ve zorunlu olarak şematik bir dökümünü vereceğiz. Amaç 1968’in 40. yılını geride bıraktığımız günlerde dünyanın neredeyse bütününde yaşanan bir devrimci dalga hakkında yaşananların bütünsel bir bilançosunu oluşturmak ve bu bilançonun Marksist hareketin belleğinde yerleşmesini sağlamaktır.

1. Dünyada 1968

Mayıs 1968 Fransa

“Gerçekçi ol, imkânsızı iste!” Bu cümle yaygın olarak Che Guevara’ya atfedilir. İçerdiği çelişkiyle var olan düzenin reddine işaret eden böyle bir cümlenin büyük asi Che’ye atfedilmesini anlamak mümkün. Ama burada unutulmuş bir şey var: Che Marksistti ve dolayısıyla tarih yapan insanın maddi koşulları göz önüne alması gerektiğine inanıyordu. Burada ise gerçekliğe

meydan okuyan bir yaklaşım görülüyor. Bu hayalci, hayalci olduğu kadar da devrimci slogan 68 Mayıs'ında Fransa'nın başkenti Paris'in duvarlarını hayal gücünün çiçekleriyle bezeyen nice slogandan biriydi. 68 Mayıs, ABD ve Avrupa'nın burjuva toplumlarında İkinci Dünya Savaşı sonrasında yirmi yıl hüküm süren muhafazakârlığın gençliğin yeni düşleriyle delik deşik olduğu bir hayal gücü isyanıdır. 68 Mayıs Paris'inin bir başka sloganı da "Bütün iktidar hayal gücüne!" idi.

Ama hayal gücünün böylesine canlanması için insanlığın kolektif olarak harekete geçmesi ve mücadele etmesi gerekiyor. Mayıs 68'de bütün toplumsal ilişkileri ve bütün yerleşik kültürel kalıpları sorgulayan gençlik bunu Paris'in ünlü kafelerinde yapmıyordu! Hayal gücü barikatlarda ve sokak savaşında, polisin gazına ve copuna karşı isyan etme cesaretini gösterenlerin zekâlarından ve duygularından fışkırıyordu. Başta ünlü Sorbonne ve Nanterre Üniversiteleri'nin öğrencileri olmak üzere, Paris'in ve Fransa'nın bütün üniversitelerinin öğrencileri, Mayıs 68'de sadece daha insani bir eğitim değil, baştan aşağı farklı, her şeyin sermayenin düzleştirici cenderesine göre kalıplaştırılmadığı, daha sahici insan ilişkilerine dayanan bir toplum talebiyle ayaklanıyorlardı. Üniversitelerdeki bu isyan o kadar sert mücadelelere, bunun yanı sıra o kadar gönül çelici düşlerin ifadesine yol açacaktı ki, Mayıs 68 hep bir öğrenci isyanı olarak hatırlanmıştır.

Tarihin en büyük genel grevi

Evet, 68 Mayıs bir öğrenci hareketi olarak başlamıştı. 2 Mayıs'ta Nanterre'in, 3 Mayıs'ta Sorbonne'un, sonra da öteki üniversitelerin öğrencileri boykota gitti. 6 Mayıs'ta Paris'te 20 bin öğrencinin katıldığı yürüyüş polisin taarruzuna uğrayınca barikatlar kurulmaya başladı. Polis baskısına tepki olarak liseliler de harekete katıldılar. 10 Mayıs'taki büyük yürüyüş yine polis saldırısına uğradı, sokak savaşları sabahlara kadar devam etti. Polisin gaddarlığı karşısında işçi hareketi de protestoya katıldı. 13 Mayıs'ta işçi sendikalarıyla öğrencilerin birlikte katıldığı bir yürüyüş bir milyondan fazla insanı bir araya getirdi. Artık devrimci bir dinamik başlamıştı. Öğrenciler Fransa çapında en az 400 "eylem komitesi" oluşturmuşlardı: kitle demokrasisi çiçekleniyordu. Ama 14 Mayıs'tan itibaren işçi sınıfı da bir destek güç olmaktan çıkarak mücadeleye boylu boyunca katılacaktı.

Mayıs 68 aynı zamanda tarihin en büyük ve en uzun genel grevine ve fabrika işgallerine tanık olmuştur. 14 Mayıs'ta üç bin işçiyle başlayan grev, 18 Mayıs'a geldiğinde bir milyon işçiyi, 22 Mayıs'a ulaştığında ise 9 milyon işçiyi etkisine almıştı. Bu işçilerden 4 milyonu aralıksız 18 gün grevde

kalmıştır! Grev ilan edilen fabrikaların önemli bir bölümü haftalarca işçiler tarafından işgal edilmiştir. Bir bütün olarak bakıldığında, grev bir buçuk aydan daha uzun sürmüştür. 1993'te yapılan ve yaklaşık 20 milyon işçinin katıldığı Brezilya genel grevi belki aynı anda greve çıkan işçi sayısı bakımından Fransa 1968'i geride bırakmıştır. Ama Brezilya'daki grev tek bir gün sürmüştür. 1968 Fransa genel grevi uzunluğu, dayanıklılığı ve bir fabrika işgalleri dalgasıyla güçlendirilmesi bakımından hâlâ **tarihin en büyük genel grevidir**.

İşte 68 Mayısına asıl devrimci karakterini veren budur. Fransa'nın İkinci Dünya Savaşı sırasında "ulusal kahraman" diye bellediği, 1968'te cumhurbaşkanı koltuğunda oturmakta olan General de Gaulle, öğrenciler polisle çatışıyor olduğundan değil, işçi sınıfı bu denli sarsıcı biçimde ayağa kalktığından dolayı grevin militanlığının doruğuna ulaştığı bir anda, 29 Mayıs'ta ülkeden kaçmıştır! Düşünün, bir ülkenin cumhurbaşkanı ülke sarsılırken gizlice ortadan yok oluyor, Almanya'da bir askeri üste (daha altı yıl önce Cezayir savaşı dolayısıyla darbe girişiminde bulunmuş olan) gerici Fransız generalleriyle ve belki de öteki emperyalistlerin temsilcileriyle görüşüyor. Devrimci krizin yarattığı tehdidin burjuvazinin temsilcilerince nasıl kavrandığının daha iyi bir ifadesi olabilir mi?

Mayıs 68'in bir dersi isyan ise, öteki dersi işçi sınıfı için siyasi önderliğin ne denli önemli olduğudur. Fransız burjuvazisini içine düştüğü bu çukurdan kurtaran, işçi sınıfı içinde sağlam bir örgütlenmeye sahip olan Fransız Komünist Partisi (FKP) ve onun kontrolündeki en büyük sendikal konfederasyon CGT olmuştur. Stalinizmin "barış içinde bir arada yaşama" dogması çerçevesinde kendi burjuva düzenine bağlı bir parti haline getirilmiş FKP ile CGT'nin "komünist" bürokrasisi, tarihin gördüğü en büyük genel grevi, "Grenelle Anlaşmaları" olarak anılan bir müzakere süreci sonunda bazı kırıntılar karşılığında çözmeyi kabul etmiştir. Stalinizmi sadece Sovyetler Birliği'nin belirli bir dönemine ait bir "yanlışlar" dizisi olarak görenler, bürokrasinin bütün dünya komünist hareketini tanınmaz hale getirdiğini anlayamayanlar için Mayıs 68'den öğrenecek çok şey vardır.

Geniş anlamıyla dünyada 1968

1968 denince dünyada akla önce Mayıs ayında başta Paris olmak üzere Fransa'da yaşanan olaylar gelir. Türkiye'de ise Haziran 68'in üniversite boykot ve işgalleri. Ama hiçbir sosyal ve politik hareket takvimlerin suni sınırlarına sığmaz. Eğer 68 sosyal mücadeleler tarihi açısından bu kadar önemliyse, bunun nedeni söz konusu olayların ötesinde, dünyanın, 1960'lı

yılların ortasından 1970'li yılların ortasına kadar büyük kitle mücadeleleriyle sarsılmış olmasıdır. Bu, dünyanın farklı koşullara sahip bölgelerinde farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır. Kapitalist ülkelerde işçi sınıfının, öğrenci gençliğin, başta ABD'de siyahiler olmak üzere ezilen ırkların ve halkların, kadınların, eşcinsellerin, kısacası bütün ezilen grupların kendi hakları için ayağa kalkmaları söz konusudur. Emperyalizm tarafından ezilen ülkelerde, başta Vietnam, Filistin ve çeşitli Latin Amerika ülkeleri olmak üzere, muazzam bir anti-emperyalist mücadele dalgasının yükselmiştir. Bürokratik olarak yozlaşmış işçi devletlerinde ise halk ve öğrenciler varolan rejime karşı başkaldırmışlardır.

1968'in Fransa olayları ile birlikte sembolik önem taşıyan öteki iki olayı Vietnam'daki Tet Taarruzu ile Prag Baharı'dır. İlki ABD emperyalizmi ve müttefiklerine karşı kahramanca bir bağımsızlık savaşı veren Vietnam halkının bir genel askeri taarruz ve devrim provasıdır. Ocak sonunda başlayarak Eylül ayına kadar devam etmiş, işgal güçlerine büyük kayıplar verdirmiş, savaşta bir dönüm noktası olmuş ve bütün dünyanın dikkatini Vietnam Savaşı'na çevirerek uluslararası planda savaş karşıtı hareketin muazzam boyutlara erişmesine yol açmıştır.

Prag Baharı ise Çekoslovakya'da Komünist Partisi'nin Alexander Dubçek yönetiminde ülkeyi Sovyet bürokrasisinin sultanından uzaklaştırma ve daha demokratik (ama bir yandan da daha piyasacı) bir rejime doğru hareket etme çabasını temsil eder. Çekoslovakya'da bahar aylarında başlayan bu mayalanma, Ağustos ayında "Doğu Bloku" diye anılan bürokratik işçi devletlerinin ortak askeri örgütü Varşova Paktı'nın tanklarının Prag'ı işgal etmesiyle bastırılacaktır. Ancak Prag Baharı, bürokrasinin bu toplumlar üzerindeki baskısına karşı isyanda önemli bir kilometre taşı olacaktır.

Böylece, Fransa 68 Mayısı, Tet Taarruzu ve Prag Baharı, emperyalist dünyada, emperyalizme bağımlı ülkelerde ("Üçüncü Dünya"da) ve bürokratik işçi devletlerinde kendi farklı yöntemleriyle 1968 yılını bir isyan yılı haline getiriyordu. Ama bütün bir dönem olarak alındığında 1968 bir dizi başka ülkede bir dizi farklı hareketin doğuşuna ve kimi hâlâ devam etmekte olan mücadelesine verilen addır. Şimdi bunları çok kısa bir biçimde ele alalım.

İşçi sınıfı mücadeleleri: 1968 ertesinde birçok ülkede onyıllardır görülmemiş düzeyde büyük işçi mücadeleleri patlak verdi. Bunların en önemlileri, İtalya'da, Arjantin'de ve Britanya'da yaşanmıştır. 1969'da İtalya'da yaşanan "Sıcak Sonbahar" adıyla bilinen mücadeleler, bütün bir genç işçiler kuşağının yüzünü sola dönmesiyle sonuçlanmanın yanı sıra Stalinist bürokrasinin işçi sınıfı üzerindeki hegemonyasını kırmış, 70'li yıllarda daha devrimci eğilimde bir İtalyan solunun doğmasına temel olmuştur. Arjantin'de 1969

Mayısında yaşanan *Cordobazo* ve *Rosario* diye bilinen olaylar, Cordoba ve Rosario kentlerinde işçi sınıfının gençlikle el ele ayaklanmasını temsil eder. Bu ayaklanmalar 1966'da kurulmuş olan askeri diktatörlüğün 1973'te yıkılmasına giden yoldaki ilk adım olmuştur. Britanya'daki 1972 başarılı madenciler grevi ise Muhafazakâr Parti hükümetinin yıkılışıyla sonuçlanmıştır.

Güney Avrupa'da bir devrimci kuşak: 1968 ile 1975 arası yıllar, Avrupa'nın güneyinde bulunan bütün ülkelerde ciddi bir devrimci mayalanma dönemi olmuştur. Bu dönemde Fransa (Mayıs 68), İtalya (1969 "Sıcak Sonbahar"), Yunanistan (1974'te "Albaylar Cuntası"nın devrilmesiyle sonuçlanan 1973 Politeknik ayaklanması), İspanya (Franco'nun ölümü ertesinde büyük işçi sınıfı mücadeleleri ve faşist diktatörlüğün devrilmesi) ve Türkiye (1968 ve sonrasında öğrenci mücadeleleri, 1970'te 15-16 Haziran büyük işçi isyanı, köylülerin toprak işgalleri ve "üretici mitingleri", Kürtlerin "Doğu mitingleri" vb.) ciddi kitle mücadeleleriyle sarsılırken Portekiz'de 20. yüzyıl Avrupası'nın son devrimi yaşanmıştır. 1974 Portekiz Devrimi çürümüş bir faşist rejime karşı bir askeri ayaklanma ile başlamış ama daha sonra demokratik bir devrimden bir proleter devrimine doğru bir sürekli devrim dinamiği içine girmiştir. Ancak, hem sol önderliklerin hatalı yönelişleri, hem de devrimcilerin yuvalanmış olduğu bir askeri birliğin yaptığı erken çıkış dolayısıyla 1975'ten itibaren sönümlenmiştir.

ABD'de toplumsal çalkantı: ABD, 1960'lı yılları büyük bir toplumsal çalkantı ile geçirdi. Önce ülkenin güneyinde o dönemde hâlâ katı ırk ayrımı ("segregation") kurallarına tâbi olarak yaşamakta olan siyahilerin "medeni haklar hareketi" ülkeyi 1960'lı yılların başından itibaren sarstı. Hareketin pasifist kanadı 1968'de bir suikasta kurban giden Martin Luther King Jr.'un adıyla özdeşleşmiştir. Hareketin devrimci kanadının manevi önderi, siyah İslami hareketten ayrıldıktan sonra devrimci Marksizme yaklaşan, enternasyonalist bir bakış açısıyla yüzünü Afrika siyahlarına da çeviren, Che Guevara ile temas içine giren Malcolm X'tir. Malcolm X 1965'te bir suikastte öldürülmüştür. En önemli devrimci örgüt ise 1966'da kurulan Kara Panter Partisi'dir. Medeni haklar hareketini, bir yandan Vietnam Savaşı karşıtı dev bir hareket önerken (Washington'da bir milyon insanın katıldığı protesto mitingleri) bir yandan da "Amerikan hayat tarzı"na karşı isyan içinde yeni kültürel biçimler yaratan ("hippie"ler veya "çiçek çocukları") öğrenci gençlik hareketi izlemiştir.

Latin Amerika devrimi: 1960'lı yıllar Latin Amerika'da Küba devriminin (1959) yarattığı ivme ve Che Guevara'nın örgütlenmesine katkıda bulunduğu kıta çapındaki devrimci hareket sonucunda, gerilla mücadelesinin damga vurduğu bir devrimci yükselişe sahne olmuştur. Guatemala'dan 70'li yılların ilk yarısında Arjantin'e, askeri diktatörlük altındaki Brezilya ve

Uruguay'dan Che'nin kendisinin hayatını yitirdiği Bolıvyaya birçok ülkede gerilla hareketleri doğmuştur. Kıta işçi sınıfının bu dönemdeki en büyük kitle hareketi ise (Arjantin'de Cordoba ve Rosario isyanlarının yanı sıra) 1970-73 arasında Şili'de Allende yönetimindeki Halk Birliği hükümeti döneminde, hükümetin uzlaşma politikalarının dışına taşarak devrimci bir durum yaratan Şili proletaryası ve yoksul köylülüğünün mücadelesidir. Bu mücadele hükümetin reformist stratejisi yüzünden büyük bir yenilgiyle sonuçlanmıştır.

Ulusal kurtuluş mücadelelerinin yükselişi: 1960'lı yıllar ve 1970'li yılların ilk yarısı çeşitli coğrafyalarda ulusal kurtuluş hareketlerinin yükselişine tanık olmuştur. Vietnam ve Küba'nın yanı sıra bir dizi Afrika ülkesinde (Kongo, Mozambik, Angola, Gine-Bissau vb.) sömürgeciliğe karşı savaş emperyalizmin duvarında ciddi çatlaklar yaratmıştır. Avrupa'da uzun süredir uykuya dalmış olan İrlanda, Bask ve Katalan ulusal kurtuluş hareketleri 1960'lı yılların sonu ve 70'li yılların başlarında yeniden canlanmıştır. Aynı şey Irak'taki Kürt halkı için de geçerlidir. En önemlisi, 1948'de İsrail tarafından vatanından kovulan Filistin halkının 60'lı yıllarda gerilla mücadelesi başlatması ve 70'li yılların ortalarına kadar çarpıcı eylemlerle dünyanın dikkatini bu vahim soruna çekerken bir yandan da sürgünde bir devletin çekirdeğini oluşturabilecek bir demokratik yapılanmaya gitmesidir.

İkinci dalga feminizmin doğuşu: 20. yüzyılın başında esas olarak kadınlara oy hakkı talebi etrafında doğan ama sonra uzun süre bir güneş tutulmasına uğrayan kadınların kurtuluş hareketi, 1968 döneminde feminizmin ikinci dalgası olarak yeniden doğmuştur. Dünya çapında yaşanan toplumsal ve siyasal mayalanma içinde devrimci erkeklerin dahi erkek egemen toplumun tutsağı olduğunu kendi deneyimiyle yaşayan mücadeleci kadınlar, son kırk yıldır dünya çapında toplumsal mücadelelere damgasını vuran feminist mücadeleyi başlatmışlardır.

Eşcinsellerin isyanı: Yüzyıllardır ağır bir baskı altında yaşayan eşcinseller, 1969'da New York'ta polisle günlerce çatışmaya girdikleri Stonewall İsyanı sonrasında cinsel tercihleri yüzünden gördükleri eziyete karşı mücadeleye başlamıştır. Hareket ülkeden ülkeye yayılarak günümüze kadar sürmüştür.

2. Türkiye'de 1968

Dar anlamıyla 1968 Türkiye'ye Fransa'dan bir ay sonra geldi. Mayıs 68'de Paris öğrenci eylemleri ve tarihin gördüğü en büyük genel grevle sarsılmıştı. Haziran 68'de sıra Türkiye üniversitelerine geldi. Başta İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) olmak üzere, Türkiye'nin üniversiteleri Haziran ayında büyük bir boykot ve işgal dalgası yaşıyordu.

Bunu Temmuz'da ABD Donanması'nın 6. Filosu'na bağlı askerlerin Dolmabahçe'den denize dökülmesi izledi. Eylül ayında Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın (TÖS) Devrimci Eğitim Şurası düzenlendi. Ekim ise Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde (ODTÜ) boykot ayıydı. Ama 1968, aynı zamanda Türkiye'de 1960'lı yılların başında ilk kıpırtıları görülen, 1960'lı yılların ikinci yarısında emekçi sınıfların ve ezilenlerin neredeyse tamamının hareketlendiği bir mücadelenin parçasıydı. Bu geniş anlamıyla 1968 ancak 12 Mart askeri müdahalesi döneminde yaşanan mücadelelerle sona erecekti. 1968, Türkiye'de sosyalizmin tarihi açısından bir dönüm noktasıdır. Bugün hepimiz doğrudan veya dolaylı olarak 1968'in çocuklarıyız.

Haziran 1968: Boykot, işgal, “öğrenci sovyetleri”

Türkiye'de öğrenci hareketi, özellikle 1965 yılından itibaren ciddi bir kabarma gösteriyordu. Bunun temelinde çeşitli etkenler yatıyordu. 27 Mayıs öncesinde Menderes hükümetine karşı isyan eden öğrencilerin, özellikle de 28 Nisan gösterilerinde öldürülen öğrencilerin anısı daha tazeydi. 1965'te Türkiye İşçi Partisi'nin oyların % 3'ünü alarak meclise Türkiye tarihinde ilk kez sosyalizm adına 15 milletvekili ile girmesi toplumun ilerici bütün insanlarında muazzam bir heyecan uyandırmıştı. 1965 aynı zamanda, sosyalist öğrencilerin sol Kemalizmin etkisi altındaki örgütlerin (TMGT, TMTF) içinden ayrışarak Fikir Kulüpleri Federasyonu'nda (FKF) örgütlenmeye yöneldikleri yıldır. Sosyalizm gençliği adım adım fethediyordu. Fransa Mayıs 68 olayları işte bu ortamda patlayıcı bir etki yarattı.

Haziran ayında Türkiye'nin çeşitli üniversitelerinde öğrenciler üniversite reformu talebiyle boykota gidiyorlar ve başta İstanbul Üniversitesi ve İTÜ olmak üzere çeşitli fakülteleri işgal ediyorlardı. Bu işgaller sırasında belki de en önemli gelişme öğrenci hareketinin örgütlenme tarzında görülecekti. Dünya çapında işçi hareketinde çeşitli devrimci durumlarda ortaya çıkan eylem içinde doğrudan demokrasi uygulaması, 1968 öğrenci hareketinin de benimsediği yaklaşım olacaktı. “Forum”lar bütün öğrenci kitlesini bir araya getirerek hareketin gidişatı üzerine herkesin özgürce sözünü söylediği ana karar organları oldu. Bunların yanı sıra çeşitli “boykot ve işgal komiteleri” günbegün yürütülecek işleri üstleniyordu. Bu komiteler bir “işgal komiteleri konseyi” yoluyla merkezileştiriliyordu. Burada bir bakıma bir öğrenci sovyetleri yapısı olduğu bile söylenebilir. İşgal boyunca bu komiteler ve konsey beslenmeden kültür ve propagandaya, Üniversite Reform Taslağı üzerine çalışmadan savunmaya her türlü işlevi üstlenecek, yani işgal sırasında üniversiteler çapında bir ikinci iktidar odağı olacaktı.

Üç hafta süren boykot ve işgal, ilerici öğretim üyelerinin de desteğiyle öğrencilerin üniversite reformu konusundaki taleplerinin dikkate alınacağı konusunda güvenceler verilmesi sonucunda kaldırıldı. Haziran'daki dalgayı Ekim ayında ODTÜ'deki boykot izledi. Yıl sonuna doğru, bugün artık varılmayan, devlete bağlı "yüksek okullar" da ve sayısı artmakta olan özel yüksek okullarda da öğrenciler radikalleşti ve eylemlere girişti. Özel okulların devletleştirilmesi bu okulların öğrencilerinin ve bütün öğrenci hareketinin talepleri arasına girdi. Nihayet, askeri okullar (harp okulları) öğrencileri de kervana katılmaya başladılar. 27 Mayıs'ta sol Kemalist cephede yer alan harp okulu öğrencileri arasında artık sosyalist fikirler de etkili olmaya başlamıştı.

Üniversite reformu, ilerici öğretim üyelerinin iyi niyetli çabalarına rağmen zamana yayılarak hasır altı edildi. Bu, öğrenci hareketinde giderek üniversitede bir değişikliğin yerine toplumda bir büyük dönüşümün gerekli olduğu fikrinin yayılmasına yol açtı. Eylül ayında TÖS'ün resmi eğitim şuralarına alternatif olarak düzenlediği Devrimci Eğitim Şurası'na FKF de katıldı. Çıkan sonuç çarpıcıydı: Şura, daha önce hakim olan "Eğitimde Devrim" şiarının yerine yeni bir slogan benimsemişti: "Devrim İçin Eğitim"!

Haziran boykot ve işgali işçi sınıfı üzerinde de etkiler bırakmıştır. Temmuz ayının başında Derby lastik fabrikasının işçileri de fabrikalarını işgal etmişler, öğrencilerin de destek olduğu bu eylem bir hafta sonra başarıyla sonuçlanmıştır. Benzer bir deneyim yıl sonuna doğru Kavel'de de yaşanmıştır.

Temmuz 1968: ABD askerlerinin denize dökülmesi

Türkiye 1968'ine aynı zamanda anti-empyralist kitle eylemleri damgasını vurmuştur. Türkiye'nin 1952'de NATO'ya katılmasından ve Kore Savaşı'nda ABD'nin yordakçılığını yapmasından sonra ABD Donanması'nın Akdeniz'deki 6. Filosuna bağlı gemiler 50'li yıllardan itibaren ikmal ve askerlere eğlenme olanağı sağlamak amacıyla İstanbul'a ziyaretler yapmaya başladı. Menderes döneminde hâkim olan ABD hayranı havada gayet iyi karşılanan ABD askerleri, 1960'lı yılların toplumsal mücadele ortamında gittikçe daha fazla tepki çekmeye başladı. 6. Filo'nun İstanbul'a gelişi, her defasında büyüyen protestolara ve gezmek eğlenmek için izinlerini karada geçiren ABD'li askerlere sataşmalara sahne olmaya başladı. 17 Temmuz 1968 günü, öğrenciler İTÜ yurtlarında Dolmabahçe önüne demirlemiş 6. Filo'ya karşı eylemleri hazırlamak için toplantı halindeyken polis yurdu bastı, birçok öğrenciyi yaraladı ve bu arada Vedat Demircioğlu'nu da pencereden attı. Demircioğlu bir hafta sonra kuşağının polis tarafından katledilen ilk öğrencisi olarak hayata gözlerini yumacaktı. Öğrenciler kızgınlık içinde Dolmabahçe'ye

inerek ABD’li askerleri denize döktüler. Bu, 6. Filo’nun İstanbul limanına demirlemesinde sonun başlangıcı olacaktı.

Öğrenci hareketinin anti-emperyalist eylemlerinde Dolmabahçe olayına benzer bir iz bırakacak bir başka olay Ocak 1969’da Ankara’da yaşandı. ABD’nin Vietnam Savaşı’nda bir özel harp görevlisi olarak önemli işler yapan Robert Kommer, 1968 sonunda Türkiye’ye büyükelçi tayin edilmişti. Vietnam halkının ABD emperyalizmine karşı verdiği mücadeleyi çok önemseyen öğrenciler, ilk günden itibaren bu tayini protesto etmeye başladılar. Ocak 1969’da Kommer ODTÜ rektörünü ziyarete gittiğinde büyükelçinin makam aracını ters çevirerek yaktılar.

1968: Faşist karşı-devrim de örgütleniyor

Türkiye İşçi Partisi’nin 1965 seçim başarısı, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nun (DİSK) 1967’de Türk-İş’in sınıf işbirlikçi sendikacılığına bir alternatif olarak doğması, FKF’nin kurulması ve gençliğin yüzünü sosyalist harekete dönmesi, Türkiye hâkim sınıflarını ürkütmüş ve bu hareketi engelleme yolunda bir takım önlemler almaya itmiştir. Burada iki ayaklı bir önleyici strateji söz konusudur. Bir yandan, “Ortanın Solu” çizgisi ve Ecevit aracılığıyla, yükselen işçi ve ezilenler hareketini CHP’ye kanalize etmek, bir yandan da faşist hareketin ve onun sokak çetelerinin güçlendirilmesi. 1968, anlamlı biçimde, aynı zamanda bu faşist çetelerin de yoğun biçimde örgütlenmeye başladığı yıl olmuştur. MHP yönetimindeki ilk “komando kampları” tam da 1968 yılında düzenlenmiş, faşist gençler burada ideolojik eğitimin yanı sıra dövüş teknikleri ve silah kullanma konusunda eğitim görmüşlerdir. Bu tarihten itibaren solcu gençlere aralıksız saldıracak bu faşist çeteler, 1970’li yıllarda derin devletle işbirliği içinde işledikleri kitlesel cinayetlerle Türkiye’yi örtülü bir iç savaş ortamına sürükleyeceklerdir.

Anlamlı biçimde karşı-devrimin en kanlı tepkisi yine 6. Filo’nun protesto edildiği bir günde patlak vermiştir. Başarılı Temmuz eyleminden sonra 1969 Şubat ayında 6. Filo yine İstanbul’a gelince devrimci gençler bir hafta boyunca eylemler düzenlemiş, bunu 16 Şubat günü Taksim Meydanı’nda bir kitle eylemiyle taçlandırmak istemişlerdir. İslamcı ve faşist bir grup öğle namazından sonra Taksim’i basarak polisin işbirliğiyle gençliğe saldırmış ve iki kişiyi öldürüp birçok öğrenciyi de yaralamıştır.

Türkiye’de geniş anlamda 1968

Yukarıda, dünya çapında 1968’in tek bir yıla sığdırılamayacağını, geniş

anlamıyla alındığında 1968'in, 1960'lı yılların ilk yarısından başlayarak 1970'li yılların ortalarına kadar süren, çok çeşitli toplumsal ve siyasal mücadeleleri içeren genel bir devrimci yükselişin adı olduğunu belirtmiştik. Aynı şey Türkiye için de geçerlidir. Dar anlamda 1968 yılı içinde olup bitenler, aslında 1960'lı yılların ilk yarısında başlayan ve 12 Mart rejimi esnasında yaşanan mücadelelerle sona eren bir dönemin yalnızca bir kesitidir. Bu dönem Türkiye'de bir devrimci mayalanma dönemidir. Başlıca özelliklerini kısaca özetleyelim:

İşçi sınıfının mücadeleciliğinde muazzam bir yükseliş: 1908 Jön Türk devrimi döneminden sonra büyük ölçüde durgun seyreden Türkiye işçi sınıfı hareketi, 27 Mayıs'tan sonra adım adım yükselmeye başlamıştır. 1961'de İstanbul Saraçhane'de sendikal haklar için yapılan büyük mitingi, birçok fabrikada (Kavel, Demir Döküm, Sungurlar, Paşabahçe, Derby vb.) yapılan grev ve direnişler izlemiştir. Bu yükselişin sonucu, 1952 yılında kurulmuş olan Türk-İş'in sınıf işbirlikçi sendikacılığında bir çatlak doğması ve 1967 yılında DİSK'in kurulması olmuştur. İşçi sınıfı bu dönemin sonlarına doğru, 15-16 Haziran 1970'te, DİSK'in sınıf mücadelecisi sendikacılığının tasfiyesi girişimlerine karşı İzmit ve İstanbul arasında on binleriyle sokağa çıkarak isyan etmiş ve bu tasfiyeyi engellemiştir. 15-16 Haziran, daha sonra gelen bazı çok önemli eylemlere (1989 Bahar Eylemleri, 1990-91 Zonguldak grev ve yürüyüşü vb.) rağmen hâlâ Türkiye işçi sınıfının en köklü ve en etkili isyanı olarak tarihteki yerini korumaktadır. Fransa'da Mayıs 68, öğrenci devrimciliğiyle işçi militanlığının bir bileşkesi olarak yaşanmıştır. Türkiye'de ise Fransız genel grevinin karşılığı olan 15-16 Haziran, iki yıl gecikme ile, 1970'te yaşanmıştır. (Aşağıda 15-16 Haziran olaylarına daha ayrıntılı olarak değineceğiz.)

Köylülerin toprak işgalleri ve “üretici mitingleri”: Geniş anlamıyla 1968, aynı zamanda üretici köylülüğün Türkiye tarihindeki en militan mücadelelerine tanık olmuştur. Ege ve Akdeniz bölgelerindeki toprak işgallerine ve sert mücadelelere, Türkiye'nin hemen her bölgesinde ürünlerinin değerlendirilmesi ve tarımsal destek politikaları konusunda talepler formüle eden üretici köylülüğün “üretici mitingleri” eşlik etmiştir. Bütün bu eylemlerde öğrenci gençlik köylülerin yanı başında olmuş ve ona ciddi bir destek sağlamıştır.

“Doğu mitingleri” ve DDKO: İki dünya savaşı arasındaki sayısız isyanın amansız biçimde bastırılmasından sonra uzun bir durgunluk dönemine giren Kürt halkı, 1960'lı yıllarda, biraz Irak Kürt hareketinin mücadeleleri, biraz da Türkiye'deki genel hareketlenmenin etkisi altında yeniden canlanmaya başlamıştır. TİP içinde sendikacılar ve aydınların yanı sıra üçüncü önemli

bileşeni oluşturan Kürtler, aynı zamanda 1967'den itibaren "Doğu mitingleri" düzenleyerek ve Devrimci Doğu Kültür Ocakları'nda (DDKO) örgütlenerek ciddi bir atılım yapmışlardır.

Kitlesel bir öğrenci hareketi: Öğrenci hareketi, 1965'te kurulan FKF'nin daha sonra Dev-Genç'e dönüşmesiyle toplumsal ve siyasi mücadelelerin tam ortasında yer almaya başlamış, bir yandan radikalleşirken bir yandan da kitleselleşmiştir.

Aydınların sola kayışı ve kültür devrimi: 1960'lı yıllara kadar Türkiye'nin "ilerici" aydınları esas olarak Kemalist ve aydınlanmacı idi. Elbette bir dizi aydın yeraltına itilmiş TKP'ye sempati duyuyordu, ama aydınların büyük kitlesi bir burjuva ilericiliğinin ötesine geçemiyordu. TKP'nin Stalinizmin etkisi altında Kemalizme destek vermesi, bu durumu pekiştirici bir rol oynuyordu. 1960'lı yıllarla birlikte gerek üniversite içinde, gerek yayın alanında, gerekse sanatta sosyalizm giderek hegemonik bir ideoloji haline aldı. 1970'li yıllara ulaşıldığında artık sosyalist olmak aydınlar için bir onur işareti haline gelmişti. 1968'le birlikte edebiyatta ve sanatta sol büyük bir ağırlığa sahip hale geldi. Şiirde Nazım Hikmet, romanda üç Kemaller (Yaşar Kemal, Kemal Tahir, Orhan Kemal), müzikte Ruhi Su, Aşık İhsani, Cem Karaca, 70'li yıllarla birlikte Timur Selçuk ve Zülfü Livaneli en sevilen isimler haline geldi. Tiyatroda Brecht pusula oldu, sinemada Yılmaz Güney dönemi açıldı. Düşünce hayatında daha önceki dönemde Kemalist aydınlanmanın ana beslenme kaynağı olmuş olan Batı klasiklerinin yerini Marksist klasikler ve çağdaş yazarlar aldı.

Sosyalizmin kitleselleşmesi ve karakter değiştirmesi: Cumhuriyet tarihi boyunca sosyalizm Türkiye'de yeraltındaki TKP şahsında ezilen, bastırılan, bir avuç kadronun dışına taşamayan bir ideoloji idi. 1960'lı yıllarla birlikte, özellikle TİP deneyimi ve 1965 seçim başarısı temelinde, sosyalizm ilk kez büyük kitlelere maloldu. Aynı zamanda, bu büyük mayalanma deneyiminin etkisi altında 1971 yılında kurulan THKP-C, THKO ve TKP-ML aracılığıyla sosyalist hareket pratikte devlete devrimci tarzda meydan okuyarak reformist gelenekten bir ayrışmaya tanık oldu.

Geniş anlamıyla 1968, bize Türkiye'de sınıf mücadelelerinin çok ciddi boyutlara ulaştığı dönemler yaşandığını öğretiyor. Bu mücadelecilik, daha sonra 12 Mart askeri müdahalesine rağmen 1970'li yıllarda bütün Türkiye sathına yayılacak bir büyük sınıf mücadelesinin tohumlarını atmıştır.

İşçilerin 1968'i: 15-16 Haziran

Bütün bu toplumsal mücadeleler içinde 15-16 Haziran 1970 olayları özel

bir önem taşır. Yukarıda da belirtildiği gibi, 1968'in en yoğun yaşandığı simge ülke olan Fransa'da öğrenci eylemleriyle işçi eylemleri iç içe geçmiştir. Oysa Türkiye'de (1968'de önemli bazı işçi eylemleri olmakla birlikte) 1968'in sınıf mücadeleleri ayağının doruğu iki yıl gecikme ile yaşanmıştır. Bu yüzden, bizim için 1968'in esas anlamı “geniş anlamda 1968” olduğundan, 15-16 Haziran'a kısaca da olsa ışık tutmaya çalışacağız.

15-16 Haziran 1970'te Türkiye işçi sınıfı, tarihinin en görkemli ve en önemli eylemini yaptı. İki gün boyunca sokakları doldurdu, düzene başkaldırdı, Türkiye'yi sarstı. Kendisinden sonra birçok büyük eylem yaşanmasına rağmen (1 Mayıs 1977, 1989 Bahar Eylemleri, 1990-91 büyük Zonguldak grevi ve yürüyüşü vb.), 15-16 Haziran işçi sınıfı mücadelesinin en önemli olayı olarak kalmaya devam etti. Bu büyük eylem Türkiye işçi sınıfının mücadele belleğinden hiçbir zaman silinmemelidir.

15-16 Haziran'a giden somut yol, patron partilerinin 1967'de kurulmuş olan ve Türk-İş'in devlet emrinde sınıf işbirlikçisi sendikacılığının karşısında sınıf mücadelesinin örgütlenmesini temsil eden DİSK'in ezilmesi için hazırlanan sendikalar yasası tarafından döşenmişti. Dönemin Demirel başkanlığındaki Adalet Partisi (AP) hükümetinin çalışma bakanı Seyfi Öztürk, Türk-İş'in 11 Mayıs'taki kongresinde “DİSK'in çanına ot tıkamak” anlamına gelecek sözler söylemişti. Ardından sendikalar yasası hızla gündeme getirildi ve 15-16 Haziran öncesindeki günlerde meclisteki iki büyük parti olan AP ve CHP'ye mensup milletvekillerinin oylarıyla kabul edildi. Yasa bir sendikanın Türkiye çapında faaliyet gösterebilmesi için o işkolundaki işçilerin üçte birini örgütlemesini şart koşuyordu. Bu son derecede anti-demokratik hüküm, henüz yeni gelişmeye başlamış DİSK'i boğmak, Türk-İş'e sendikal tekel vermek anlamını taşıyordu.

Yasa meclisten yeni geçmişken, 14 Haziran günü DİSK Genel Temsilciler Meclisi'ni topladı. DİSK'e bağlı bütün sendikaların genel merkez ve şube yönetim kurullarının ve işyeri temsilcilerinin doldurduğu bir salonda ertesi gün fabrikalarda durumu işçiye anlatmayı amaçlayan toplantıların sonrasında kısa yürüyüşler yapılması kararı alındı. Ama 15 ve 16 Haziran günleri işçiler fabrikalarından bir çıktılar, pir çıktılar. Verilen rakam 70 binden 150 bine kadar değişmekle birlikte, İstanbul-İzmit sanayi bölgesi tam anlamıyla işçilerin hâkimiyetine girdi. İzmit-Gebze-Kartal hattındaki fabrikaların işçileri İzmit-İstanbul karayolunu işgal altına aldılar. Kadıköy Kurbağalıdere'de askerle karşı karşıya geldiler, barikatları aştılar. Sarıyer-Levent-Şişli hattındaki işçiler, şehrin merkezine doğru yürüdüler. Bakırköy-Topkapı-Gaziosmanpaşa-Eyüp-Silahtarağa hattı da üçüncü öbeği oluşturdu. Gösteri yapan işçiler DİSK üyelerinden ibaret değildi. Bazı anlatımlara göre, Türk-İş üyesi işçilerin sayısı

daha bile kabarıktır. Bu, işçi sınıfının kitlesel bir ayaklanmasıydı.

Devlet, işçileri Haliç üzerindeki köprüleri kapatarak, Avrupa ve Asya yakaları arasında vapur ve motor seferlerini iptal ederek, işçilerin üzerine ateş açarak, Birinci Ordu Komutanı ve İçişleri Bakanı aracılığıyla iki ayrı toplantıda DİSK yöneticilerini tehdit ederek, bunların hiçbiri yetmeyince sıkıyönetim ilan ederek durdurabildi. Olaylarda dört kişi öldü, yüzlerce kişi tutuklandı, daha da büyük bir sayıda işçi işten atıldı.

Bugün 15-16 Haziran'dan çıkan genel sonuçları şöyle özetleyebiliriz:

- 15-16 Haziran, kitlesel mücadelenin en zor koşullarda dahi kazanabileceğini gösterdi. Mecliste neredeyse oybirliği ile kabul edilmiş bir yasa, 15-16 Haziran'ın yarattığı korku ile Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildi. 1970'li yıllarda sınıf mücadelesinin görkemli yükselişi ve DİSK'in örgütlü gücünün büyümesi 15-16 Haziran eylemi sayesinde.

- Solda 15-16 Haziran genellikle bir “direniş” olarak anılır. Oysa bu olaylar basit bir direnişten öte bir şeydir. Direniş bir savunmayı ifade eder. Evet, 15-16 Haziran'da işçi sınıfı burjuvazinin bir saldırısına karşı kazanılmış mevzilerini savunmak için yola çıkmıştır. Ama iş bununla kalmamış, işçi sınıfının devletle, bütün kurallara meydan okur biçimde karşı karşıya gelmesi sonucunu doğurmuştur. 15-16 Haziran elbette iktidarı ele almak için düzenlenmiş bir silahlı ayaklanma değildir. Ama işçi sınıfının **yarı-kendiliğinden bir silahsız ayaklanmasıdır.**

- Ayaklanma işçi sınıfının içinde devrimci bir önderlik mevcut olsaydı çok farklı bir mecraya girebilirdi. Böyle bir partinin yokluğunda erkenden çözülmüştür.

- Ama bu ayaklanma sayesinde ki işçi sınıfı siyasetin merkezine oturmuş, 70'li yıllarda sağlam mevzilerden hareketle mücadele edebilmiştir.

- DİSK işçi sınıfının burjuvaziden ve devletten bağımsızlaşma atılımının cisimleşmiş haliydi. 12 Eylül 15-16 Haziran'ı yenilgiye uğratmak üzere yapılmış bir darbeydi ve sendikal harekette bu bağımsızlığı ortadan kaldırdı. Bugün işçi sınıfı bu görevle bir kez daha karşı karşıyadır.

- 15-16 Haziran aynı zamanda DİSK'in sınırlarını da ortaya koymuştur. DİSK yönetimi kendi harekete geçirdiği işçi sınıfının bu militanlığından ürkmüş ve işçileri geri çekilmeye çağırmıştır. DİSK deneyimi gelecek için büyük bir mirastır. Ama bu deneyimin neden yenildiğini de sormak kaydıyla.¹ Burada bürokrasinin sol kanadının belirli bir dönem ilerici bir rol oynasa bile, belirleyici anda mücadelenin önünde bir fren rolü oynayacağı gerçeği bir kez

¹ Bu konu *Devrimci Marksizm* sayfalarında daha önce ele alınmıştır. Bkz. Cenk Ötküner, “İşçi Sınıfı, CHP ve Stalinizm: 1970'lerde Türkiye İşçi Hareketinin Yükselişi ve Düşüşü”, *Devrimci Marksizm*, sayı 5, Kış 2007-2008.

daha ortaya çıkmıştır.

Sonuç

Bu yazının amacı, dünyanın ve Türkiye'nin belleğine kazınmış olan 1968'in esas anlamının yakın tarihte dünya çapında yaşanmış olan ve Türkiye'nin de içinde onurlu yerini aldığı büyük bir devrimci dalganın adı olduğunu ortaya koymaktı. Devrimci dalgaları tanımak, incelemek ve bunlardan dersler çıkarmak Marksizm için büyük önem taşır. Çünkü bu dalgalarda toplumların yaşadığı çelişkiler, özlemler, dinamikler bir bütün olarak, yaşayan, somut biçimler altında ortaya çıkar. Yani **devrimci dalgalar devrimin laboratuvarıdır**. Devrimin teorileştirilmesi için gerekli olan ampirik malzemeyi sunan hammadedir. Özellikle bize yakın son büyük dalga olan 1968'in incelenmesi, bize gelecekte devrimlerde yaşanacak dinamikler hakkında önemli ipuçları sağlar.

Bu anlamda 1968 zengin deneyim ve derslerle doludur. Dünya çapında devrimci dinamiklere yol açan çelişkilerin ne kadar zengin ve çeşitli olduğunu ortaya koyar. Vietnam'daki ulusal bağımsızlık ve yoksul köylü mücadeleleri sorunundan Fransa'da gelişmiş kapitalist toplumlarda yaşanan günlük hayat sorunlarına kadar sayısız çelişkiyi somut biçimde cisimleştirir. Daha önceki devrimci dalgaların 1968'de kendini **tekrar eden** yönlerini de, eski dalgalara göre 1968'de **yeni olan** boyutları da dikkatle incelemek, bize gelecekte devrimin dünya çapında ve Türkiye'de yürüyeceği yol konusunda son derecede değerli bir bilgi hazinesi sağlayacaktır. Elbette dünyanın o günden bu yana kat ettiği yolu da hesaba katarak.

1968 hiç kuşkusuz kendini tekrarlamayacaktır. Ama 21. yüzyılın yeni dalgasının 1968'den alacak çok dersi olacaktır.

Sönen İşçi Devleti Mi, Sönmeyen Revizyonizm Mi?*

Serhat Kerim

Devrimci Marksizm dergisinin Mayıs 2006 tarihli sayısında Cenk Ötküner yoldaşın Stalinist TKP önderliğinin Marksizmde devlet konusuna dair tartışmalarına bir müdahalesi yayınlandı.

Cenk yoldaş yazısında Stalinist TKP önderliğinin sosyalizm ile proleterya diktatöryasını eşitleyerek Stalinist bürokrasinin ayrıcalıklı ve karşıdevrimci bir tabaka olarak durumunu gizlemeye çalışan karşıdevrimci “tek ülkede sosyalizm ve emperyalizm ile birarada varolma” teorisine dayanan mantığını hedef almakta ve işçi demokrasisini savunmaya çalışmaktadır.

Bu yazının Marksist kuramı tahrif eden karşıdevrimci Stalinist ideoloji karşısında devrimci bayrağın yükseltilmesi amacını taşıdığına yürekten inanıyor ve bu amacı can-ı gönülden destekliyorum. Fakat yoldaşın aşağıda özetleyeceğim 12 farklı tez halindeki görüşlerinden 5 tanesinin doğrultusunun yazarın amacından bağımsız olarak Trotskizmin revizyonuna hizmet ettiğine inanıyorum.

* Okuduğum her satırında bana Trotskist olmayı yeniden öğreten ustam Nahuel Moreno'ya.

Şimdi Ötküner'in görüşlerini aktarmak istiyorum.

Kimseyi alıntıya boğmak istemediğim için Cenk yoldaşın fikirlerini tezler şeklinde, katıldığım 7 adet ve katılmadığım 5 adet tez olarak özetlemek istiyorum (tezlerin formülasyonu bana aittir, dolayısıyla özetlemeden kaynaklanan olası hatalar da tamamıyla benimdir).

Katıldığım tezler:

1. Proletarya diktatörlüğü, tarihte ilk kez çoğunluğun yönetimidir ve esas amacı, sınıfları ortadan kaldırmak ve sınıfsız topluma geçmektir.

2. İşçi devletinde sınıf mücadelesi tüm şiddetiyle sürecektir ve burjuvazi üzerindeki baskı sürekli arttırılmalıdır; dünya devriminin henüz gerçekleşmemiş olduğu şartlarda işçi sınıfının emperyalist müdahalelere karşı devlete ihtiyaç duyacağı açıktır.

3. İşçi devleti karşıdevrimcileri bastırmak için bir araçtır ve bir özgürlük aracı değildir.

4. Proletarya parçalanmış burjuva devlet mekanizması yerine kendi aygıtını yani sovyetleri geçirmelidir.

5. Proleter diktası altında sınıflar varlıklarını sürdürdükleri için devlet sınıf hakimiyeti işleviyle var olacaktır.

6. Toplumun işçi devletine katılma süresini belirleyecek olan üretici güçlerin gelişmişliğinin seviyesi ve dünya devriminin ilerlemesidir.

7. Sovyetler Birliği'nde proletarya diktatörlüğü, dünya devrimine yol açarak, sınıfların ortadan kalkmasına doğru meyil edeceği yerde, Stalinizm önderliğinde -bürokrasinin çıkarları temelinde- bürokratik diktatörlüğe yönelmek zorunda bırakılmıştır.

Katılmadığım tezler:

8. İşçi devleti, devlet kategorisi altında burjuva devletine göre öz olarak değil şekil yönünden bir değişikliği ifade eder.

9. Proletarya iktidarı döneminde devlet sönmeye başlamalıdır.

10. Geçiş devleti üzerine tartışmaların Lenin'in *Devlet ve Devrim*'deki çerçevesine sadakatle bağlı kalınmadan sürdürülmesi revizyon hamlesidir ve hatadır.

11. Paris Komünü bir proleter diktasıdır.

12. Devrimci Marksistleri Stalinistlerden ayıran temel nokta, devletin sönmümlenmesi lehinde çalışmaya başlamalarıdır.

Tezleri tartışmaya geçmeden önce tartışmanın ana konusu olan işçi devletini ve onun bir araç olarak dünya proletaryası için önemini tanımlamak istiyorum.

Öncelikle şu soyut devlet kavramını yeryüzüne indirelim diyorum. Ben somut tecrübeler üstünden tanımlamadan soyut anlamda işçi devletini tartışmanın bir anlamı olduğuna inanmıyorum ki metod olarak bence devrimci bir metod da değil.

Emperyalist kapitalist çağda Marksizmin tanımladığı 2 tip devlet var: işçi devleti ve burjuva devleti. Biz işçi devletini tartışacağız.

Nedir işçi devleti? Bir işçi devletinin özü, insanlığı ve doğayı yok etmeye programlanmış olan emperyalist kapitalizmin ortadan kaldırılması yolunda işçi sınıfının toplumda politik iktidarı ele geçirmesi ve dünya devrimi görevini ifa edebilmek için burjuvaziye mülksüzleştirmek ve tüm ayrıcalıkları ortadan kaldırmak için iktidarını sömürücü azınlığa karşı zorla uygulamasıdır.

Devrimci bir işçi devletinin biçimsel tezahürü devrimci Trotskist partinin önderliğinde işçi demokrasisinin hakim olduğu devrimci sovyetlerin iktidarı, emperyalist kapitalist karşıdevrimci burjuvazinin mülksüzleştirilmesi için en önemli üretim araçları ve banka sisteminin işçi iktidarı tarafından devletleştirilmesi, açlığın kaynağı kapitalist piyasa anarşisini ilga etmek için sovyet iktidarı tarafından merkezi ekonomik planlamanın gerçekleştirilmesi, emperyalist sömürü düzenine karşı dış ticaretin devlet tekeline alınması ve tüm bu devrimci kazanımları yok etmek için tetikte bekleyen (ya da saldırıya geçmiş olan) emperyalist karşıdevrimi bertaraf etmek için işçi milisleri tabanına dayanan devrimci kızıl ordudur.

Proletaryanın devrimci diktatörlüğünü bir koşucuya benzetirsek devrimci Trotskist parti koşucunun beyni ve işçi demokrasisi ise kanıdır; devrimci sovyetler damarlarıdır. Üretim araçlarının ve finans sisteminin kamulaştırılması ile dış ticaretteki devlet tekeli omurgasıdır. Emperyalist karşıdevrim karşısında onu koruyan ve yaşamasını sağlayan kızıl ordu nefesidir; Trotskist 4.enternasyonal antrenörü ve tek can yoldaşdır. Ama en önemlisi koştuğu istikamettir: dünya devrimi.

Bir devrimci işçi devleti, dünya proletaryasının dünya devrimi görevini ifa etmesi için Trotskist 4.enternasyonal ile beraber sahip olduğu en önemli silahlardır. Karşıdevrimci Stalinist bürokrasiyi on yıllarca bu kadar güçlü kılan temel sebep, böylesi güçlü bir silahı dünya devriminin elinden alıp kendi

çıkarları için ve emperyalist karşıdevrimci burjuvazinin aktarım kayışı olarak ona hizmet etmek üzere onunla uzlaşmak için kullanmış olmasıdır.

Burada Cenk yoldaşın ilk 3 tezini birarada değerlendirmek ve tez tartışmasına geri dönmek istiyorum.

Cenk yoldaşın sıraladığım ilk 3 tezi Komintern'in devrimci dönemindeki ilk 4 kongresinde aldığı pozisyonlarıyla aynı doğrultadır.

Komintern, 1. Kongre'deki "21 Katılma Koşulu"nda emperyalist kapitalizm çağında sınıf mücadelesini iç savaş aşamasında olarak tarif etmektedir. Bunun anlamı, beyaz terörü ve emperyalist karşıdevrimi haritadan çıkarmanın yolunu şaşıracağıdır.

Komintern, 2. Kongre'deki "Komintern'in Başlıca Görevleri" metninde proleter iktidarını "proletarya ile burjuvazi arasındaki sınıf mücadelesinin en belirleyici ve en devrimci biçimidir" sözleriyle tanımlar ve siyasal iktidarın proletarya tarafından ele geçirilmesinin proletaryanın burjuvaziye karşı olan sınıf mücadelesini kesintiye uğratmak şöyle dursun tam tersine onu daha geniş, daha keskin ve acımasız kılacağını ifade eder. Bu yüzden Komintern aynı metinde proleter diktasını "proletarya hükümetinin ve savunmasının tüm devlet sistemiyle güçlendirilmesi" olarak tanımlar.

Cenk yoldaşın 4. tezi de ortodoks Trotskist çizgide konuşlanmıştır fakat ben 2. ve 4. tezlerin 9. tez ile tezat içinde olduğuna inanıyorum.

Proleter iktidarı bir çoğunluk diktasıdır ve tarihte ilk defa Sovyet Rusya'da yaşanmıştır. İşçi demokrasisine dayalı sovyetlerin Bolşevik Partisi önderliğindeki iktidarı bence burjuva devletinden şeklen olduğu gibi öz olarak da farklıdır. Nasıl devrimci bir Trotskist parti, bir burjuva partisinden sadece şekil olarak farklı değilse, işçi devleti de burjuva devletinden öz olarak da ayrıdır. Öz olarak farklı olmasını sağlayan nitelik, işçi devletinin bir sınıfın diğerini sömürmesi için örgütlenen bir araç değil emekçilerin dünya çapında diktasını kurmak için bir araç olmasıdır.

Sovyet rejimi yeni bir tip devlettir ve "burjuvazisiz burjuva devleti" değildir; işçi devleti dünya devrimi için proletaryanın dünyanın bir noktasında yeni bir araç ve asıl önemlisi yeni bir üs elde etmesidir. Tekrar söylüyorum, işçi devletini nitel olarak burjuva devletinden ayıran onun dünya devrimi için bir araç niteliğindeki bir çoğunluk diktası olmasıdır.

Buradaki hata benim açımdan bir işçi devletini sadece ulusal burjuvaziye baskılamak için zorunlu bir aygıt olarak görmekten ileri geliyor, bunun ulusal Trotskist zihniyetin bir ürünü olması kuvvetle muhtemeldir. İşçi devletini

sadece ulusal planda tartışmak az sonra inceleyeceğimiz aşamalar ve sönüm-
lenme konusunda da revizyonist bir tutuma yol açarak karşımıza çıkmaktadır.
Bu tutum 5 ve 6 nolu ortodoks Trotskist tezler ile 10 numaralı revizyonist tez
arasındaki karşıtlıkta kendini göstermektedir.

Cenk yoldaş, 5 ve 6 nolu tezlerinde sınıflar varoldukça baskı aygıtı olarak
devletin varlığını sürdüreceğini ve bunun süresinin üretici güçlerin gelişmişli-
ği ile dünya devrimine bağlı olduğunu ifade ederken Stalinistleri 10 numaralı
tezinde proler iktidarı altında devletin sönümlenmesine karşı olmakla eleştir-
mektedir.

Komintern, 2. kongre metinlerinden Komintern Platformu'nda "burjuva-
zinin direnişi kırıldığı, bu sınıf mülksüzleştirilip bir emekçi kitle haline ge-
tirildiği ölçüde proletaryanın diktatörlüğü ortadan kalkacak, devlet ölecek,
toplumsal sınıflar da onunla birlikte yok olacaktır" demektedir.

Emperyalist kapitalist burjuvazinin direnişini kırmanın tek yolu vardır:
dünya devrimi. Dünya devrimini, bir diğer deyişle yeryüzündeki tüm ül-
kelerde politik iktidarın işçi sınıfı tarafından ele geçirilmesini ifa etmeden
emperyalist karşıdevrimci burjuvazinin direnişi kırılmayacaktır. Dolayısıyla
Trotskist 4. Enternasyonal dünya devrimini tamamlamaksızın toplumsal sı-
nıflar yok olmaya başlamayacaktır. Ancak emperyalizm tüm dünya ölçeğinde
yenildikten sonra devrimci Trotskist parti devrimci işçi devleti içinde ve işçi
devleti de komünist toplum içinde erimeye yüz tutacaktır.

Dünya devriminin kazandığı bir üs olan devrimci bir işçi iktidarındaki
aracı olan devleti dünya devrimini, emperyalist karşıdevrimi, olası iç savaşı
şemanın asli unsuru olarak hesaba katmadan hele de ulusal planda tartışmak
kasıtlı değilse saflıktır. Cenk yoldaşın komünizme dair savunduğu aşamalar
ve sosyalizm ile komünizm arasında çizdiği farka tamamıyla katılıyorum fa-
kat yoldaşın proleter iktidarına dair hatası aşıkardır: emperyalizm kapitalist
burjuvazinin iktidarı tüm emperyalist metropollerden temizlenmeden işçi
devletinin yok olmasını sönümlenmeye başlamasını tartışmak anlamsızdır, bu
dünya devriminin tamamlanmasından sonrasına ait bir görevdir. Mühim olan
öncelikle işçi devletinin emperyalizmi yok etmesi üstünden tartışmaktır.

Devrimci bir işçi devletinin hedefi toplumsal sınıfları ve ulusal sınırları
ortadan kaldırmaktır, doğru; sınıflar ancak dünya devrimi ile ortadan kalkma-
ya başlayabilir, doğru; dünya devrimi ancak güçlü devrimci proleter araçlarla
olur, doğru; o zaman işçi devleti de güçlü olacaktır, o baş doğru.

Devrimci proleter devleti, tarihte ilk defa çoğunluğun sömürücü azın-

lık üstünde hakimiyetinin ifadesidir ki bu anlamda sahip olunan en devrimci araçtır. Bu aracı kullanmayı erken bırakırsak işimiz yarım kalır, ulusal çaptaki devrimi dünya devrimine tamamlayamayız.

O zaman düşmana karşı sahip olduğumuz en önemli iki araçtan (Trotskist 4. Enternasyonal ve devrimci işçi devleti) birisini durup durduğu yerde güçsüz bırakıp mezarını kazmaya, sönümlenmesi için çalışmaya nasıl başlarız?

Başlarız ama ancak dünya devriminden sonra başlarız. Ondan önce yapılacak herşey devrimci diktatörlüğün bekası, güçlenmesi, devrimci bir tarzda, sürekli seferberlik temelinde dünya devrimi için inşa edilmesi, emperyalist karşı-devrimin ve beyaz terörün olası iç savaşta bertaraf edilmesi için olacaktır.

Bu noktada komünist topluma doğru ille de bir şema yapmak gerekirse şu şekilde bir özet yapabiliriz:

1. Trotskist enternasyonalin ve ulusal devrimci Trotskist partilerin inşası
2. Ulusal çapta politik iktidar(lar)ın ele geçirilmesi
3. Dünya devrimi tamamlanana kadar devrimci işçi devletlerinin var gücümüzle inşası ve güçlendirilmesi
4. Emperyalist metropol ülkelerin tamamında iktidarın alınması ve dünya devrimi
5. Sınıfların yok olmaya başlaması ve Trotskist partinin politik aygıt olarak işçi devleti içinde erimeye başlaması, proleter devletin politik aygıt olarak sönümlenmeye başlaması
6. Sosyalist aşamaya geçilmesi ve politik baskı aygıt olarak devletin yokoluşu
7. Üretici güçlerin gelişmişliği temelinde komünist aşamaya geçilmesi ve iktisadi bir aygıt olarak da devletin tamamıyla ortadan kalkması.

Bu şemadan çıkarılacak sonuç açıktır: proleter iktidarı, ulusal çaptaki işçi devrimi ile başlar ve güçlenir; iktidarın zayıflaması ise ancak dünya devrimi ile başlar. İktidarın zayıflaması açısından doğrusal bir gelişme söz konusu olamaz. İşçi devleti de bizim bir aracımızdır ve tıpkı Trotskist parti gibi bunu da inşa etmeliyiz.

Sadece Komintern'in Moskova'da konuşlanmış olması bile bir işçi devletin ne kadar önemli olduğuna işaret eder; proletarya başka nerede nasıl böyle bir devrimci aygıtı yaşatabilirdi ki?

12 numaralı tezi ve Cenk yoldaşın aldığı revizyonist pozisyonların köke-

nini tartışmadan önce 10 ve 11 numaralı tezleri ele almak istiyorum.

Cenk yoldaş Stalinist TKP önderliğini işçi devleti tartışmasında *Devlet ve Devrim*'in çerçevesine bağlı kalmamakla eleştirmekte ve bu çerçevenin dışına çıkmayı revizyonizme yönelik hamle olarak ele almaktadır.

Devlet ve Devrim'in yazarı olan Lenin'den bahsederken nasıl bir Lenin'den bahsediyoruz ona bakmak istiyorum önce: henüz Rosa Luxemburg'ların katlini görmemiş, devrimci iktidarı beyaz teröre karşı savunmak için verilen savaşta yüzlerce Bolşevik işçi militanın canını vermesine şahit olmamış, NEP'i ilan etmek zorunda kalmamış ve herşeyin diktatörlüğün bekasına tabi olduğu yaşamamış bir Lenin'den bahsediyoruz.

Ben iç savaşı kazanan, Komintern'i kuran ve devrimci sovyet iktidarını pekiştiren Lenin ile yukarıda anlattığım Lenin arasında dağlar kadar fark olduğuna inanıyorum. Tek devrimci olan gerçektir ve insan bilincini gerçekler, tecrübeler ilerletir. 1844'teki Marx ile 1884'teki Marx aynı olabilir mi? Mümkün mü böyle bir şey? *Devlet ve Devrim*'i yazan Lenin ile emperyalist karşıdevrime karşı çarpışan Lenin aynı olabilir mi? Onca nicel tecrübenin Lenin'in bilincinde nitel bir sonucu olmadığını düşünmek saflıktır bence, eğer kasıtlı değilse. Herşey dünya devriminin ihtiyaçlarına ve devrimci sovyet iktidarının bekasına tabidir, alınacak önlemler Trotskist ilkelerimizin ve stratejilerimizin gerektirdikleri dışında asla önceden bir forma sokulamaz.

Paris Komünü'ne dair olan tartışmaya ise derinlemesine girmek istemiyorum fakat 30'ların sonunda Fransız Trotskistlerinden *La Commune* grubuyla yaptığı tartışmada Paris Komünü'nün işçi devleti olduğunu reddeden Trotskiy'in pozisyonunu hatırlatmak istiyorum.

Son tez olarak 12 numaralı tezi incelemek istiyorum.

Cenk yoldaş, bu tezinde devrimci Marksistleri (Trotskistleri) Stalinistlerden ayıran temel nokta olarak Trotskistlerin işçi devleti çatısı altında işçi demokrasisini savunması olarak göstermekte fakat bunu da devletin sönmesi için çalışmamız şeklinde ifade etmektedir.

Ne vahimdir ki 2008 yılında, Trotskist 4. Enternasyonal'in kuruluşunun 70. yılında, Türkiye Trotskizmi için uzun yıllar emek harcamış bir devrimci hala Trotskizmi Mandelist revizyonist bir açıdan tanımlamaktadır. Bu herşeyden önce ortodoks Trotskistlerin bir hegemonya hatasıdır.

Bu tartışmanın önemi aslında Trotskizmin algılanmasındaki farktır. Trotskizmi Stalinizmden ayıran temel nokta, Trotskizmin tek devrimci akım olmasıdır.

İster resmi komünist partiler isterse de aşırı-sol küçük burjuva hareketler ile kendini ifade etsin, proletaryanın devrimci sürekli seferberliğine ve sürekli devrime karşı olan tüm Stalinist, Maoist, Kastrocu vb. parti ve örgütler doğrudan veya dolaylı olarak karşı-devrime hizmet ederler, işçi devrimine değil. Eskaza böyle olmasalardı dünya sanırım şu an böyle olmaz ve biz de Trotskist olmazdık.

Trotskizmi var eden nedir? Neden Trotskizm var? Stalinistler işçi demokrasisine karşı oldukları için mi? Hayır, yüz binlerce kere hayır. Trotskizmi Stalinist karşıdevrimci bürokrasiye karşı sadece işçi demokrasisi savunusu üzerinden tarif etmek yani biçim üstünden tanımlamak dehşet bir yanıştır.

Bizi Stalinistlerden ve karşıdevrimin sol içindeki diğer ajanlarından ayıran işçi sınıfının bağımsızlığını, dünya devrimi görevinin ifasını, işçi devletlerinin bekaasını canı pahasına savunan tek devrimci Marksist akım olmamızdır. Verdiğimiz canları, Martin Monat'ları, Marcel Hi'leri, karşıdevrimci Stalinistlerin elinde can veren Çinli ve Vietnamlı Trotskistleri, Simon Bolivar Tugayları'nı unuttuğumuz veya hergün tekrardan hatırlamadığımız sürece demokratist revizyonizmin virüsü devrimci Trotskist kanımızda daha uzun süre dolaşıyor olacak, orası belli.

Bu Mandelist, anarşizan, demokratist revizyonizm öyle bir melanet ki yazısının bazı noktalarında Cenk yoldaş bile rahatsız olmuş olmalı ki kendisini anarşistlerden ayırma ve işçi devleti örgütlenmesine ihtiyaç duyulması konusunda bir tereddüt olmadığını ifade etme ihtiyacı hissediyor.

Zira bu revizyonist sapma Trotskist saflarda o kadar sinsice ilerliyor ki işçi devletinde sınıf mücadelesi yokmuş gibi izlenim uyandırıp politik iktidar alındıktan sonra herşey süt liman olacakmış gibi bir hava yaratıyor, sınıflar yokoldukça devletin öleceğini değil sanki devlet öldükçe sınıfların yok olacağı gibi anarşizan bir mantığı dayatıyor, karşıdevrimci Stalinist bürokrasiyi "gerici güç" yapıyor, ilke gereği Marksizmi ileri taşıma iddiasıyla Trotskizmi geri taşıyor, sovyetlerin iktidarda olmasını devrimci bir işçi diktatörlüğü bunu gerektirdiği için değil bürokrasinin panzehiri olsun diye savunuyor, Stalinist bürokratik kastın teorisini çürütmek adı altında demokratizme Trotskizm ceketini giydiriyor ve devrimci bir diktatörlüğün demirden ihtiyaçlarını sindiremeyen küçük burjuva demokratizmin şekilciliğini Trotskizm diye pazarlıyor ama bunların yanına mutlaka üç beş ortodoks önerme koymayı da unutmuyor.

Pablocu-Mandelist revizyonizm tamamen çöpe atılmadan Trotskizm adına adılan tüm adımlar her ne kadar iyi niyetli de olsa devrimci bir lügat arkasında revizyonist bir sonuç taşıyacaktır.

Türkiye Trotskizminin saflarında mevcut olan Mandelist revizyonizm

Türkiye Trotskizminin küçük burjuva öğrenci tabanının bir yansıması ve Mandelist okuldan yetişme önderler tarafından yetiştirilmesinin bir sonucudur.

Proleter bir tabana daha fazla ulaştıkça ve devrimci söylemin arkasında gerçek bir devrimci metot olup olmadığını aradıkça bu melanetten umuyorum kurtulacağız.

Devrimci yöntem bence çok önemli zira Marx ve Engels hata etmiş olabilir, Lenin ile Trotskiy de pek çok konuda etmiştir. Ben de ederim, Cenk yoldaş da. Herkesin buna hakkı var. Ama bizim artık devrimci yöntem değil söyleme bakan ve devrimci bir Trotskist değil de önderlerinin noteri olmayı kafaya koymuş, kariyerist, kitap ezbercisi küçük burjuva mantıklı “devrimciler” yetiştirmeye hakkımız yok.

Cenk yoldaşı bu revizyonist hataya sürükleyen işçi devletini ulusal çapta ele alıp dünya devrimini ikincil bir kategori gibi görmesidir. İç savaş ve emperyalist karşıdevrimi ise asal bir boyut olarak tartışmaya katmamasıdır. Devrimci niyetinden bağımsız olarak revizyonist Mandelist çizgiye hizmet eden bir pozisyon almıştır.

Peki tüm bunlar iki yıl sonra neden bu kadar önemli diyen yoldaşlar çıkacaktır eminim, özellikle de Devrimci İşçi Partisi saflarında.

Bu tartışma çok önemli yoldaşlar, zira Cenk yoldaşın dediği gibi “genel teorik çerçeve politikaya yön verir,” bir pusuladır. Yeni bir politik partinin inşası sürecinde aslolan programdır; Trotskizmin programı da üç kelimedir: proletaryanın devrimci diktatörlüğü. Eğer amacınız farklı ise, demokratist bir diktatörlük ise, yönünüz ve aracınız da farklı olacaktır. Devrimci bir diktatörlük için devrimci Trotskist bir parti gereklidir, demokratizm için ise demokratist bir parti.

Demokratist-anarşizan-Luxemburgcu bir sapmadan dünya çapında Halk Cepheci karşıdevrimci noktaya evrimini tamamlayan Mandelist örgütün başına gelenlerin dersleri iyi çıkarılmalıdır. Ortodoks Trotskizmin safında örgütlü olmak da devrimci Trotskist metodu sürekli kılmadıkça sihirli değnek değildir; LİT’in İtalyan seksiyonu olan SR’nin (Devrimci Sosyalizm) anarşizan eğilimlerinin kendi yokoluşuna yol açtığını bir an bile akıldan çıkaramayız.

Nasıl bugünün Chavez-Lula-Morales-Lugo şakşakçıları, Halk Cepheci oportünistleri geçmişin devrimci Trotskistleri arasından yetiştiyse geleceğin Mitterandçı “Trotskistleri” de bugünün devrimci Trotskistleri arasından yetişecektir. Ta ki biz bunu engelleyene kadar.

Devrimci Marksizm

Komintern, 2. Kongre'deki "Komintern'in Başlıca Görevleri" metninde şöyle demektedir: "bugün dar kafalılara 'bir teorik ayrılık' gibi görünen herşeyi burjuvazi, yarın karşıdevrim için kullanacaktır."

Burjuvaziye koz verip vermemek saflarımızda revizyonizme karşı yapacağımız savaşa, yani bize bağlı.

“Sürekli Devrim” Teorisi Üzerine Tarihsel Göndermeler*

Lev Davidoviç Trotskiy

Bu tarihin ilk cildinin ekler bölümünde, 1917 Mart’ında New York’ta yazdığımız bir dizi makaleden ve Profesör Pokrovskiy’ye karşı daha yakın zamanlarda yazılmış polemik metinlerimizden uzun parçalar aktardık. Her iki durumda da konu, Rus Devrimi’nin ve kısmen de uluslararası devrimin itici güçlerinin bir çözümlemesini yapmaktı. Rus devrimci kampındaki ana, ilkeli gruplaşmalar, yüzyılın başlangıcından beri, bu sorun temelinde kristalize olmuşlardı. Devrimci dalganın yükselmesiyle orantılı olarak, bunlar giderek artan bir biçimde stratejik bir program niteliği ve sonunda

* Bu metin Trotskiy’in *Rus Devriminin Tarihi* başlıklı kitabına yazılan üç ekten biri olarak yayınlanmış, ama kitabın Türkçe basımında (Lev Troçki, *Rus Devriminin Tarihi*, iki cilt, çev. Bülent Tanatar, Yazın Yayıncılık, İstanbul, 1998) yer almamıştır. Bu eklerin birincisi, dergimizin İlkbahar-Yaz 2008 tarihli 6-7. sayısında, ikincisi yine dergimizin Kış 2007-2008 tarihli 5. sayısında yayınlanmıştı. Bu metin kitaptaki üçüncü ek’tir. Türkçe’ye Nesrin Tura ve Ali Rıza Tura tarafından çevrilmiştir.

da doğrudan taktik bir nitelik kazandı. 1903-1906 arasındaki yıllar Rus Sosyal Demokrasisi içindeki politik eğilimlerin yoğun bir biçimde kristalize oldukları bir dönemdi. *Sonuçlar ve Olasılıklar* adlı çalışmamız o dönemde yazılmıştır. Söz konusu kitap, parça parça ve farklı amaçlarla kaleme alınmıştır. 1905 Aralık ayındaki tutukluluk dönemi, yazarın, Rus Devrimi'nin karakteri ve olasılıkları üzerine görüşlerini öncekinden daha sistematik bir biçimde açıklamasına olanak tanımıştır. Bu derleme yapıtı, 1906 yılında Rus dilinde kitap halinde yayınlanmıştır. Bu yapıttan aşağıda aktarılan parçaların okurun kafasında doğru bir yere oturabilmesi için, 1904-1905 yıllarında hiçbir Rus Marksistinin, genelde ve özel olarak Rusya'da, tek ülkede sosyalist bir toplum inşasının olanaklı olduğu düşüncesini savunmak bir yana, ağzına bile almadığını yine anımsatmak durumundayız. Bu anlayış, ilk olarak ancak yirmi yıl sonra, 1924 sonbaharında yayınlanarak ifade edildi. İlk devrim döneminde ve iki devrim arası yıllarda, tartışmanın konusu sosyalist bir devrimin olasılık ve olanakları değil, burjuva devriminin dinamikleriydi. Tek ülkede sosyalizm teorisinin istisnasız bugünkü tüm taraftarları, o dönem boyunca Rus Devrimi'nin olasılıklarını burjuva-demokratik bir cumhuriyetle sınırlandırıyorlardı ve 1917 Nisan'ına dek, yalnızca ulusal sosyalizmin inşasının değil, daha gelişmiş ülkelerde proletarya diktatörlüğü kurulmadan önce iktidarın Rus proletaryası tarafından ele geçirilmesinin bile olanaksız olduğunu düşünüyorlardı.

1905-1917 yılları arasındaki dönemde, "Trotskizm"den anlaşılan, Rusya'da burjuva devriminin proletaryayı iktidara getirmeden sorunlarını çözemeyeceğini ileri süren devrim anlayışıydı. Ancak 1924 sonbaharından sonra "Trotskizm", iktidara gelen Rus proletaryasının yalnızca kendi gücüyle ulusal bir sosyalist toplum inşa edemeyeceğini ileri süren anlayış anlamına gelmeye başladı.

Okura kolaylık sağlamak amacıyla, tartışmayı şematik olarak, bir diyalog biçiminde sunacağız. T harfi "Trotskist" anlayışın bir temsilcisini gösterecek; S ise şu anda sovyet bürokrasisinin başında bulunan Rus "iş bitiricileri"nden birini temsil edecek.

1905 - 1917

T- Rus Devrimi, işçi sınıfını iktidara getirmeden, demokratik sorununu, öncelikle de tarım sorununu çözemez.

S- Ama bu proletarya diktatörlüğü anlamına gelmez mi?

T- Tartışılmaz biçimde.

S- Geri kalmış Rusya’da? İleri kapitalist ülkelerde gerçekleşmeden önce?

T- Aynen öyle.

S- Ama Rus köyünü – yani yarı-serflik çamuruna batmış geri köylülüğü-gözardı ediyorsun.

T- Tersine, Rusya’da bir proletarya diktatörlüğünü yakın bir olasılık haline getiren yalnızca tarım sorununun derinliğidir.

S- Öyleyse, burjuva devrimini reddediyorsun?

T- Hayır, yalnızca burjuva devriminin dinamiğinin proletarya diktatörlüğüne götürdüğünü göstermeye çalışıyorum.

S- Ama bu, Rusya’nın sosyalizmin inşası için yeterince olgun olduğu anlamına gelmez mi?

T- Hayır, gelmez. Tarihsel evrimin böylesine planlı ve uyumlu bir niteliği yoktur. Geri Rusya’da proletaryanın iktidarı ele geçirmesi, burjuva devriminde güçlerin karşılıklı ilişkisinden kaçınılmaz olarak çıkmaktadır. Proletarya diktatörlüğünün hangi ekonomik olasılıkları gündeme getireceği, ülke içinde ve dünyada içine doğmuş olduğu koşullara bağlıdır. Rusya’nın sosyalizme bağımsız bir biçimde ulaşamayacağını söylemeye bile gerek yoktur. Ama bir sosyalist dönüşüm çağını bir kez açtıktan sonra, Rusya Avrupa’da sosyalist bir gelişmeye ivme sağlayabilir ve böylece gelişmiş ülkelerin izinde sosyalizme ulaşabilir.

1917-1923

S- Trotskiy’in “1905 burjuva devriminin doğrudan sosyalist bir devrime yöneleceğini ve bir dizi ulusal devrimin ilki olacağını ileri sürerek, özgün ve şu anda özellikle ünlü Sürekli Devrim teorisini 1905 devriminden bile önce geliştirdiğini” kabul etmeliyiz. (Alıntı, Lenin kendisi hayattayken basılan *Lenin’in Toplu Yapıtları*’nın notlarından yapılmıştır.)

1924-1932

S- Yani devrimimizin sosyalizme ulaşabileceğini ret mi ediyorsun?

T- Eskiden olduğu gibi bugün de, devrimimizin uluslararası bir karakter kazandıktan sonra sosyalizme varabileceğini ve varması gerektiğini düşünüyorum.

S- Öyleyse, Rus devriminin iç güçlerine inanmıyorsun?

T- Sizin proletarya diktatörlüğünü ütöpik diye reddettiğiniz dönemde bunun beni onu öngörmekten ve anlatmaktan alıkoymamış olması ne tuhaf!

S- Ama sen yine de Rusya'da sosyalist bir devrimi yadsıyorsun?

T- 1917 Nisan'ına dek beni burjuva devrimini reddetmekle suçluyordunuz. Teorik çelişkilerinizin sırrı, tarihsel sürecin bir hayli gerisinde kalmış olmanızda ve şu anda onu yakalayıp aşmaya çalışıyor olmanızda yatıyor. Doğrusu, sanayi politikasındaki hatalarınızın sırrı da bu.

Eğer okur Rus komünizmi içindeki hizipler ve gruplar arasında bugün süregelen mücadelenin gerçek konularını doğru bir biçimde değerlendirmek istiyorsa, Rusya'da devrim anlayışlarının gelişmesindeki bu üç tarihsel aşamayı her zaman göz önünde bulundurmak zorundadır.

1905 yılındaki metinden, *Sonuçlar ve Olasılıklar*'dan parçalar*

* * *

Komünist Enternasyonal'in ilk yılları sırasında, yukarıda alıntılar yapılan çalışmanın, Ekim devriminin teorik bir yorumu olarak yabancı dillerde resmi biçimde yayınlandığını eklemek gerekir.

* *Devrimci Marksizm*'in notu: Ek'te bu noktadan itibaren Trotskiy'in *Sonuçlar ve Olasılıklar* kitabından kısa parçalar yer alıyor. Bu kitap Türkçe'de hem Kardelen hem de Yazın Yayıncılık tarafından yayınlanmış bulunduğundan, bu parçaları buraya almıyoruz.

Ekim Ayaklanması Aslında Nasıl Gerçekleşti?*

Lev Davidoviç Trotskiy

Ekim'deki altüst oluşun şeması, bilindiği gibi, yönetici grubun politik gereksinimlerine bağlı olarak resmi anlatımda sayısız defa değişikliğe uğradı. Şu anda ileri sürülen son versiyon kısaca aşağıdaki gibi formüle edilebilir: Lenin ayaklanmanın mümkün olan her yolla hızlandırılmasını istiyordu. Zinovyev ve Kamenev ayaklanmaya karşı çıkıyorlardı. Trotskiy ayaklanma sorununun 25 Ekim'deki (7 Kasım) Sovyetler Kongresi'ne ertelenmesini istiyordu. Lenin, iktidarın somut olarak ele geçirilmesi sorununu Sovyetler Kongresi'ne

* Burada yayınlanan metin, Trotskiy'in *Rus Devrim Tarihi* kitabının orijinal basımında yer almamaktadır. İlk kez Monad Press tarafından yapılan İngilizce baskısına girmiştir. Trotskiy'in, *Rus Devrim Tarihi*'ni yazdıktan sonra eline geçen bir belge üzerine yorumlarını kapsamaktadır. Trotskiy bu belgeden, 1933'ün Aralık ayında, şu anda Harvard Üniversitesi'nin Trotskiy arşivlerinde bulunan "Rus Devrim Tarihi Üzerine Not"unda söz etmiştir. Daha sonra, 1936 yılında, bu malzemeyi yukarıdaki metinde yeniden işlemiş ve *Rus Devrim Tarihi*'nin gelecek baskılarına eklenmesini rica etmiştir. Bu çeviri *Stalin Tahrifat Okulu*'ndan (New York: Pathfinder Press, 1972) yapılmıştır. Türkçe'ye Nesrin Tura ve Ali Rıza Tura tarafından çevrilmiştir.

bağımlı hale getiren Trotskiy'in "anayasal yanılısamalar"ına karşı amansız bir mücadele verdi. Stalin'in önderliğindeki Merkez Komitesi Lenin'in konumunu destekledi ve ancak böylelikle Ekim zaferi güvence altına alındı.

Kaleme almış olduğum *Rus Devrim Tarihi*'nde olayların gerçek seyrinin sergilenmesinin, bu tarihsel tahrifatın sergilenmesinde yerinden oynamayan tek bir taş bile bırakmadığına inanma cüretini gösteriyorum. Şunu belirtmek zorundayım ki, tarih üzerine çalıştığım sırada, ancak sonradan bulmayı başarabildiğim belge elimde olsaydı, pek çok kanıttan tasarruf edebilirdim.

1920 yılının 23 Nisan günü, Moskova örgütü, kuşkusuz bu tür işlerden pek hoşlanmayan onur konuğunun yokluğunda, Lenin'in ellinci doğum gününü kutladı. Kutlama sırasındaki konuşmacılardan biri de, birazdan göstereceğimiz gibi susmak için müthiş bir fırsatı kaçıran Stalin'di. Moskova komitesi kutlama konuşmalarını gri kâğıt üzerine küçük bir kitapçık halinde yayınladı (yıl 1920!) ve o zamandan beri bu kitapçık seyrek bulunan bir bibliyografi malzemesi haline geldi. Bu incecik kitap herkes tarafından unutuldu ve ondan haberdar olanlar da sözünü etme cesaretini bulamıyorlar. Tarihsel olguları zamansızca hatırlatan bir şeyi insan bugünlerde kellesiyle ödeyebiliyor.

Çok kısa ve tutarsız konuşmasında Stalin üstüne "[Lenin'in] henüz hiç kimse tarafından sözü edilmeyen bir özelliğini; yani alçakgönüllülüğünü, hatalarını kabul edebilme özelliğini" gösterme görevini vermişti. Konuşmacı iki örnek veriyordu: İlki, Duma'nın 1905'te boykot edilmesiyle ilgiliydi; ikincisi, Ekim ayaklanmasının yöntemi ve tarihine ilişkindi. Stalin'in, Lenin'in bu ikinci "hata"sıyla ilgili öyküsünden bir alıntı yapalım:

1917 Temmuz'unda, Kerenski döneminde Demokratik Konferans'ın toplandığı ve Menşeviklerle Sosyal Devrimcilerin yeni kurumu – Kurucu Meclis'e varmak üzere ray değiştirmeyi sağlayacak olan ön parlamentoyu- inşa ettikleri sırada, işte tam o anda, *Bizler; Merkez Komitesi'nde, kendi aramızda, Sovyetleri güçlendirme yolunda ilerlemeye; Sovyetler Kongresi'ni toplamaya; ayaklanmayı başlatmaya ve Sovyetler Kongresi'ni devlet iktidarının organı olarak ilan etmeye karar vermiştik.* O sırada saklanmakta olan İlyiç aynı kanıda değildi ve bu pisliğin [Demokratik Konferans] dağıtılıp tutuklanması gerektiğini yazdı. Biz, Konferans'ın yarısının ya da en azından üçte birinin cephe delegelerinden oluştuğunu ve onları dağıtıp tutuklamakla ancak her şeyi berbat edeceğimizi ve cephe ile ilişkileri bozacağımızı bildiğimiz için, sorunun bu kadar basit olmadığını anlayabiliyorduk. Yolumuz üzerindeki tüm çukurları, kuyuları ve uçurumları biz daha kolay görebiliyorduk. Ama İlyiç büyüktür [?]; o, yolu üzerindeki çukurlardan, kuyulardan ya da uçurumlardan korkmaz [?]; tehditlerden ürkmeyen ve şöyle der:

“Başla ve dosdoğru ilerle.” Ama o sırada bizim hizbimiz öyle hareket etmenin yararımıza olmadığını; koçu boynuzlarından yakalayabilmek için bu engellerin çevresinden dolaşmanın zorunlu olduğunu gördü. Ve İlyiç’in tüm taleplerine karşın, gücümüzü pekiştirme yolunda ilerledik ve 25 Ekim günü ayaklanma tablosuna ulaştık [?]. İlyiç gülümseyerek ve bize kurnazca bakarak : ‘Evet, haklıymışsınız.’ dedi. Bu bizi bir daha şaşırttı. Zaman zaman Lenin yoldaş, son derece önemli konulardaki hatalarını [?] kabul etti... (V. I. Ulyanov Lenin’in Ellinci Doğumünü, 1920, syf. 27)

Stalin’in konuşması “yapıtlar”ının hiçbir derlemesine girmedir. Oysa bu konuşma son derece öğreticidir. Öncelikle, Lenin önderliğindeki Merkez Komitesi’nin, Trotskiy’in ayaklanmanın tarihi ve yöntemi konusundaki “anayasal yanılısamalar”ını paramparça ettiği yolundaki sonradan çıkma efsaneyi yıkmaktadır. Stalin’in söylediklerinin – yani 1920’lerin Stalin’inin- tersine, Merkez Komitesi’nin bu konuda Lenin’e **karşı** Trotskiy’i desteklediği ortaya çıkmaktadır.

1924 yılında yayınlanan Lenin’le ilgili anılarımda, 25 Ekim gecesi Smolniy’e geldiğinde Lenin’in bana nasıl : “Peki, peki. Böyle de yapılabilirmiş. Yeter ki iktidar alın.” dediğini anlattım. “Tarihçi” Varoslavskiy, 1930’da bu öykünün gerçekliğini öfkeyle yadsıdı. Çünkü, gördüğümüz gibi, iktidarın devrilmesi Lenin’le uyum halindeki ve Trotskiy’in karşısındaki Merkez Komitesi tarafından gerçekleştirilmişti; o halde nasıl olur da Lenin “böyle de yapılabilirmiş” diyebilirdi? Ama Stalin’den öğrendiğimize göre, “İlyiç’in tüm taleplerine karşın” Merkez Komitesi Sovyetler Kongresi’nin yönlendirdiği çizgisini izledi ve “25 Ekim günü ayaklanma tablosuna ulaştı.”; bu arada, Lenin Smolniy’e geldiğinde: “Evet, haklıymışsınız.” dedi. İstemedi yapılmış da olsa, benim öykümün bundan daha ikna edici bir doğrulaması ve sonradan çıkarılan kurguların bundan daha ezici bir reddi düşünülebilir mi?

Bununla birlikte, Merkez Komitesi’nin gerçek planı 1920’de bile, Stalin tarafından bulanık bir biçimde tanımlanmaktadır: “Sovyetleri güçlendirme yolunda ilerlemek; Sovyetler Kongresi’ni toplamak; ayaklanmayı **başlatmak** ve Sovyetler Kongresi’ni devlet iktidarının organı olarak ilan etmek”. Bütün bunlar Lenin’in hiç de haksız olmayan bir biçimde “anayasal yanılısamalar”ından dolayı suçladığı mekanik şemanın ta kendisini oluşturmaktadırlar. Ayaklanma çağrısını ancak **sonrasında** yapmak üzere önce Sovyetler Kongresi’ni toplantıya çağırarak, hasımlarımız için, Sovyetler Kongresi’ne ayaklanma **öncesinde** bir darbe indirme fırsatı anlamına gelecekti. Bu durumda şu soru kaçınılmaz hale gelmektedir: Lenin’in korkuları Stalin’le buluşmalarından birinin sonucu muydu? Aslında, tarafımdan yönetilen ve eyleme geçirilen plan şöyleydi: Kitleleri, ülkedeki en üst organ olarak Sovyetler Kongresi sloganıyla

seferber etme süreci içinde **ve bu meşru kampanya örtüsü altında**, ayaklanmaya hazırlanmak ve Sovyetler Kongresi'ne yakın bir zamanda, ama kesinlikle zorunlu olarak Kongre'nin başlangıcından **sonra** olmamak üzere, uygun bir anda darbeyi indirmek.

Kaleme aldığım *Tarih*'in, Ekim ayaklanmasının öngününde parti içindeki anlaşmazlıkları ele alan bölümlerini dikkatle okuyan biri, Stalin'in, konuşmasında, Merkez Komitesi ile Lenin arasındaki görüş ayrılıklarını benim yaptığımdan çok daha keskin bir biçimde betimlediğini kolaylıkla görebilir. Bunun nedeni, o dönemdeki farklılıkların ve tartışmaların mektuplarda ve başka belgelerde ancak kısmen ve üstelik dolaylı bir biçimde yansıtılmış olmalarıdır. Kendi sunuşumda, başka kaynaklar tarafından kesinleştiremediğim tüm kişisel anıları titizlikle ayıkladım. Lenin'le aramda çıkan ve sonradan olayların seyrinin benim konumumu doğruladığı taktik anlaşmazlıklar söz konusu olduğunda iki kat sakınlı davrandım. Stalin'in 1920'deki kutlama toplantısındaki konuşmasının orada bulunanların hiçbiri tarafından yalanlanmadığını ve yalanlanamayacağını gösterebilirim. Eğer sözkonusu konuşma, konuşmacının genel zihinsel donanımıyla uyumlu bir biçimde, sorunu basitleştirme eğilimi taşıyorsa, o halde, son dönemde Stalin'in de katılımıyla uydurulan versiyonu ancak daha da ezici bir biçimde çürütebilir.

3 Mart 1937

Kod Adı Küreselleşme 21. Yüzyılda Emperyalizm

Sungur SAVRAN

Yordam Kitap

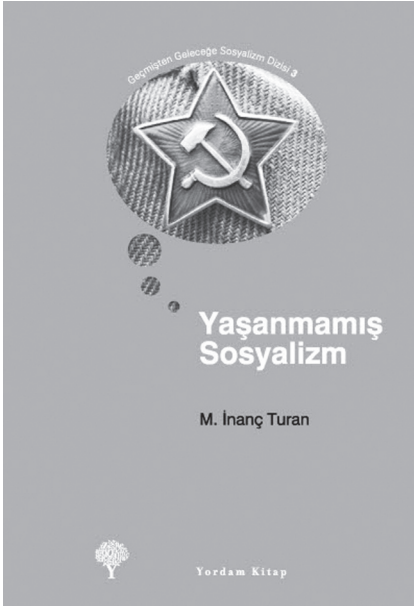
Fiyatı: 17.00 YTL

Küreselleşme, toplumsal bilimlerden siyasete, kültürden günlük hayata her alanda günümüz tartışmalarının kilit kavramı olarak sunuluyor. Küreselleşme ile birlikte yepyeni bir çağın başladığı, ulus devletin gününün dolduğu, emperyalizmin geride kaldığı, insanlığın kucaklaştığı ileri sürülüyor. En önemlisi, küreselleşmenin mevsimler kadar kaçınılmaz,

geri çevrilemez bir süreç olduğu iddia ediliyor.

Sungur Savran, bu kitapta küreselleşme teorilerini ayrıntılı biçimde irdeleyerek efsane ile gerçeği birbirinden ayırmaya yöneliyor. Ulaştığı sonuç, ne küreselleşme taraftarlarının ne de küreselleşmeyi ulusalcı bir temelde eleştirenlerin günümüz dünyasını kavramakta bize rehber olabileceği. Kod Adı Küreselleşme, bugüne kadar söylenenlerden farklı olarak, küreselleşmenin bir sınıf mücadelesi olduğunu, uluslararası sermayenin, özellikle de onun yeni hakim dilimi olan “mega kapital”in, işçi sınıfı ve emekçilere bir sınıf taarruzu olduğunu ortaya koymayı hedefliyor.

Savran küreselleşmeye karşı ulusalcı bir karşı koyuşun ne mümkün ne ilerici olduğunu ileri sürüyor. Küreselleşmenin insanlığı bütünleştirme yolundaki aldatıcı söylemini de deşen yazar, küreselleşmeyi “tebdil-i kıyafet etmiş milliyetçilik” olarak niteliyor. Savran’a göre, insanlığın kuruluşu ne küreselleşmenin sözde kardeşleşmesinde ne de ulusalcılığın bölünmelerindedir. Marksist enternasyonalizm insanlığa bugün her zamankinden daha fazla gereklidir.

Yaşanmamış Sosyalizm

Mehmet İnanç TURAN

Yordam Kitap

Fiyatı: 9.00 YTL

Yaşanan sosyalizm deneylerini/denemelerini farklı/karşıt açılardan değerlendiren çalışmalara bir arada yer veren “Geçmişten Geleceğe Sosyalizm” dizisi içinde, bu kez Sovyetler deneyimine eleştirel açıdan yaklaşan bir çalışmaya yer veriyoruz.

Yazar, “yıkıntı” olarak tarif ettiği SSCB’nin çözülüşünü, solun hakkını vererek değerlendiremediğini düşünüyor ve “yaşananları uzun boylu tartışmadan, gerekli sonuçları çıkarmadan ... sosyalizm umudu yaratmamız mümkün değildir” saptamasından yola çıkarak Sovyet deneyimini çeşitli yönleriyle değerlendiriyor.

Sovyetler Birliği’nde sosyalizmin hiçbir zaman kurulamadığını, bir geçiş toplumu olduğunu ve giderek yozlaştığını iddia eden yazar, sosyalizm denemesinin başarısızlığının temelinde, yanlış bir teori üzerine oturmuş politikanın yattığını öne sürüyor, başarısızlığa yol açan teoriyi ve politikayı tüm yönleriyle sorguluyor, Marx, Engels ve Lenin’in teoride öngördükleri ile fiilen yaşananları karşılaştırıyor. Ulusal sınır içinde sosyalizm kurulabilir mi? Sosyalizm sınıflı bir toplum mudur? Sosyalizmde devletin durumu ne olacak? Sosyalizmde demokrasi nasıl bir değişim geçirir? Sosyalizmde meta üretimi olacak mı? Sosyalizmde para olacak mı? Sosyalizmde bölüşüm nasıl olacak? Sosyalizmde bürokrasi ve sürekli ordu olacak mı?.. kitap boyunca ele alınan en temel konuları oluşturuyor.